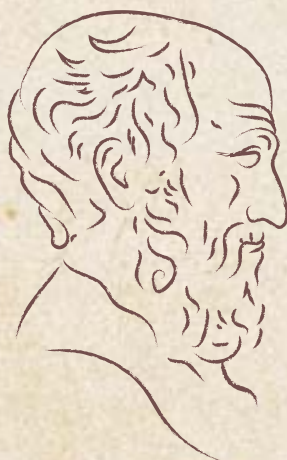

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ανδρέας Μαρκαντωνάτος, Θεόδωρος Παππάς, Σπυρίδων Συρόπουλος,
Ανδρέας Σεραφείμ, Λαμπρινός Πλατυπόδης, Αχιλλέας Παπαθανασίου,
Βασίλειος Σιδηρόπουλος, Άγγελος Καπέλλος, Μαρία Γαλανάκη,
Μαγδαληνή Τσιώλη, Μαρία Γεωργούση, Θεοδώρα Κούρκουλου

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Λυσίας,
Κατά Ερατοσθένους
~Ρητορική~

Βιβλίο Μαθητή / Μαθήτριας

Α' Λυκείου

ΑΡΧΑΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ
ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Λυσίας,
Κατά Ερατοσθένους
~Ρητορική~

Βιβλίο Μαθητή / Μαθήτριας

Α΄ Λυκείου

Επιστημονική Επιτροπή Αξιολόγησης	
Συντονιστής/τρια / Αξιολογητής/τρια	Γεωργακοπούλου Σοφία Εν ενεργεία μέλος Διδακτικού Ερευνητικού Προσωπικού Πανεπιστημίου
Αξιολογητής/τρια	Χασκής Κωνσταντίνος Εν ενεργεία Εκπαιδευτικός
Αξιολογητής/τρια	Αντωνοπούλου Πολυξένη Επιστήμονας αυξημένων προσόντων
Τεχνικός Εμπειρογνώμονας	Βοβός Ανέστης Πτυχιούχος Πληροφορικής
Επικουρικός Εμπειρογνώμονας	Παγάνη Ευγενία Πτυχιούχος τεχνολογίας γραφικών τεχνών
Υπεύθυνος/η του μαθήματος/γνωστικού αντικειμένου στο πλαίσιο της Πράξης	Βασιλική Βαρτζιώτη , Σύμβουλος Β΄ ΙΕΠ, μέλος της Επιστημονικής Ομάδας Έργου (ΕΟΕ) της Πράξης

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή, Αξιολόγηση και Ένταξη διδακτικών βιβλίων στο Μητρώο Διδακτικών Βιβλίων και στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Διδακτικών Βιβλίων» με κωδικό ΟΠΣ 6010165 στο Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή» 2021-2027

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
Σπυρίδων Δουκάκης
Πρόεδρος του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Υπεύθυνη Πράξης
Πολυξένη Μπίλλα
Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Προϊσταμένη Τμήματος Β΄ Προγραμμάτων Σπουδών και Εκπαιδευτικού Υλικού

Αναπληρώτρια Υπεύθυνη Πράξης
Άννα-Αικατερίνη Λυκούρη
Σύμβουλος Α΄ του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

**«Με τη συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης»
και το Πρόγραμμα «Ανθρώπινο Δυναμικό και Κοινωνική Συνοχή»**

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ανδρέας Μαρκαντωνάτος, Θεόδωρος Παππάς, Σπυρίδων Συρόπουλος,
Ανδρέας Σεραφείμ, Λαμπρινός Πλατυπόδης, Αχιλλέας Παπαθανασίου,
Βασίλειος Σιδηρόπουλος, Άγγελος Καπέλλος, Μαρία Γαλανάκη,
Μαγδαληνή Τσιώλη, Μαρία Γεωργούση, Θεοδώρα Κούρκουλου

ΜΕΤΑΙΧΜΙΘ

ΑΡΧΑΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ
ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ

Λυσίας,
Κατά Ερατοσθένους

~Ρητορική~

Βιβλίο Μαθητή / Μαθήτριας

Α΄ Λυκείου

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΣΥΓΓΡΑΦΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Ανδρέας Μαρκαντωνάτος, *Καθηγητής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου*
Θεόδωρος Παππάς, *Ομότιμος Καθηγητής του Ιόνιου Πανεπιστημίου*
Σπυρίδων Συρόπουλος, *Καθηγητής του Πανεπιστημίου Αιγαίου*
Ανδρέας Σεραφείμ, *Αναπληρωτής Καθηγητής του Ινστιτούτου Ιστορίας των Αρχαίων
Πολιτισμών, Northeast Normal University*
Λαμπρινός Πλατυπόδης, *δ.φ., Ε.ΔΙ.Π. της Ανώτατης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Αθήνας*
Αχιλλέας Παπαθανασίου, *Εκπαιδευτικός Δ.Ε.*
Βασίλειος Σιδηρόπουλος, *δ.φ., Εκπαιδευτικός Δ.Ε.*
Άγγελος Καπέλλος, *δ.φ., Εκπαιδευτικός Δ.Ε.*
Μαρία Γαλανάκη, *δ.φ., Εκπαιδευτικός Δ.Ε.*
Μαρία Γεωργούση, *δ.φ., Ε.Ε.Π. του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών*
Μαγδαληνή Τσιώλη, *Εκπαιδευτικός Δ.Ε.*
Θεοδώρα Κούρκουλου, *Κλινική Επίκουρη Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου της Άιοβα*

Επιμέλεια έκδοσης: Γονιδάκη Μαρία

Καλλιτεχνικός σχεδιασμός - Γραφιστική επιμέλεια:

Αντύπα Μαρσιολένη, Λυμπεροπούλου Ουρανία

Δημιουργία εξωφύλλου: Αμζλάν Ρεντουάν

Ανάρτηση και ενσωμάτωση μεταδεδομένων ψηφιακών μαθησιακών αντικειμένων:

Λιτσαρδοπούλου Χριστίνα

Πίνακας περιεχομένων

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ για τις μαθήτριες και τους μαθητές.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ για τις καθηγήτριες και τους καθηγητές.....	12
ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Ρητορικά Κείμενα	17
ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ: Λυσίας, <i>Κατά Ερατοσθένους</i>	24
ΕΝΟΤΗΤΑ 1η: Προοίμιο (παρ. 1-3).....	29
ΕΝΟΤΗΤΑ 2η: Διήγηση (παρ. 4-7).....	35
ΕΝΟΤΗΤΑ 3η: Διήγηση (παρ. 8-15)	41
ΕΝΟΤΗΤΑ 4η: Διήγηση (παρ. 16-19).....	48
ΕΝΟΤΗΤΑ 5η: Παρέκβαση (παρ. 20-25).....	53
ΕΝΟΤΗΤΑ 6η: Απόδειξη (παρ. 26-31)	59
ΕΝΟΤΗΤΑ 7η: Απόδειξη (παρ. 32-37).....	63
ΕΝΟΤΗΤΑ 8η: Απόδειξη (παρ. 38-42)	67
ΕΝΟΤΗΤΑ 9η: Απόδειξη (παρ. 43-49)	71
ΕΝΟΤΗΤΑ 10η: Απόδειξη (παρ. 50-52).....	77
ΕΝΟΤΗΤΑ 11η: Απόδειξη (παρ. 53-61)	81
ΕΝΟΤΗΤΑ 12η: Απόδειξη (παρ. 62-68).....	87
ΕΝΟΤΗΤΑ 13η: Απόδειξη (παρ. 69-71).....	93
ΕΝΟΤΗΤΑ 14η: Απόδειξη (παρ. 72-76)	97
ΕΝΟΤΗΤΑ 15η: Απόδειξη (παρ. 77-80)	103
ΕΝΟΤΗΤΑ 16η: Επίλογος (παρ. 81-84).....	109
ΕΝΟΤΗΤΑ 17η: Επίλογος (παρ. 85-89).....	113
ΕΝΟΤΗΤΑ 18η: Επίλογος (παρ. 90-91).....	118
ΕΝΟΤΗΤΑ 19η: Επίλογος (παρ. 92-94).....	121
ΕΝΟΤΗΤΑ 20η: Επίλογος (παρ. 95-98).....	128
ΕΝΟΤΗΤΑ 21η: Επίλογος (παρ. 99-100).....	133
ΓΛΩΣΣΑΡΙ ΟΡΩΝ	140
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	142
ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ	143

Πρόλογος

των συγγραφέων

Αγαπητές/οί συνάδελφοι, μαθήτριες/τές,

Η συγγραφική ομάδα του διδακτικού εγχειριδίου **ΛΥΣΙΑΣ, ΚΑΤΑ ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΟΥΣ** – Βιβλίο Μαθητή/Μαθήτριας και του συνοδευτικού *Τετραδίου Εργασιών* αισθάνεται την ανάγκη να απευθυνθεί σε σας, για να μεταφέρει τις θερμότερες ευχές της για την επωφελέστερη και αποτελεσματικότερη δυνατή αξιοποίηση των δύο εγχειριδίων, τα οποία επιμεληθήκαμε για εσάς.

Η νοητή παρουσία σας ήταν εμφανής σε όλα τα στάδια συγγραφής των εγχειριδίων. Καθελί στα εγχειρίδια είναι σχεδιασμένο να εξυπηρετεί εσάς και τις ανάγκες σας, να προλαβαίνει και να επιλύει τις απορίες σας, να απαντά και στα πιο επίμονα ερωτήματά σας, να διευρύνει τις γνώσεις σας, να επαυξάνει την κατανόησή σας του λυσιακού λόγου, καθώς και των τρόπων χρήσης της ρητορικής τέχνης για μεγιστοποίηση της πειστικότητας των επιχειρημάτων του. «Μπήκαμε στη θέση σας», λοιπόν, πολλές φορές κατά τη διάρκεια της συγγραφικής μας εργασίας, για να βρούμε τους προσφορότερους τρόπους διδακτικής παρουσίασης των πληροφοριών και των γνώσεων στα εγχειρίδιά μας χωρίς περιττή, εξουθενωτική ή απωθητική περιπλοκότητα.

Στα διδακτικά εγχειρίδια που επιμεληθήκαμε θα βρείτε όλα όσα απαιτούνται για τη συνολική και πανοραμική κατανόηση, από τη μία, της ρητορικής τέχνης ως φαινομένου επικοινωνίας και πειθούς (που αναπτύχθηκε στην αρχαιότητα, φτάνει ως τις ημέρες μας και αφορά τη ζωή μας), και από την άλλη, του λόγου που ο Λυσίας συνένταξε, για να πετύχει την καταδίκη του Ερατοσθένη, του δολοφόνου του Πολέμαρχου, του αδερφού του. Αυτή τη διττή στόχευση υπηρετούν τόσο η διάρθρωση όσο και το περιεχόμενο του Βιβλίου του Μαθητή, συγκεκριμένα: (1) η κατατοπιστική και ευσύνοπτη εισαγωγή στην αρχαία τέχνη της πειστικής ομιλίας, ό,τι ονομάζουμε με μία λέξη «ρητορεία» και οι πληροφορίες για την πολυεπίπεδη αναβίωσή της στην εποχή μας. (2) Η νεοελληνική απόδοση του αρχαίου κειμένου σε γλώσσα σύγχρονη, απλή και κατανοητή. (3) Τα λεπτομερή σχόλια επεξήγησης του κειμένου. (4) Οι ασκήσεις ελέγχου γνώσεων αλλά και ανάπτυξης κριτικής, ουσιαστικής

και βαθιάς αντίληψης του κειμένου, του περικειμένου και του υπερκειμένου (των ιδεών που κρύβονται πίσω από το κείμενο και επιτρέπουν την αναλυτική προσέγγισή του στο πλαίσιο της εποχής σύνταξης και εκφώνησής του, αλλά και στη διαχρονική προβολή και σημασία του). (5) Τα ψηφιακά μαθησιακά αντικείμενα, τα οποία αναμένεται να υποβοηθήσουν την ερευνητική προσέγγιση του αντικειμένου με την εύρεση και αξιολόγηση ποικιλόμορφων πληροφοριών.

Προσπαθήσαμε –και ελπίζουμε ότι έχουμε καταφέρει– να μεταφέρουμε το αρχαιοελληνικό «χθες» στο νεοελληνικό «σήμερα»: να επικαιροποιήσουμε τη διδακτική μέθοδο, να εμπλουτίσουμε ένα τυπικό εγχειρίδιο διδασκαλίας ενός αρχαιοελληνικού κειμένου με διαδραστικές μεθόδους και τεχνικές προσέγγισης και κατανόησής του, και να βοηθήσουμε στη συνειδητοποίηση των πιο βαθιών και ουσιαστικών νοημάτων ενός κειμένου που αναδεικνύει την αυθαιρεσία αντιδημοκρατικών καθεστώτων και την ανάγκη διαφύλαξης της δημοκρατίας στον τόπο που τη γέννησε ως ιδέα και πράξη. Στα διδακτικά εγχειρίδιά μας θα βρείτε σχόλια και ασκήσεις-δραστηριότητες που θα σας επιτρέψουν να κατανοήσετε και σύγχρονα στιγμιότυπα από την ελληνική ιστορία, να μάθετε να συνδυάζετε αρχαίες και νεότερες πηγές, για να μελετάτε πληρέστερα τον συνεχή και ατελείωτο ιστορικό χρόνο, και να κρίνετε πρόσωπα, κίνητρα και καταστάσεις.

Εισαγωγή

Για τις μαθήτριες και τους μαθητές

Αγαπητές μαθήτριες και αγαπητοί μαθητές,

Το βιβλίο *ΛΥΣΙΑΣ, ΚΑΤΑ ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΟΥΣ* σας προσφέρει τη μοναδική δυνατότητα να γνωρίσετε και να κατανοήσετε τόσο τον κόσμο της ρητορικής τέχνης στην αρχαία Αθήνα όσο και τη συγκαιρινή προβολή και σπουδαιότητα της τέχνης αυτής, μελετώντας ένα αρχαίο ρητορικό κείμενο, το οποίο όμως «ακουμπά» τη ζωή μας σήμερα και μας δίνει τη δυνατότητα να εκτιμήσουμε ό,τι οι πρόγονοί μας πολλές φορές έχασαν: τη δημοκρατία. Το βιβλίο φιλοδοξεί να σας προσφέρει ένα μακρύ, αλλά όμορφο και γοητευτικό ταξίδι γνώσης: πρώτα, στις μαγικές αμμουδιές του Ομήρου, όπως είπε κάποτε ο μεγάλος Οδυσσέας Ελύτης, αναφερόμενος στην αδιάσπαστη ενότητα και συνέχεια της ελληνικής γλώσσας από τον Όμηρο μέχρι τις ημέρες μας. Θα ακονίσετε τις γνώσεις που αποκτήσατε στο Γυμνάσιο σχετικά με τις γραμματικές και συντακτικές δομές της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, θα βρείτε αρκετές επεξηγήσεις νέων γλωσσικών φαινομένων, θα δείτε να ενισχύονται οι δεξιότητές σας στο επίπεδο της κατανόησης του αρχαιοελληνικού λεξιλογίου και θα εξασκηθείτε στη μεταφραστική προσπέλαση ενός αρκετά βατού ρητορικού κειμένου.

Το βιβλίο φιλοδοξεί, έπειτα, να σας ταξιδέψει σε σημαντικά κέντρα του αρχαίου κόσμου, για να δείτε γιατί και πώς επινοήθηκε η ρητορική και έφτασε να γίνει τέχνη τρανή, η οποία καθόριζε πολλές φορές τη ζωή των ανθρώπων. Θα δείτε στη συνέλευση των Αχαιών τον φημισμένο Οδυσσέα να μαγεύει τον Αγαμέμνονα αλλά και τους στρατιώτες με τους λόγους του, θα δείτε τον Κόρακα στις Συρακούσες της Σικελίας να διδάσκει, γεμάτος πάθος και ενθουσιασμό, τους μαθητές του –τον Γοργία πρώτο και καλύτερο!– πώς να πείθουν τους ανθρώπους, γεμίζοντας με συναισθήματα τις ψυχές τους και με σκέψεις πολλές το μυαλό τους. Το ταξίδι θα καταλήξει στις γειτονιές της αρχαίας Αθήνας. Εκεί θα βρείτε τον σπουδαίο Λυσία, τον συντάκτη και πιθανώς εκφωνητή του λόγου που θα μελετήσετε, με το χέρι του να δείχνει τον κατηγορούμενο, τον φοβερό και τρομερό Ερατοσθένη, τον φονιά του Πολέμαρχου, αδερφού του ρήτορα, και να εξαπολύει εναντίον του κατηγορίες. Κι ο Λυσίας θα σας τα πει όλα! Θα μιλήσει για σκάνδαλα, υποκλοπές περιουσιών, κατα-

σκοπείες, απάτες και δολοφονίες. Δεν θα θέλετε –ελπίζουμε– να αφήσετε το βιβλίο από τα χέρια σας, γιατί σίγουρα θα κρατήσει το ενδιαφέρον σας αμείωτο!

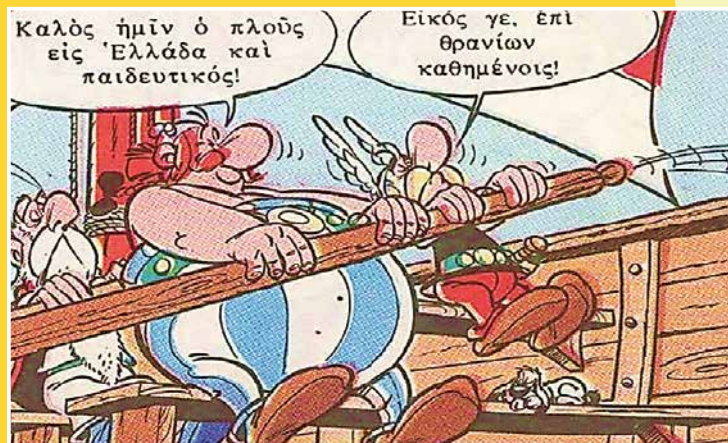
Θα διαπιστώσετε, επίσης, ότι το βιβλίο αυτό διακρίνεται από μια σπουδαία καινοτομία σε σχέση με προγενέστερα διδακτικά εγχειρίδια: τα ψηφιακά μαθησιακά αντικείμενα, τα οποία προσφέρονται μέσα από πολλαπλούς κώδικες ταχείας απόκρισης (QRC), εμπλουτίζουν ακόμη περισσότερο αυτό το συναρπαστικό ταξίδι γνώσης σε ένα «χθες» που θα σας φανεί σίγουρα πολύ... σημερινό! Βέβαιο είναι ότι αυτό το διαδραστικό ψηφιακό υλικό θα συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στην περαιτέρω γνωριμία σας με εμβληματικές πτυχές της αρχαιοελληνικής κειμενικής παράδοσης. Εξαιρετικά βοηθητική, καθώς ελπίζουμε, θα αποβεί η παράθεση εικόνων, παράλληλων κειμένων, οπτικοακουστικών αρχείων, εννοιολογικών χαρτών, γραφημάτων, χρονογραμμών, αλλά και των διαδραστικών και συμμετοχικών ασκήσεων-δραστηριοτήτων.

Αυτές οι ασκήσεις-δραστηριότητες έχουν διπλή στόχευση: να οξύνουν, πρώτα, τον προβληματισμό σας σχετικά με ό,τι το κείμενο λέει, αλλά και ό,τι αφήνει να εννοηθεί. Το βιβλίο δεν θα ζητήσει να απομνημονεύσετε τη μετάφραση του κειμένου, αλλά να το κατανοήσετε κριτικά: να ξέρετε ποιος μιλά, ποια επιχειρήματα χρησιμοποιεί και γιατί, τι επιχειρεί να πετύχει, πόσο πειστικός είναι ο λόγος του, πόσο σωστά παραθέτει ιστορικές λεπτομέρειες ή πόσο έξυπνα τις παραλλάζει, για να παραπλανήσει ή και να εξαπατήσει το κοινό του. Δεν θα σας ζητήσουμε απλώς να γνωρίζετε για τους θεσμούς της αρχαίας Αθήνας, να περιγράφετε το χωροχρονικό πλαίσιο του κειμένου, ή να αναγνωρίζετε τα μέρη, από τα οποία αποτελείται ο ρητορικός λόγος του Λυσία και κάθε άλλος. Θα σας ζητήσουμε πολύ περισσότερο να εξετάσετε το κείμενο ως πηγή γνώσης, η οποία μπορεί να φωτίσει και άλλες στιγμές της ελληνικής και διεθνούς ιστορίας. Θα σας ζητήσουμε να συνεργαστείτε μεταξύ σας, να ερευνήσετε διαδικτυακές και όχι μόνο πηγές, να συγκρίνετε πρόσωπα, περιστάσεις και γεγονότα, να μορφώσετε άποψη. Θα σας ζητήσουμε, παράλληλα, να μετασχηματίσετε την τάξη σας σε ένα αρχαίο δικαστήριο και να αναπαραστήσετε όσα τα κείμενα περιγράφουν. Μόνο έτσι θα καταλάβετε ότι τα κείμενα αυτά δεν είναι μουσειακά εκθέματα, για να τα βλέπουμε, πολλές φορές δίχως καν να καταλαβαίνουμε την αξία τους, αλλά «δυναμίτες» γνώσης και δημιουργίας στα χέρια μας!

Έπειτα, οι ασκήσεις-δραστηριότητες έχουν ως σκοπό όχι απλώς να σας βοηθήσουν να εμπλουτίσετε τις γνώσεις σας της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, αλλά και να κατανοήσετε τη σχέση της με τη δική μας μορφή της ελληνικής γλώσσας. Θα κληθείτε να διερευνήσετε την ετυμολογία αρχαίων και νεότερων λέξεων, να εντοπίσετε παράγωγες νεοελληνικές σε όσες παρατίθενται στο αρχαίο κείμενο, να κατανοήσετε τη σημασία των αρχαίων λέξεων, αναλογιζόμενοι την ομοιότητα ή τη διαφορά τους με όσες χρησιμοποιούμε καθημερινά

στην οικογένεια ή την παρέα μας. Θα προτείνουμε, λοιπόν, να ταξινομήτε σε ειδικό τετράδιο τις λέξεις σε τρεις κατηγορίες: σε αυτές που και σήμερα έχουν την ίδια έννοια, σε αυτές που τις χρησιμοποιούμε με μεταφορική ή άλλη έννοια, και σε αυτές που είναι νεκρές για το σύγχρονο γλωσσικό όργανο. Επειδή, επίσης, η προοδευτική κατάκτηση του αρχαίου λεξιλογίου αποτελεί απαραίτητο εφόδιο για την κατανόηση των κειμένων και την προώθηση της μεταφραστικής σας προσπάθειας, θα προτείνουμε να αντιγράφετε το σημαντικότερο λεξιλόγιο των κειμένων σε ένα τετράδιο με αλφαβητικό ευρετήριο.

Καθίστε αναπαυτικά στο θρανίο σας, ανοίξτε τα βιβλία σας και αφεθείτε σε ένα συναρπαστικό ταξίδι! Δεν θα τραβήξετε κουπί, όπως ο Αστερίκιος, αλλά θα απολαύσετε κάθε στιγμή!
Ξεκινάμε!

Αστερίκιος ἐν Ὀλυμπίᾳ

Εισαγωγή

Για τις καθηγήτριες και τους καθηγητές

Αγαπητές και αγαπητοί συνάδελφοι,

Ο κεντρικός σκοπός του παρόντος εγχειριδίου είναι διπλός: αφενός να αποτελέσει το Βιβλίο για τον μαθητή, αφετέρου να γίνει το βασικό διδακτικό βοήθημα του εκπαιδευτικού, ο οποίος θα μπορεί να βρει σε αυτό όλες τις απαραίτητες πληροφορίες και τα μεθοδολογικά εργαλεία που χρειάζεται για τη διδασκαλία του ρητορικού κειμένου. Το ανά χείρας βιβλίο –μέσα από ευσύνοπτες εισαγωγές στη ρητορική τέχνη και στο κείμενο, μέσα από νέα μεταφραστική πρόταση, αναλυτικά σχόλια που επεξηγούν το περιεχόμενο του λόγου και ασκήσεις-δραστηριότητες που οξύνουν την κρίση των μαθητών και φωτίζουν πτυχές του ρητορικού κειμένου αλλά και του ιστορικοπολιτικού περιεχομένου της εποχής του– καθίσταται ένα πολυχρηστικό εργαλείο στα χέρια σας, για να οργανώσετε αρτιότερα τη διδασκαλία σας, να πετύχετε μαθησιακούς σκοπούς στο πλαίσιο του αναλυτικού σχολικού προγράμματος, αλλά και να ενημερωθείτε και να διευρύνετε τις φιλολογικές σας γνώσεις.

Στο πρώτο μέρος του εγχειριδίου έχουν παρατεθεί δύο ευσύνοπτες, πλην όμως περιεκτικές σε φιλολογικό υλικό, εισαγωγές. Στη **Γενική Εισαγωγή** παρατίθενται πληροφορίες σχετικά με την ανάπτυξη της έντεχνης ρητορείας, των συστηματικών δηλαδή τρόπων και μεθόδων πειστικής αγόρευσης τόσο στο δικαστήριο όσο και σε άλλα βήματα δημοκρατικής οργάνωσης στην αρχαία Αθήνα, λ.χ. την Εκκλησία του Δήμου και τη Βουλή των Πεντακοσίων. Η πρωτοτυπία της εισαγωγής αυτής –και η διαφορά της σε σχέση με ό,τι συμπεριλαμβάνεται σε παλαιότερα εγχειρίδια– είναι ότι παρουσιάζει τη ρητορική όχι ως μια ανελαστική αρχαϊζουσα τέχνη, αλλά ως μια δυναμική πρακτική, η οποία σπάει τα στεγανά του χωροχρόνου και φτάνει μέχρι τις ημέρες μας, εισβάλλει στη ζωή μας και αλλάζει πτυχές και εκφάνσεις της. Προσφέρει, επίσης, και σε εσάς και στο μαθητικό κοινό κάποιες μνημονικές τεχνικές για αποστήθιση κρίσιμων πληροφοριών σχετικά με τα είδη της ρητορικής τέχνης και τους βασικότερους εκπροσώπους του είδους στην κλασική Αθήνα.

Στη **Θεματική Εισαγωγή** παρέχονται πληροφορίες σχετικά με το πλαίσιο σύνταξης και πιθανώς και εκφώνησης του λόγου *Κατά Ερατοσθένους* από τον Λυσία. Οι πληροφορίες είναι όσες χρειάζεστε, για να μπορέσετε όσο το δυνατόν πιο ευσύνοπτα, εύληπτα και αποτελεσματικά να προετοιμάσετε το μαθητικό κοινό να διδαχθεί και να κατανοήσει ουσιαστικά και κριτικά το κείμενο: το χωροχρονικό του πλαίσιο, τα βασικότερα επιχειρήματα του ρήτορα εναντίον του Ερατοσθένη, τα μέσα πειθούς που χρησιμοποιεί και τον τρόπο που τα παραθέτει στα μέρη, από τα οποία ο λόγος αποτελείται, τα ιστορικά, πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα που περιγράφει. Η εισαγωγή καταλήγει σε έναν πίνακα-ευρετήριο προσώπων, τόπων και θεσμών.

Το εγχειρίδιο οργανώνεται σε 21 διδακτικές ενότητες, καθεμιά από τις οποίες αποτελείται από τα κάτωθι δομικά και θεματικά μέρη:

Στο **πρώτο μέρος** θα βρείτε το *Περίγραμμα μαθήματος*, μία λακωνική περιγραφή του κεντρικού θέματος του κειμένου, το οποίο εξετάζεται στο πλαίσιο της ενότητας (*Σύνοψη*), καθώς και δύο μεθοδολογικού τύπου περιγραφές των μαθησιακών σκοπών (*Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα*) και διδακτικών επιδιώξεών μας (*Τι θέλουμε να πετύχουμε*). Το περίγραμμα αυτό σας δίνει τη δυνατότητα να γνωρίζετε επακριβώς τα σκοπούμενα κάθε ενότητας του εγχειριδίου και να οργανώσετε τη διδασκαλία σας με τρόπο που αυτά να επιτυγχάνονται αποτελεσματικά.

Στο **δεύτερο μέρος** θα βρείτε το ίδιο το κείμενο και, αν ο χαρακτήρας της ενότητας το επιτρέπει (αν είναι, δηλαδή, περιληπτική), και μετάφρασή του. Η μετάφραση αυτή, η οποία έχει εκπονηθεί από τον Καθηγητή Ανδρέα Γ. Μαρκαντωνάτο, μεταφέρει το αρχαίο κείμενο σε ρέοντα, ζωντανό, οικείο σε όλες/ους νεοελληνικό λόγο δίχως αρχαϊζόντες τύπους, εξεζητημένες διατυπώσεις και συντακτικές ή εκφραστικές περιπλοκότητες, αλλά με τη φιλολογική ακρίβεια, τη γλωσσική επιμέλεια και τον αισθητικό σεβασμό σε ένα τόσο σημαντικό ρητορικό κείμενο. Θα προτείναμε να αξιοποιήσετε ρητορικά τόσο το αρχαιόμορφο κείμενο όσο και τη μετάφρασή του. Αναγνώστε το κείμενο στην αρχή του διδακτικού σας χρόνου με τον ανάλογο χρωματισμό στη φωνή σας, ο οποίος τονίζει τα κεντρικής φύσεως επιχειρήματα του Λυσία και αναδεικνύει τους τρόπους με τους οποίους προσπάθησε να πείσει το ακροατήριό του. Χρησιμοποιήστε κατάλληλα το σώμα σας, με κινήσεις χεριών και νεύματα προσώπου, για εναργέστερη παρουσίαση του λόγου. Αυτή ήταν η αρχαία *υπόκρισις* που περιγράφεται τόσο στη *Γενική Εισαγωγή* όσο και σε επιμέρους ενότητες του εγχειριδίου. Ζητήστε από τις μαθήτριες και τους μαθητές σας να κάνουν το ίδιο. Μετατρέψτε την αίθουσα διδασκαλίας σε ένα αρχαίο δικαστήριο και αφήστε τους νέους ανθρώπους να ταξιδέψουν στον χρόνο, βιώνοντας τις στιγμές που θα έζησαν όσοι παρακολουθούσαν τη σπουδαία αγόρευση του μεγάλου ρήτορα! Αναδείξτε με έμπρακτο τρόπο την αξία της ρητορικής ανάγνωσης ως εργαλείου

επαρκέστερης κατανόησης του κειμένου και, κατ' επέκταση, προσφορότερης μετάφρασής του από το μαθητικό κοινό. Ζητήστε, τέλος, την απόδοση της κεντρικής ιδέας του κειμένου της ενότητας από τις μαθήτριες και τους μαθητές, ώστε να μπορέσετε να φτάσετε στον πυρήνα της ανάλυσης του κειμένου.

Το **τρίτο μέρος** του εγχειριδίου θα σας βοηθήσει με την ανάλυση αυτή, καθώς τόσο οι *Γλωσσικές παρατηρήσεις* όσο και οι *Ερμηνευτικές - Πραγματολογικές παρατηρήσεις* προσφέρουν πλούσιο υλικό γλωσσικής επεξεργασίας του κειμένου αλλά και θεματικής κατανόησής του. Οι παρατηρήσεις που εστιάζονται στη μελέτη της γλώσσας σκοπό έχουν τόσο να επιλύσουν τυχόν απορίες του μαθητικού κοινού για γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα όσο και να το υποβοηθήσουν στην αρτιότερη και πληρέστερη γνώση βασικών μορφών του λεξιλογίου που χρησιμοποιούνται σε λυσιακούς λόγους. Τα ερμηνευτικά και πραγματολογικά σχόλια υπηρετούν διττή σκοποθεσία: αφενός να προσφέρουν ό,τι κανείς χρειάζεται, προκειμένου να κατανοήσει το κείμενο (ερμηνευτικά σχόλια) στο ιστορικοπολιτικό και ευρύτερο πολιτισμικό πλαίσιο σύνταξης και εκφώνησής του (πραγματολογικά σχόλια) και αφετέρου να βοηθήσουν τις μαθήτριες και τους μαθητές να προβληματιστούν αναφορικά με πτυχές ερμηνείας του κειμένου, να μπουν στη διαδικασία να ερευνήσουν και, εν τέλει, να φτάσουν μόνες/-οι τους στη νέα γνώση (ανακαλυπτική μάθηση).

Ενδείκνυται λοιπόν η χρήση των σχολίων από εσάς με τρόπο που να δίνει ώθηση για προβληματισμό: θα προτείναμε να μη διαβάζετε τα σχόλια στην αίθουσα διδασκαλίας, αλλά με αυτά ως βάση να δημιουργείτε Φύλλα Εργασίας με ερωτήματα σχετικά με το κείμενο, ώστε το μαθητικό κοινό να κατανοήσει όλες τις πτυχές του και με τη βοήθεια των σχολίων να μορφώσει άποψη και να απαντήσει σε ό,τι του ζητηθεί. Με τον τρόπο αυτό το μαθητικό κοινό μπορεί να αναπτύσσει ερευνητικές δεξιότητες: να ξέρει, δηλαδή, ότι δεν μπορεί να αρκεστεί στη μελέτη του κειμένου, αλλά είναι ανάγκη να μελετήσει τόσο το *περικείμενο* (τις ιστορικοπολιτικές συνθήκες που επηρεάζουν τη σύνταξη ενός κειμένου) όσο και το *υπερκείμενο* (ό,τι αυτό το κείμενο υποκρύπτει αναφορικά με την παρουσίαση γεγονότων, προσώπων και καταστάσεων από τον συντάκτη του). Οι μαθήτριες και οι μαθητές πρέπει, εν προκειμένω, αφενός να εντοπίζουν τα μέσα πειθούς (παραδείγματα, γνώμες, μαρτυρίες) και να ερμηνεύουν τον ρόλο και τη θέση τους στον λόγο του Λυσία και αφετέρου να αξιολογούν την εγκυρότητα, την αλήθεια και την ορθότητα των επιχειρημάτων του ρήτορα.

Σε αυτή την ευγενή μαθησιακή πρακτική ωθούν το μαθητικό κοινό και οι *Ασκήσεις - Δραστηριότητες* - αυτό είναι το **τέταρτο μέρος** καθεμιάς από τις 21 ενότητες του βιβλίου αυτού. Οι ασκήσεις αυτές, συνθετικές, ερευνητικές και δημιουργικές στη φύση τους, επιμερίζονται στις κάτωθι γενικότερες κατηγοριοποιήσεις:

- *Κείμενο και συμπραζόμενα* (με ασκήσεις που στηρίζονται στην αξιοποίηση πληροφοριών

από άλλα κείμενα σχετικά με την εποχή και τις ιδιαίτερες συνθήκες που οδήγησαν τον ρήτορα στη διατύπωση συγκεκριμένων επιχειρημάτων).

- *Κείμενο και περιεχόμενο* (με ασκήσεις που επιχειρούν κριτική παρουσίαση και κατανόηση των στρατηγημάτων πειθούς και της ιστορικής εγκυρότητας των επιχειρημάτων του Λυσία).
- *Κείμενο και μορφή* (με ασκήσεις σχετικές με τις γραμματικές, συντακτικές και σημασιολογικές πτυχές του κειμένου).
- *Το αρχαίο κείμενο και ο σύγχρονος κόσμος* (με ασκήσεις που παρακινούν το μαθητικό κοινό να ερευνήσει τις πτυχές του αρχαίου ρητορικού λόγου που τον συνδέουν με τον νεότερο και σύγχρονο κόσμο και αναδεικνύουν την ταυτότητα και συνέχεια της αρχαίας και της νέας ελληνικής γλώσσας. Ένας τύπος ασκήσεων, για παράδειγμα, ζητά από τις μαθήτριες και τους μαθητές να ερευνούν συνεργατικά, να καταγράφουν και να αξιολογούν ανάλογες αντιδημοκρατικές εκτροπές και συμπεριφορές κατά τα νεότερα χρόνια, στην Ελλάδα ή αλλού. Η αρωγή σας σε ένα τέτοιο ερευνητικό εγχείρημα θα κρίνει την επιτυχία του).

Το **πέμπτο** και τελευταίο **μέρος** του εγχειριδίου, η *Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός*, καταγράφει σε δύο τμήματα τόσο τη θεματική ουσία της ενότητας (*Τι μελετήσαμε;*) όσο και την πρόταση των συγγραφέων για τους πιθανούς τρόπους οργάνωσης τόσο της δικής σας διδακτικής προσέγγισης στο αντικείμενο της ενότητας όσο και της μαθητικής μεθόδου μελέτης (*Πώς μελετάμε;*). Τέτοιες μέθοδοι μπορεί να περιλαμβάνουν την κατασκευή εννοιολογικών χαρτών, συνεργατικών διαδικτυακών εγγράφων με μορφή ημερολογίου ή χρονολογίου, καταγραφή επιχειρημάτων, τοποθεσιών και γεγονότων σε διαδραστικούς χάρτες, ετοιμασία ηλεκτρονικών καρτών διπλής όψης (flashcards), ακόμα και περιγραφή μεθόδων για ζωντανή, στην αίθουσα διδασκαλίας, αναπαράσταση των τεκταινομένων στο αρχαίο δικαστήριο κατά την εκφώνηση του λόγου.

Σημαντική παράμετρος παρουσίασης του περιεχομένου του εγχειριδίου μας είναι τα *ψηφιακά μαθησιακά αντικείμενα*, υλικό που συνιστούμε να χρησιμοποιείτε είτε αυτό αντλείται από το δεδομένο κείμενο και από παράλληλα κείμενα στο Βιβλίο *Μαθητή/Μαθήτριας* είτε από το διαδραστικό ψηφιακό υλικό του *Τετραδίου Εργασιών*. Εκείνο που προέχει είναι να προσφέρονται στους μαθητές και στις μαθήτριες οι ουσιώδεις και απαραίτητες γλωσσικές και θεματικές πληροφορίες με τρόπο ευμέθοδο και επαγωγικό, ώστε να γίνεται το μάθημα όσο το δυνατόν πιο ανάλαφρο και ευχάριστο. Προς τούτοις ευκαίω θα ήταν η αξιοποίηση του συμπληρωματικού ψηφιακού υλικού να γίνεται με μέτρο και αφού ληφθούν υπόψη οι ανάγκες και ιδίως οι ικανότητες μαθητών και μαθητριών. Αξίζει να τονιστεί στο σημείο αυτό ότι το διαδραστικό ψηφιακό απόθεμα που αναφέρεται εντός της εκάστοτε ενότητας διακρίνεται από πολλαπλότητα και πολυμορφία, ωστόσο σκόπιμο

κρίνεται η τελική επιλογή των επιπρόσθετων ασκήσεων και δραστηριοτήτων από αυτές τις χρηστικές βάσεις δεδομένων όχι μόνο να συνδέεται με τα κάθε φορά συναφή προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα, αλλά επίσης να διευκολύνει τη διαφοροποιημένη διδασκαλία, να ενισχύει τη συμπεριληπτική μάθηση και να υποστηρίζει την ισότιμη συμμετοχή των μαθητριών και των μαθητών στη διδακτική λειτουργία.

Τα μέλη της συγγραφικής ομάδας ελπίζουμε και ευχόμαστε να βρείτε όλα όσα χρειάζεστε, για να διδάξετε το αντικείμενό σας με τον ενθουσιασμό, τον δυναμισμό, το μεράκι και την αγάπη που σας διακρίνουν. Εμείς σας προσφέρουμε κατατοπιστικά σημειώματα για την αρχαία τέχνη της πειθούς και τον συγκεκριμένο λόγο του Λυσία που θα μελετήσετε στην Α΄ Λυκείου, αναλυτικά επεξηγηματικά σχόλια για το περιεχόμενό του και τη γενικότερη συνθήκη σύνταξης και εκφώνησής του, ασκήσεις – δραστηριότητες που θα επιτείνουν το μαθητικό ενδιαφέρον και θα βοηθήσουν στην πλήρη και αποδοτική παρουσίαση των αξιέρευνων πτυχών και εκφάνσεών του. Το βιβλίο δεν κάνει τίποτε περισσότερο από το να υπηρετεί τις μαθήτριες/τους μαθητές και εσάς, το ικανό και άξιο καθηγητικό προσωπικό, το οποίο τιμά την έννοια της εκπαίδευσης αλλά και της παιδείας, της πνευματικής ολοκλήρωσης των νέων ανθρώπων της χώρας. Ελπίζουμε να ανταποκρίνεται το εγχειρίδιό μας στο υψηλό επίπεδο φιλολογικής και διδακτικής σας κατάρτισης.

**Σας ευχόμαστε ολόψυχα κάθε επιτυχία
στο τόσο σημαντικό λειτούργημά σας!**

Άποψη της Ακρόπολης στην Αθήνα
(New York Public Library Digital Collections)

Γενική εισαγωγή

Ρητορικά κείμενα

1 | Η δύναμη του λόγου

«Ο λόγος είναι μεγάλος αφέντης» λέει ο Γοργίας (480-380 π.Χ.), περίφημος δάσκαλος ρητορικής, στο γνωστό του έργο *Ελένης εγκώμιον* (8). Ο λόγος μπορεί αποτελεσματικά να ελέγξει τους πάντες και τα πάντα: μπορεί να σταματήσει τον φόβο, να σβήσει τη λύπη, να προκαλέσει χαρά, να ενισχύσει τη συμπάθεια. Απέναντί του φαντάζουμε ανυπεράσπιστοι. Αν, λοιπόν, η Ελένη μαγεύτηκε από τον λόγο του Πάρη και εγκατέλειψε τον Μενέλαο, υποστηρίζει ο Γοργίας, τότε δεν μπορεί παρά να της αναγνωρίσει κανείς ένα σοβαρό ελαφρυντικό. Ακολουθώντας το πνεύμα του Γοργία, ο μαθητής του, ο Ισοκράτης (436-338 π.Χ.), εξαιρεί τη δύναμη του λόγου σε μια από τις πρώτες παραγράφους της ομιλίας του με τίτλο *Πανηγυρικός* (8): «Οι λόγοι έχουν από τη φύση τους τη δύναμη να μιλήσουν με ποικίλους τρόπους για τα ίδια πράγματα, να κάνουν τα σπουδαία μικρά και να δώσουν διαστάσεις μεγάλες στα μικρά και ασήμαντα, να παρουσιάσουν τα παλαιά με τρόπο καινοτόμο και να μιλήσουν με αρχαιοπρέπεια για όσα έγιναν πρόσφατα».

2 | Φυσική και έντεχνη ρητορεία

Θα πρέπει να γίνει διάκριση ανάμεσα στις έννοιες *φυσική* και *συστηματική* (ή *έντεχνη*) ρητορεία. Και οι δύο είναι μορφές χρήσης του λόγου και αναδεικνύουν τη δύναμή του να επενεργεί καθοριστικά στη διαμόρφωση των σκέψεων και των συναισθημάτων των ακροατών. Η *φυσική ρητορεία*, ωστόσο, περιγράφει την έμφυτη ικανότητα των ανθρώπων να καθορίζουν τις επιλογές μας, να διαμορφώνουν τις αποφάσεις μας, να δίνουν διεξόδους σκέψης και προβληματισμού, να ενθουσιάζουν, να συγκινούν με τον λόγο τους και τελικά να συνεπαίρνουν το μυαλό και την καρδιά με τις λέξεις τους.

Και αυτή η δύναμη του λόγου δεν είναι προνόμιο των σπουδασμένων μόνο. Τη διαθέτουν ως έμφυτο χάρισμα πολλοί άνθρωποι και χρησιμοποιείται σε περιστάσεις τις οποίες δεν θα σκεφτόταν ποτέ κανείς να συσχετίσει με τη ρητορεία. Από τα γεμάτα πάθος λόγια

δύο ερωτευμένων νέων και τις ζωηρές πολιτικές συζητήσεις των γερόντων στα καφενεία μέχρι τις προεκλογικές ομιλίες των συμμαθητών και των συμμαθητριών σας, οι οποίοι διεκδικούν θέση στα δεκαπενταμελή μαθητικά συμβούλια, παντού παρουσιάζεται δυναμικά η ρητορεία, η έμφυτη ικανότητα να μεταδίδει κανείς με επιτυχία το μήνυμά του στο ακροατήριο.

Η *συστηματική* (ή *έντεχνη*) *ρητορεία*, από την άλλη, δεν αρκείται στο φυσικό ταλέντο των ανθρώπων, αλλά απαιτεί συστηματική εξάσκηση στη βάση πρακτικών κανόνων και οδηγιών για το πώς μπορεί κανείς να μιλήσει με σαφήνεια και αποτελεσματικότητα. Αυτή είναι η *ρητορική*: η τέχνη που αποσκοπεί στο να καταστήσει όσους δεν διαθέτουν το έμφυτο ταλέντο της πειστικής αγόρευσης ικανούς να διαμορφώσουν συγκροτημένο λόγο.

Τα πρώτα δείγματα ρητορείας τα συναντούμε στα ομηρικά έπη. Ο πιο σοφός των Αχαιών, ο γερο-Νέστορας, ήταν ξακουστός αγορητής «που πιο γλυκά από το μέλι ανάβρυζαν τα λόγια του από το στόμα» (*Οδύσσεια* α 248-249). Ή πάλι ο ξακουστός Οδυσσεάς, ο τέλειος ομηρικός ήρωας, που μεγαλουργούσε με λόγους, αλλά και με πολεμικά ανδραγαθήματα (*μύθων τε ῥήτηρ ἔργων τε προηκτήρ, Ιλιάδα* Ι 443). Αυτός ήταν που με τον Φοίνικα και τον Αίαντα προσπάθησαν να γαληνέψουν την καρδιά του Αχιλλέα, πείθοντάς τον να αφήσει στην άκρη τον θυμό του για την απρεπή συμπεριφορά του Αγαμέμνονα και να επιστρέψει στο πεδίο της πολεμικής αναμέτρησης με τους Τρώες (*Ιλιάδα* Ι 222-605).

3 | Οι αρχές και η ανάπτυξη της ρητορείας

Η κοιτίδα της συστηματικής (έντεχνης) ρητορείας είναι ο χώρος της σημερινής Ευρώπης και συγκεκριμένα της Σικελίας. Οι συχνές εναλλαγές πολιτευμάτων καλλιέργησαν πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της ρητορείας: όσοι είχαν διωχθεί και αδικηθεί από το προηγούμενο πολιτικό καθεστώς, όσοι έχασαν τους οικείους τους και τις περιουσίες τους, προσέφευγαν στο δικαστήριο, για να διεκδικήσουν τα δίκαιά τους. Αν δεν διέθεταν έμφυτο το ταλέντο της πειστικής αγόρευσης, αποτεινόταν στους νομομαθείς και επιδέξιους χειριστές του λόγου, με σκοπό να μάθουν πρακτικούς κανόνες σύνθεσης και εκφώνησης, δηλαδή παρουσίασης, λόγων ικανών να γοητεύσουν, να συγκινήσουν, να πείσουν. Ο πρώτος που συνέταξε τέτοιους κανόνες ήταν ο Κόραξ ο Συρακούσιος. Σε αυτόν τον φημισμένο δάσκαλο ρητορικής αποδίδεται ο πρώτος ορισμός: η ρητορική είναι «πειθούς δημιουργός». Μαθητής του Κόρακα ήταν ο Τ(ε)ίσιας, στον οποίο αποδίδεται το πρώτο συγκροτημένο εγχειρίδιο ρητορικής, το οποίο ονομαζόταν *Τέχνη*.

Αν και η συστηματική ρητορεία αναπτύχθηκε πρώτα στη Σικελία, η Αθήνα έγινε γρήγορα το επίκεντρο και ο τόπος ακμής της για τους πιο κάτω λόγους:

- α. Ιστορικούς:** μετά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο (431-404 π.Χ.) και τη νίκη της Σπάρτης και των συμμαχικών προς αυτήν πόλεων, εγκαθιδρύθηκε στην Αθήνα το καθεστώς των Τριάκοντα, οι οποίοι κατέλυσαν το δημοκρατικό πολίτευμα της Αθήνας και κυβέρνησαν αυθαίρετα για οκτώ μήνες. Μετά την πτώση τους, οι Αθηναίοι πολίτες προσέφευγαν στο δικαστήριο είτε για να διεκδικήσουν τις περιουσίες τους είτε για να τιμωρήσουν τους τυράννους και τους συνεργάτες τους για την απώλεια οικείων ή προσφιλών τους προσώπων. Ο Λυσίας, για παράδειγμα, καταδίδωξε δικαστικά τον Ερατοσθένη, δολοφόνο του αδερφού του, του Πολέμαρχου: αυτό είναι το θέμα του ρητορικού λόγου *Κατά Ερατοσθένους*. Η ανάγκη να συνταχθούν και να παρουσιαστούν οργανωμένοι και καλά συγκροτημένοι δικανικοί λόγοι σε ένα τέτοιο περιβάλλον ήταν επιτακτική.
- β. Θεσμικούς και πολιτικούς:** το σύστημα διοίκησης της Αθήνας όχι απλώς έδινε στους πολίτες το δικαίωμα, αλλά επέβαλλε και την υποχρέωση να συμμετέχουν στα κοινά. Η Εκκλησία του Δήμου (η λαϊκή συνέλευση, στην οποία οι Αθηναίοι συζητούσαν και ψήφιζαν οι ίδιοι για κρίσιμα ζητήματα της πόλης τους), η Βουλή των Πεντακοσίων (όπου ετοιμάζονταν τα «προβουλευμάτα», τα σημερινά νομοσχέδια, τα οποία θα εγκρίνονταν ή θα απορρίπτονταν από την Εκκλησία του Δήμου) και συνολικά η θεσμική οργάνωση της Αθήνας απαιτούσε οι πολίτες να μπορούν να εκφράζουν τις απόψεις τους. Όπως λέει και ο Περικλής στον περίφημο *Επιτάφιο* λόγο του, ο οποίος σώζεται από τον ιστορικό Θουκυδίδη, «μόνοι εμείς θεωρούμε όποιον δεν συμμετέχει στα κοινά όχι φιλήσυχο, αλλά άχρηστο πολίτη» (2.40).
- γ. Πρακτικούς:** σύμφωνα με υπολογισμούς των σύγχρονων μελετητών, όσοι είχαν πολιτικά δικαιώματα και μπορούσαν να συμμετέχουν στα όργανα δημοκρατικής διοίκησης της Αθήνας δεν ξεπερνούσαν τις μερικές χιλιάδες. Οι δούλοι, οι γυναίκες και οι μέτοικοι (όσοι δεν ήταν Αθηναίοι, αλλά ζούσαν στην πόλη) δεν είχαν τέτοια δικαιώματα. Το μικρό μέγεθος της αθηναϊκής πόλης ευνοούσε τη συμμετοχή όλων των πολιτών στα δημοκρατικά βήματα λόγου και διαλόγου.
- δ. Πολιτισμικούς:** οι Αθηναίοι ήταν «φιλόλογοι», αγαπούσαν δηλαδή τον λόγο. Αυτό μας αναφέρει, μεταξύ άλλων, και ο Περικλής, όταν στον *Επιτάφιο* του λέει ότι οι πολίτες συζητούσαν για τα κρίσιμα ζητήματα της πόλης τους, προτού αναλάβουν δράση για την υλοποίηση των αποφάσεων. Γιατί οι Αθηναίοι «τους λόγους δεν τους θεωρούν εμπόδιο των πράξεων», σε αντίθεση με άλλους, οι οποίοι όσο συζητούν και ενημερώνονται τόσο πιο διστακτικοί καθίστανται (2.40).

4 | Οι σοφιστές, η πλατωνική αμφισβήτηση και η αξία της ρητορικής

Οι σοφιστές, οι πρώτοι επί πληρωμή δάσκαλοι ρητορικής, πίστευαν ότι δεν υπάρχει αντικειμενική γνώση, αλήθεια και αίσθηση ηθικής και δικαιοσύνης. Σκοπός του ρήτορα, κατ' αυτούς, δεν είναι να ανακαλύψει και να εκθέσει στην αγόρευσή του τα αληθινά γεγονότα, αλλά να χρησιμοποιήσει τα «εϊκότα», δηλαδή τα εύλογα και αληθοφανή επιχειρήματα, αν πίστευε πως αυτά θα έπειθαν το ακροατήριο. Ο σοφιστής Πρωταγόρας είχε μάλιστα διατυπώσει την άποψη ότι για κάθε ζήτημα υπάρχουν δύο λόγοι, αντίθετοι μεταξύ τους, οι οποίοι είναι ταυτόχρονα εξίσου αληθείς: αυτοί είναι οι λεγόμενοι *δισσοί λόγοι*.

Ο Πλάτων, μαθητής του Σωκράτη, εξαιτίας των σοφιστικών αντιλήψεων, αμφισβήτησε συνολικά τη ρητορική, αρνούμενος να την αποκαλέσει τέχνη, αφού δεν είχε ως κορωνίδα των επιδιώξεών της την αποκάλυψη της αλήθειας. Κατ' αυτόν, η ρητορική είναι ένα μέσο επικράτησης στον πολιτικό βίο, χωρίς ηθική και αρετή. Ο ρήτορας Ισοκράτης, αντικρούοντας τις κατηγορίες του φιλοσόφου, υποστήριξε ότι οι σοφιστές διαστρεβλώνουν την ουσία της ρητορικής και δεν αφήνουν να αναδειχθεί η παιδευτική της σημασία. Η ρητορεία είναι ένα μέσο προβληματισμού της κοινής γνώμης, διαμόρφωσης των σωστών αποφάσεων για το καλό του συνόλου αλλά και γενικότερης πνευματικής καλλιέργειας.

Αλλά και ο μαθητής του Πλάτωνα, ο μεγάλος φιλόσοφος Αριστοτέλης αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της ρητορικής στο ομώνυμο μνημειώδες πόνημά του. Η *Ρητορική* του Αριστοτέλη, έργο αποτελούμενο από τρία βιβλία (330 π.Χ.), μελετά συστηματικά την τέχνη του λόγου, ορίζοντάς την ως πειθούς δημιουργό, ταξινομεί τους τρόπους πειθούς (επίκληση στη λογική, στο συναίσθημα και στο ήθος του ομιλητή) και αναλύει με επιμέλεια τις τεχνικές που ο ρήτορας μετέρχεται, για να επιτύχει τους σκοπούς του, π.χ. ρητορικούς συλλογισμούς, ενθυμήματα, παραδείγματα. Η συγκρότηση της επιχειρηματολογίας κρίνει τον χαρακτήρα της ρητορικής, η οποία, για τον Αριστοτέλη, είναι τέχνη που αποσκοπεί στην υπεράσπιση του δίκαιου και την αποκάλυψη της αλήθειας, ακριβώς όπως η διαλεκτική, την οποία ο Αριστοτέλης θεωρεί τέχνη αντίστοιχη με τη ρητορική (*Ρητορική* 1354a).

5 | Λογογράφοι

Ο Λυσίας θεωρείται ο επιφανέστερος λογογράφος της κλασικής Αθήνας, δηλαδή συντάκτης ρητορικών λόγων. Επειδή ο νόμος όριζε ότι οι διάδικοι όφειλαν να αγορεύουν αυτοπροσώπως, οι ενδιαφερόμενοι κατέφευγαν σε επιδέξιο και πεπειραμένο τεχνίτη του λόγου, γνώστη της νομοθεσίας και της δικαστικής πρακτικής, ο οποίος συνέθετε λόγους επ' αμοιβή. Ο λογογράφος ερευνούσε την υπόθεση, αποφάσιζε ποια γεγονότα θα ενέτασσε στον λόγο και ποια στοιχεία θα αξιοποιούσε, με σκοπό να καταφέρει να εξασφαλίσει τη νίκη για τον πελάτη του. Συνεπώς, δεν δίσταζε να αποσιωπήσει πτυχές της υπόθεσης, οι οποίες δεν ενίσχυαν τα επιχειρήματα του πελάτη του, ενώ παράλληλα υπογράμμιζε ό,τι θεωρούσε πως έβλαπτε τον αντίπαλό του. Γι' αυτό, το επάγγελμα του λογογράφου, αν και νόμιμο, δεν έχαιρε εκτίμησης στην αθηναϊκή κοινωνία (βλ. Πλάτωνα, *Φαίδρος* 257c και Αισχίνης, *Περί της παραπρεσβείας* 180).

6 | Βασικοί εκπρόσωποι του είδους

Από τους πολλούς ρήτορες που διακρίθηκαν στην Αθήνα, από τα μέσα του 5ου έως και το τέλος του 4ου αι. π.Χ., οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι ξεχώρισαν δέκα, ως υπόδειγμα αττικής ρητορείας, και τους κατέταξαν σε έναν κατάλογο που λέγεται «Κανόνας των Δέκα Αττικών Ρητόρων». Θα τους θυμάστε, αν έχετε στο μυαλό το σχήμα «3-2-1»: υπάρχουν **3 ρήτορες** των οποίων το όνομα ξεκινάει με το γράμμα **A**, δηλαδή Αισχίνης, Ανδοκίδης και Αντιφών. Υπάρχουν τρία **ζευγάρια ρητόρων** των οποίων το όνομα ξεκινάει με ένα συγκεκριμένο γράμμα: **Δ**, δηλαδή Δείναρχος και Δημοσθένης, **I**, δηλαδή Ισαίος και Ισοκράτης, **Λ**, δηλαδή Λυκούργος και Λυσίας. Υπάρχει, τέλος, και **ένας ρήτορας** το όνομα του οποίου ξεκινάει με **Υ**, ο Υπερείδης.

7 | Είδη ρητορικών λόγων

Οι ρητορικοί λόγοι διακρίνονται, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη (*Ρητορική* 1358b14-20), σε τρία είδη: τους **δικανικούς**, τους **συμβουλευτικούς** και τους **επιδεικτικούς** (ή **πανηγυρικούς**).

- Οι **δικανικοί** λόγοι εκφωνούνταν στα **δικαστήρια** από τον κατήγορο (κατηγορητικός λόγος) ή τον κατηγορούμενο (απολογητικός λόγος > «απολογία» στη γλώσσα του αρχαίου δικαστηρίου σήμαινε «υπεράσπιση»). Με τους λόγους αυτούς οι αντίδικοι εξέθεταν τη δική τους εκδοχή των γεγονότων, με σκοπό να αποδείξουν την ενοχή ή την αθωότητα ενός κατηγορουμένου. Επιφανέστερος λογογράφος δικανικών λόγων θεωρείται ο Λυσίας.
- Οι **συμβουλευτικοί** λόγοι είχαν πολιτικό περιεχόμενο και εκφωνούνταν στις **συνελεύσεις** του λαού. Ο Αριστοτέλης διευκρινίζει ότι οι λόγοι αυτοί αναφέρονταν σε θέματα που αφορούσαν την πόλη και τους πολίτες, όπως, για παράδειγμα, τα δημόσια οικονομικά, ο πόλεμος και η ειρήνη, η φύλαξη της χώρας, οι εισαγωγές και οι εξαγωγές αγαθών, η νομοθεσία κ.ά. (*Ρητορική* 1359b). Επρόκειτο δηλαδή για ζητήματα κοινά, που σχετίζονταν με το καλό, το δίκαιο και το συμφέρον των πολιτών. Σημαντικότερος ρήτορας συμβουλευτικών λόγων θεωρείται ο Δημοσθένης.
- Οι **επιδεικτικοί** λόγοι, οι οποίοι εκφωνούνταν σε **εορτές** και άλλου είδους πολιτισμικές δραστηριότητες (π.χ. αθλητικές συνάξεις, θρησκευτικές και μάλιστα ταφικές τελετές), είχαν ως σκοπό τον έπαινο ή την επίκριση προσώπων, την αποτίμηση πράξεων του παρόντος, αν και συχνές ήταν οι αναδρομές στο παρελθόν και οι προβλέψεις για το μέλλον. Ο ρήτορας ζητούσε, συγχρόνως, να επιδείξει τη ρητορική του δεινότητα και να προκαλέσει τις επευφημίες των ακροατών. Ένα σπουδαίο είδος επιδεικτικής ρητορείας είναι ο **επιτάφιος λόγος**, ο οποίος εκφωνούνταν προς τιμή των πεσόντων μαχητών του προηγούμενου χρόνου. Ονομαστός εκπρόσωπος του επιδεικτικού είδους θεωρείται ο Ισοκράτης.

8 | Τα μέρη ενός ρητορικού λόγου

Ένας αρχαίος ρητορικός λόγος αποτελείται από τα πιο κάτω κύρια μέρη:

- α. Το προοίμιον:** το πρώτο αυτό μέρος έχει διπλή στόχευση, αφενός να ενημερώσει τους ακροατές για το θέμα του λόγου και αφετέρου να κεντρίσει την προσοχή τους, κερδίζοντας την εκτίμηση και εύνοιά τους. Ο ρήτορας φροντίζει να γίνει συμπαθής, επαινώντας τους προγόνους, εκθειάζοντας την πόλη και κολακεύοντας τους ίδιους τους ακροατές, πολλές φορές επικαλούμενος την τύχη ή τη βούληση των θεών, για να δικαιολογήσει τα λάθη τους.
- β. Η διήγησις:** στο μέρος αυτό ο αγορητής εκθέτει τα σχετικά με το θέμα γεγονότα με σαφήνεια, συντομία και πειστικότητα. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η διήγησις σε έναν ρητορικό λόγο δεν είναι αντικειμενική ιστορική αφήγησις. Ο ρήτορας επεμβαίνει στην αφήγησις, με στόχο να αποκρύψει γεγονότα ή να τονίσει κάποια άλλα στοιχεία της αφήγησής του, τα οποία μπορούν να τον βοηθήσουν να πετύχει τον σκοπό του.
- γ. Η πίστις (απόδειξη):** τα λογικά επιχειρήματα, που ενισχύουν τη θέση του ομιλητή. Οι πίστις, δηλαδή οι «αποδείξεις», διακρίνονται σε *άτεχνες* (αντικειμενικά πειστήρια, τα οποία δεν δημιουργεί ο ρήτορας, όπως, για παράδειγμα, νόμοι, μαρτυρίες, όρκοι, διαθήκες κ.λπ.) και *έντεχνες* (πειστήρια επινοημένα από τον ρήτορα) και συγκεκριμένα:
  - (α) τα λογικά επιχειρήματα-συλλογισμοί (*λόγος*),
  - (β) η σκιαγράφηση του χαρακτήρα (*ἦθος*): επαινείται το ἦθος του ομιλητή, κατακρίνεται το ἦθος του αντιπάλου, παράλληλα επαινείται ο χαρακτήρας των ακροατών, και
  - (γ) η πρόκληση έντονων συναισθημάτων στο ακροατήριο (*πάθος*).
- δ. Ο επίλογος:** συνήθως αποσκοπεί, πρώτον, στο να ανακεφαλαιώσει τα βασικά επιχειρήματα του ρήτορα και δεύτερον, στο να καλέσει το ακροατήριο, κυρίως τους δικαστές, να κάνουν ή να μην κάνουν κάτι (για παράδειγμα, να μην αθώσουν τον αντίπαλο του αγορητή).

9 | Ρητορικές τεχνικές και μέσα πειθούς

Κατά τη μυθολογία, η Πειθώ ήταν θεότητα σχετιζόμενη με τον Έρωτα, η οποία, με διάφορα τεχνάσματα, «έπειθε» κάποιον να ανταποκριθεί στον έρωτα άλλου προσώπου. Ήταν, επομένως, θεότητα της δράσης. Έτσι και στη ρητορική τέχνη η πειθώ αποσκοπεί στο να πείσει ο ομιλητής το κοινό να λάβει αποφάσεις για να δράσει (π.χ. να ψηφίσει έναν νόμο ή να εκδώσει μια δικαστική απόφαση).

Ο ρήτορας, για να πετύχει τον σκοπό του, επιστρατεύει διάφορες τεχνικές, δηλαδή μέσα και τρόπους πειθούς. Προκειμένου να αποδώσουν όλες αυτές οι τεχνικές, πρέπει ο ρήτορας να ακολουθήσει τα εξής στάδια εργασίας: (α) να επινοήσει τα κατάλληλα επι-

χειρήματα και να συλλέξει τα υποστηρικτικά στοιχεία (εὔρεσις), (β) να τα οργανώσει αποτελεσματικά (τάξις), (γ) να τα αναπτύξει με την κατάλληλη για την περίπτωση γλώσσα (λέξις), (δ) να απομνημονεύσει τον λόγο (μνήμη) και (ε) να τον εκφωνήσει παραστατικά, χρησιμοποιώντας το σώμα του και τη φωνή του, για να ενισχύσει τα επιχειρήματά του (ὑπόκρισις). Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο ρητορικός λόγος στην αρχαιότητα ήταν προφορικός. Εμείς κληρονομήσαμε τα γραπτά προσχεδιάσματα ή μεταγενέστερες επεξεργασμένες εκδοχές. Γι' αυτό είχαν μεγάλη σημασία οι τεχνικές παρουσίασης του λόγου, όπως ήταν ο ρυθμός απαγγελίας, η ένταση και η χροιά της φωνής, η θέση και η κίνηση του σώματος, η ειρωνεία, οι εκφράσεις του προσώπου κ.ά.

Ο ρήτορας έπρεπε, επιπρόσθετα, να λαμβάνει υπόψη του τις αντικειμενικές παραμέτρους, όπως τον πιθανό αντίλογο (κυρίως στους συμβουλευτικούς-πολιτικούς λόγους), τη νοοτροπία και την ψυχολογία του κοινού, την ιστορική συγκυρία. Για παράδειγμα, τα πρώτα χρόνια μετά την περίοδο διακυβέρνησης των Τριάκοντα, οι λόγοι που εκφωνήθηκαν στην Αθήνα εστιάζουν επίμονα στο δημοκρατικό ήθος του ομιλητή, εκμεταλλευόμενοι τη δημοκρατική ευαισθησία του ακροατηρίου και τον φόβο για πιθανή νέα ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Αυτές είναι δύο από τις αφίσες των Παγκρήτιων Μαθητικών Αγώνων Ρητορικής Τέχνης. Πηγή: Σύνδεσμος Φιλολόγων Ρεθύμνου.

Θεματική εισαγωγή

| Λυσίας, Κατά Ερατοσθένους |

1 | Λυσίας: Στοιχεία βιογραφίας και εργογραφίας

Ο Λυσίας, πατέρας του οποίου ήταν ο Συρακούσιος Κέφαλος, γεννήθηκε στην Αθήνα, πιθανώς το 459/458 π.Χ. Ο πατέρας του Λυσία μετακόμισε στην Αθήνα ως μέτοικος, όπου ασκούσε το επάγγελμα του ασπιδοποιού. Στην Αθήνα, ο Λυσίας έλαβε άριστη μόρφωση κοντά σε επιφανείς Αθηναίους της εποχής. Στην ηλικία των δεκαπέντε ετών, μετά τον θάνατο του πατέρα του, έφυγε για τους Θουρίους (αθηναϊκή αποικία στη Νότια Ιταλία). Κατά τη διαμονή του εκεί ο Λυσίας σπούδασε ρητορική με τον διάσημο δάσκαλο ρητορικής τέχνης Τ(ε)ισία. Μετά την καταστροφή των Αθηναίων στη Σικελική εκστρατεία (413 π.Χ.) ξέσπασε εμφύλια σύγκρουση στους Θουρίους και επικράτησε η αντι-αθηναϊκή παράταξη, η οποία κατηγόρησε τον Λυσία ότι ήταν υποστηρικτής των Αθηναίων. Έτσι, ο ρήτορας επέστρεψε στην Αθήνα, όπου έζησε μέχρι την επιβολή του καθεστώτος των Τριάκοντα το 404 π.Χ.

Ο Λυσίας αντιμετώπισε τις διώξεις του καθεστώτος: η περιουσία του κατασχέθηκε, ο αδελφός του Πολέμαρχος δολοφονήθηκε και ο ίδιος αναγκάστηκε να καταφύγει στα Μέγαρα. Ο Λυσίας αντιτάχθηκε στο καθεστώς των Τριάκοντα, υποστηρίζοντας τη δυναμική κίνηση των δημοκρατικών Αθηναίων, με επικεφαλής τον Θρασύβουλο, που επιχειρήσαν την κατάλυση του τυραννικού καθεστώτος. Επέστρεψε στην Αθήνα μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας και έζησε εκεί μέχρι τον θάνατό του ως *ίσοτελής*, δηλαδή ως προνομιούχος μέτοικος που πλήρωνε ίσους φόρους με τους πολίτες. Ο Θρασύβουλος είχε προτείνει να του δοθούν δικαιώματα Αθηναίου πολίτη, όμως η πρότασή του δεν επικυρώθηκε. Ο χρόνος του θανάτου του είναι αβέβαιος. Οι πηγές αναφέρουν τρεις εκδοχές: είτε ότι πέθανε στην ηλικία των ογδόντα τριών ετών (δηλαδή το 362 π.Χ.) είτε εβδομήντα έξι ετών (το 369 π.Χ.) είτε άνω των ογδόντα ετών.

Ο Λυσίας άρχισε την ενασχόλησή του με τη ρητορική τέχνη ως ρητοροδιδάσκαλος. Σύντομα όμως αφοσιώθηκε στην άσκηση του επαγγέλματος του λογογράφου, δηλαδή του συγγραφέα λόγων, που ήταν μια από τις επικερδείς ενασχολήσεις εκείνης της εποχής. Λόγω του ότι δεν είχε ποτέ αποκτήσει τα πλήρη πολιτικά δικαιώματα που απολάμβαναν οι Αθηναίοι πολίτες, δεν μπορούσε να εκφωνήσει ο ίδιος ρητορικούς λόγους στα δικαστήρια ή στα πολιτικά όργανα διοίκησης της Αθήνας (Εκκλησία του Δήμου, Βουλή). Είναι πολύ

πιθανό ότι ο Λυσίας εκφώνησε όμως τον λόγο στο δικαστήριο το 403 π.Χ., όταν εξαπέλυσε σφοδρή επίθεση εναντίον του Ερατοσθένη, ηγετικής μορφής των Τριάκοντα, για τη δολοφονία του αδελφού του Πολέμαρχου. Οι προϋποθέσεις με βάση τις οποίες επιτράπηκε, κατ' εξαίρεση, η δικανική αγόρευση του Λυσία είναι ασαφείς. Αυτό το δικαίωμα ίσως αποκτήθηκε λόγω της εθιμικής και νομικής ρήτηρας, η οποία προνοούσε ότι οι συγγενείς πρώτου και δεύτερου βαθμού του φονευθέντος επιφορτίζονταν με το καθήκον να μην επιτρέψουν στον δολοφόνο να παραμείνει *ἄτιτος*, δηλαδή χωρίς τιμωρία.

Ο Λυσίας υπήρξε πολυγραφότατος: συνέταξε 425 λόγους. Από τους ρητορικούς λόγους του έχουν διασωθεί μέχρι τις ημέρες μας μόνο 34, ορισμένοι δεν σώζονται καν ολόκληροι, ενώ η γνησιότητα άλλων αμφισβητείται. Οι πλείστοι από τους σωζόμενους λόγους του Λυσία είναι δικανικοί, δηλαδή προορίζονταν για εκφώνηση στο δικαστήριο από ιδιώτες που ήταν υποχρεωμένοι να υπερασπιστούν μόνοι τους την υπόθεσή τους, με την επιπρόσθετη διάκριση ανάμεσα στους *απολογητικούς* και τους *κατηγορητικούς* λόγους.

2 | Οι αρετές της ρητορείας του Λυσία

Ένας κριτικός της λογοτεχνίας που έζησε τον 1ο αι. π.Χ., ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς, σε ένα δοκίμιό του για τον Λυσία τον χαρακτηρίζει «άριστο κανόνα της αττικής γλώσσας» (*Λυσίας* 11). Ο έπαινος που του αποδίδει αφορά την ικανότητά του να σκιαγραφεί χαρακτήρες με παραστατικό και διεισδυτικό τρόπο, ο οποίος προσδίδει χάρη και ζωντάνια στον λόγο του – αυτή είναι η τεχνική και η τέχνη της *ἡθοποιίας*. Ταυτόχρονα, η λεξιλογική και υφολογική απλότητα, η φυσική ροή του λόγου, η ακρίβεια στην έκφραση και η βραχυλογία είναι βασικές αρετές του σωζόμενου έργου του Λυσία, ο οποίος διαθέτει την ικανότητα να γίνεται κατανοητός από τα ποικίλης καταγωγής και παιδείας ακροατήριά του. Στα κείμενα του Λυσία δεν θα εντοπίσει ο αναγνώστης περίτεχνα και περίπλοκα ρητορικά σχήματα. Ο ρήτορας προτιμά την οικονομία των εκφραστικών μέσων στους δικανικούς λόγους και χρησιμοποιεί λεξιλόγιο που προσεγγίζει την καθημερινή γλώσσα και, συνεπώς, ανταποκρίνεται στο ύφος του προσώπου που εκφωνεί τους λόγους. Όπως λέει ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς, «ο Λυσίας αναδείχθηκε ο πιο ικανός απ' όλους τους ρήτορες στο να εξετάζει τη φύση των ανθρώπων και να αποδίδει στον καθένα τα συναισθήματα, τον χαρακτήρα και τα έργα που του ταιριάζουν» (*Λυσίας* 7).

3 | Ιστορικό και πολιτικό υπόβαθρο του ρητορικού λόγου Κατά Ερατοσθένους

Ο λόγος *Κατά Ερατοσθένους* συντάχθηκε και είναι πολύ πιθανό να εκφωνήθηκε από τον ίδιο τον Λυσία το 403 π.Χ. Ήταν μια προσπάθεια να εκτεθούν τα γεγονότα της δολοφονίας του αδελφού του, του Πολέμαρχου, από τον Ερατοσθένη, έναν από τους Τριάκοντα. Μετά την ήττα του αθηναϊκού στόλου από τον Σπαρτιάτη Λύσανδρο στους Αιγός ποταμούς, οι

Τριάκοντα κατέλαβαν την εξουσία στην Αθήνα. Ο κατηγορούμενος Ερατοσθένης, ο οποίος συμμετείχε στη θανάτωση και υφαρπαγή της περιουσίας πλούσιων μετοίκων, κατηγορήθηκε από τον Λυσία ότι ήταν υπεύθυνος για τον θάνατο του αδελφού του Πολέμαρχου. Ο Ερατοσθένης παραδέχτηκε ότι ήταν υπεύθυνος για τη σύλληψη του Πολέμαρχου, όμως υποστήριξε ότι διαφώνησε με την επιθυμία των άλλων Τριάκοντα να εκτελέσουν τους μετοίκους, παρ' όλα αυτά ήταν υποχρεωμένος να ακολουθήσει τις διαταγές τους από φόβο. Τέλος, προσπάθησε να παρουσιάσει τον εαυτό του ως άνθρωπο που ταυτιζόταν με τον Θηραμένη, ο οποίος εκτελέστηκε από τους άλλους Τριάκοντα για διάφορους λόγους, ένας εκ των οποίων ήταν ότι διαφώνησε με την πολιτική τους να εξοντώνουν μετοίκους. Δεν γνωρίζουμε την ετυμολογία του δικαστηρίου. Ωστόσο, είναι πιθανό ότι ο μαρτυρικός θάνατος του Θηραμένη από τους άλλους Τριάκοντα, η επιθυμία των δημοκρατικών να συμφιλιωθούν με τους ολιγαρχικούς και η επιθυμία του Ερατοσθένη να ζήσει στην Αθήνα, οδήγησαν την πλειονότητα των δικαστών να τον αθώσουν. Από την άλλη, όμως, δεν μπορούμε να μη θαυμάσουμε την αποφασιστικότητα του Λυσία να υπερασπιστεί τον αδελφό του μετά θάνατον.

4 | Δομή και περιληπτική απόδοση του λόγου

Προοίμιο (παράγραφοι 1-3)

Ο Λυσίας δηλώνει τη δυσκολία του να σταματήσει να κατηγορεί τον Ερατοσθένη: τα εγκλήματα είναι πολλά και στρέφονται ενάντια στην ίδια την πόλη. Ο Λυσίας αναγκάζεται να μιλήσει ως κατήγορος, για να λάμψει η αλήθεια.

Διήγηση, παρέκβαση, απόδειξη (Παράγραφοι 4-80)

Παράγραφοι 4-22: ο Λυσίας διηγείται ότι, επειδή οι Τριάκοντα χρειάζονταν χρήματα, αποφάσισαν να θανατώσουν μετοίκους και να κατασχέσουν τις περιουσίες τους. Ο ίδιος και ο αδελφός του ο Πολέμαρχος ήταν ανάμεσα στα θύματά τους. Εκείνος κατάφερε να ξεφύγει τον θάνατο με επεισοδιακό τρόπο, αλλά ο αδελφός του καταδικάστηκε να πει το κώνιο και να ταφεί βιαστικά, χωρίς τις δέουσες τιμές.

Παράγραφοι 23-42: ο ρήτορας ανακρίνει τον Ερατοσθένη και επιχειρηματολογεί πάνω στο θέμα της ευθύνης του, αφού αυτός ισχυρίστηκε ότι, αν και συνέλαβε τον Πολέμαρχο, επειδή φοβόταν τους Τριάκοντα, αντιτάχθηκε στην εκτέλεσή του. Ο ρήτορας επισημαίνει τη λογική αντίφαση του επιχειρήματος του Ερατοσθένη.

Παράγραφοι 43-55: στη συνέχεια, ο Λυσίας εξετάζει το πρόσφατο πολιτικό παρελθόν και το πώς οι Τριάκοντα ανήλθαν στην εξουσία. Όταν η πόλη ηττήθηκε στη ναυμαχία στους Αιγός ποταμούς, ο Ερατοσθένης και ο Κριτίας με μερικούς άλλους ορίστηκαν επικεφαλής των συνωμοτών. Ο Ερατοσθένης συνέπραξε στις βίαιες πράξεις των Τριάκοντα, μία από τις οποίες ήταν η εκτέλεση του Πολέμαρχου. Ο Θρασύβουλος κατέλαβε το οχυρό της Φυλής (στα σύνορα της Αττικής με τη Βοιωτία). Έπειτα από τις συγκρούσεις δημοκρατικών και ολιγαρχικών στον Πειραιά, οι Τριάκοντα καθαιρέθηκαν ύστερα από διαπραγματεύσεις. Δέκα άνδρες επιλέγησαν, για να κυβερνήσουν την Αθήνα.

Παράγραφοι 57-61: οι Δέκα όμως, αντί να κάνουν αυτό που είχε συμφωνηθεί, προκάλεσαν χειρότερη εμφύλια διαμάχη από πριν. Το θάρρος κάποιων γενναίων δημοκρατικών απέτρεψε την απειλή που αποτελούσε η παρέμβαση του Σπαρτιάτη στρατηγού Λυσάνδρου και υπογράφηκε συμφωνία για αμνηστία, εξαιρουμένων των Τριάκοντα, και αποκατάσταση των περιουσιών που εκείνοι είχαν κατασχέσει.

Παράγραφοι 62-80: ο Λυσίας εξαπολύει επίθεση κατά του Θηραμένη, επειδή ο Ερατοσθένης ισχυρίστηκε ότι ήταν σύμμαχός του. Ο Θηραμένης ήταν αρχικά μέλος των ολιγαρχικών, που επέβαλαν το καθεστώς των Τετρακοσίων το 411 π.Χ., αλλά αργότερα τους πρόδωσε. Μετά την ήττα του αθηναϊκού στόλου στους Αιγός ποταμούς διαπραγματεύτηκε τους ταπεινωτικούς όρους ειρήνης με τη Σπάρτη και εξανάγκασε τους συμπολίτες του να στηρίξουν την άνοδο των Τριάκοντα στην εξουσία. Ο Λυσίας ισχυρίζεται ότι οι δικαστές πρέπει να καταδικάσουν τον Ερατοσθένη, όπως κι εκείνος καταδίκασε παράνομα άλλους. Κατά τον Λυσία, ο Ερατοσθένης είναι τόσο θρασύς, που παρουσιάζεται στο δικαστήριο ενώπιον των θυμάτων του. Ο Λυσίας αμφιβάλλει για το ήθος και τα κίνητρα των μαρτύρων των Τριάκοντα και προτρέπει τους δικαστές να καταδικάσουν τον Ερατοσθένη.

Επίλογος (παράγραφοι 81-100)

Ο Λυσίας απευθύνεται στους δικαστές και τους κατοίκους της πόλης (τους ολιγαρχικούς) και τους πολίτες από τον Πειραιά (τους δημοκρατικούς) ξεχωριστά. Οι κάτοικοι της πόλης πρέπει να θυμηθούν ότι πήραν μέρος σε έναν εμφύλιο πόλεμο εναντίον των συμπολιτών τους, οι οποίοι τώρα τους αντιμετωπίζουν ισότιμα, ενώ με τους Τριάκοντα αποκόμισαν μόνο κακά από τη διακυβέρνησή τους. Οι δημοκρατικοί πρέπει να θυμηθούν ότι οι Τριάκοντα τους αφόπλισαν, τους εξόρισαν, τους συνέλαβαν στην αγορά και τους οδήγησαν να θανατωθούν, χωρίς έπειτα να τύχουν πρόπουσας ταφής. Ο Λυσίας λέει στους δικαστές ότι σταματάει την κατηγορία του. Αυτοί άκουσαν, είδαν, έπαθαν (από τους Τριάκοντα), έχουν (τον Ερατοσθένη), πρέπει να δικάσουν.

Η διαχρονική και συγχρονική αξία του λόγου

Ο λόγος του Λυσία, την ανάλυση του οποίου παρουσιάζει το βιβλίο αυτό, είναι σπουδαίος για πολλούς λόγους. Πρώτον, παρουσιάζει μια ισχυρή ιστορική συνηγορία υπέρ της δημοκρατίας όσα κι όποια προβλήματα πρακτικής εφαρμογής κι αν έχει το πολίτευμα αυτό. Η παρουσίαση των άθλιων εγκλημάτων των Τριάκοντα τυράννων κατά των Αθηναίων πολιτών - συλλήψεις, θανατώσεις και εκφοβισμός - θυμίζει τις ιστορικές περιδινήσεις σε άλλες στιγμές της ελληνικής ιστορίας και στέλνει ηχηρό το μήνυμα ότι η δημοκρατία πρέπει να προστατευθεί και να ενισχυθεί. Ο σεβασμός της ζωής, η ελευθερία, η κατοχύρωση των δικαιωμάτων, η ισονομία και η ισηγορία είναι ό,τι προασπίζεται η δημοκρατία και παρέχει δίχως διακρίσεις σε όλες και όλους μας. Δεύτερον, ο λόγος είναι ένα άριστο δείγμα της ρητορικής δεινότητας του Λυσία: απλότητα, σαφήνεια, αφηγηματική δεινότητα, διεισδυτική σκιαγράφηση χαρακτήρων, αποτελεσματική παρουσίαση των συναισθημάτων των πρωταγωνιστών, μια «προσωπική ιστορία» (προσπάθεια για καταδίκη του δολοφόνου του αδερφού του ρήτορα), η οποία

μας διδάσκει πολλά σχετικά με την τέχνη του λόγου και τις στρατηγικές πειθούς, τις οποίες χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι στη δικανική και πολιτική δραστηριότητά τους. Τρίτον, ο λόγος παρουσιάζει βαρύτιμες πληροφορίες σε σχέση με την εποχή σύνταξης και εκφώνησής του: την πολιτική και κοινωνική κατάσταση (με αναφορές, για παράδειγμα, στους μέτοικους), τα όρια της συμφιλίωσης αντίπαλων πολιτικών ομάδων, την αποκατάσταση νικητών και ηττημένων, τη χορήγηση πολιτικών δικαιωμάτων. Κοντολογίς, η μελέτη ενός τέτοιου λόγου «φωτίζει» πτυχές του παρελθόντος, ενισχύει τις ιστορικές μας γνώσεις και τοποθετεί στη σωστή βάση σύγχρονες προκλήσεις του συλλογικού μας βίου.

5 | Πίνακας-Ευρετήριο προσώπων, τόπων και θεσμών

Αιγός ποταμοί	Περιοχή στον Ελλήσποντο. Εκεί ο Σπαρτιάτης στρατηγός Λύσανδρος νίκησε τον αθηναϊκό στόλο και έθεσε τέλος στον Πελοποννησιακό Πόλεμο.
Βουλή	Ήταν ένα συμβούλιο από 500 Αθηναίους πολίτες, ηλικίας άνω των 30 ετών, οι οποίοι εκλέγονταν με κλήρο από τις δέκα φυλές της πόλης των Αθηνών (50 άνδρες από κάθε φυλή). Έργο της Βουλής ήταν να ετοιμάζει τα νομοσχέδια για την Εκκλησία του Δήμου, τα λεγόμενα «προβουλευμάτα». Επίσης φρόντιζε για την εφαρμογή των νόμων, εκδίκασε καταγγελίες εναντίον αξιωματούχων της Αθήνας και κατοχύρωνε την εφαρμογή των αποφάσεων της Εκκλησίας του Δήμου.
Εκκλησία του Δήμου	Ήταν η κύρια δημοκρατική συνέλευση στην αρχαία Αθήνα. Συνεδρίαζε στον λόφο της Πνύκας, στην Αγορά ή στο Θέατρο του Διονύσου. Η συνέλευση ήταν ανοιχτή σε όλους τους άρρενες πολίτες, που είχαν πολιτικά δικαιώματα, με ηλικία μεγαλύτερη των 18 ετών. Η συνέλευση ήταν αρμόδια για γενικά θέματα της πόλης αλλά και για την κήρυξη του πολέμου, τις επιλογές στρατιωτικής τακτικής και την εκλογή των στρατηγών και άλλων ανώτερων αξιωματούχων.
Ερατοσθένης	Ένας από τους Τριάκοντα.
Θηραμένης	Ένας από τους μετριοπαθείς ηγέτες των Τριάκοντα.
Κριτίας	Ένας από τους σκληρούς ηγέτες των Τριάκοντα.
Λύσανδρος	Σπαρτιάτης στρατηγός, ο νικητής της ναυμαχίας στους Αιγός ποταμούς, ο οποίος κατέλαβε την Αθήνα μετά τη λήξη του Πελοποννησιακού Πολέμου το 404 π.Χ. και επέβαλε το καθεστώς των Τριάκοντα.
Πολέμαρχος	Ο αδελφός του Λυσία, ο οποίος φονεύτηκε από τον Ερατοσθένη.
Τετρακόσιοι	Το ολιγαρχικό καθεστώς των Τετρακοσίων που ανέτρεψε τη δημοκρατία το 411 π.Χ.
Φρούριο της Φυλής	Το οχυρό απ' όπου εξορμούσε ο Θρασύβουλος εναντίον των ολιγαρχικών. Βρίσκεται δυτικά της Πάρνηθας, ένα χιλιόμετρο από τον αρχαίο δήμο της Φυλής.

Προίμιο

Παράγραφοι 1-3

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Το περιεχόμενο του προοιμίου, του πιο σημαντικού μέρους ενός ρητορικού λόγου.
- ▶ Πώς ο Λυσίας θα εκφράσει την ανησυχία του μήπως δεν μπορέσει να αποδείξει την ενοχή του Ερατοσθένη.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να είμαστε σε θέση να παρουσιάζουμε τα επιχειρήματα του Λυσία και τα ρητορικά μέσα πειθούς.
- ▶ Να μπορούμε να συγκρίνουμε το προίμιο του Λυσία με προίμια άλλων ρητορικών λόγων και να εντοπίζουμε ομοιότητες στην τεχνική.

Σύνοψη

Ο ρήτορας επισημαίνει ότι τα εγκλήματα του κατηγορούμενου είναι τόσο πολλά και τόσο φοβερά, που ο ίδιος ανησυχεί ότι θα δυσκολευτεί να τα περιγράψει στον ρητορικό λόγο του.

Αρχαίο κείμενο

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

[1] Οὐκ ἄρξασθαί μοι δοκεῖ ἄπορον εἶναι, ὧ ἄνδρες δικασταί, τῆς κατηγορίας, ἀλλὰ παύσασθαι λέγοντι· τοιαῦτα αὐτοῖς τὸ μέγεθος καὶ τοσαῦτα τὸ πλῆθος εἴργασται, ὥστε μὴτ' ἂν ψευδόμενον δεινότερα τῶν ὑπαρχόντων κατηγορηῆσαι, μῆτε τάληθῆ βουλόμενον εἰπεῖν ἅπαντα δύνασθαι, ἀλλ' ἀνάγκη ἢ τὸν κατήγορον ἀπειπεῖν ἢ τὸν χρόνον ἐπιλιπεῖν. **[2]** τοῦναντίον δέ μοι δοκοῦμεν πείσεσθαι ἢ ἐν τῷ πρὸ τοῦ χρόνῳ πρότερον μὲν γὰρ ἔδει τὴν ἔχθραν τοὺς κατηγοροῦντας ἐπιδειξαι, ἥτις εἴη πρὸς τοὺς φεύγοντας· νυνὶ δὲ παρὰ τῶν φευγόντων χρὴ πυνθάνεσθαι ἥτις ἦν αὐτοῖς πρὸς τὴν πόλιν ἔχθρα, ἀνθ' ὅτου τοιαῦτα ἐτόλμησαν εἰς αὐτὴν ἐξαμαρτάνειν. οὐ μέντοι ὡς οὐκ ἔχων οἰκείας ἔχθρας καὶ συμφορὰς τοὺς λόγους ποιοῦμαι, ἀλλ' ὡς ἅπασι πολλῆς ἀφθονίας οὔσης ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἢ ὑπὲρ τῶν δημοσίων ὀργίζεσθαι. **[3]** ἐγὼ μὲν οὖν, ὧ ἄνδρες δικασταί, οὐτ' ἐμαυτοῦ πώποτε οὔτε ἀλλότρια πράγματα πράξας νῦν ἠνάγκασμαι ὑπὸ τῶν γεγενημένων τούτου κατηγορεῖν, ὥστε πολλάκις εἰς πολλὴν ἀθυμίαν κατέστην, μὴ διὰ τὴν ἀπειρίαν ἀναξίως καὶ ἀδυνάτως ὑπὲρ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ ἐμαυτοῦ τὴν κατηγορίαν ποιήσωμαι· ὅμως δὲ πειράσομαι ὑμᾶς ἐξ ἀρχῆς ὡς ἂν δύνωμαι δι' ἐλαχίστων διδάξαι.

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **ἄρξασθαι**: ἄρχομαι (μ.φ.) + γενική: ξεκινῶ, αρχίζω κάτι ~ ἄρξασθαι τῆς κατηγορίας: αρχίζω (να αναλύω) το κατηγορητήριο. Αντί γενικής θα μπορούσε να ακολουθεί κατηγορηματική μετοχή (βλ. παύσασθαι λέγοντι).
- **Ομόρριζα**: αρχή, απαρχές, αρχηγός.
- **ἄπορον**: ἀ- + πόρος (= πέρασμα): δύσκολο, αδύνατο.
- **τὸ μέγεθος, τὸ πλῆθος**: αιτιατικές της αναφοράς («ως προς το μέγεθος και το πλήθος» ή «σε ποιότητα και ποσότητα»).
- **πείσεσθαι**: απαρέμφατο μέλλοντα του ρήμ. πάσχω, «παθαίνω».
- **Ομόρριζα**: πάθος, πάθημα, εμπαθής.
- **τοὺς φεύγοντας – τῶν φευγόντων**: εδώ σημαίνει «οι κατηγορούμενοι». Αλλοῦ μπορεί να σημαίνει «οι εξόριστοι».
- **πυνθάνεσθαι**: του ρ. πυνθάνομαι = «ζητώ να μάθω, πληροφοροῦμαι».
- **ἐξαμαρτάνειν**: του ρ. ἐξαμαρτάνω = «διαπράττω σφάλμα». Αλλοῦ μπορεί να σημαίνει «αποτυγχάνω».
- **Ομόρριζα**: αμαρτία, αμάρτημα, αμαρτωλός.
- **τὰ πράγματα**: «οι δικαστικές υποθέσεις». Αλλοῦ μπορεί να σημαίνει «οι πολεμικές / πολιτικές εξελίξεις».

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *ἄπορον εἶναι... παύσασθαι λέγοντι*

Με αυτή τη ρητορική υπερβολή, ο Λυσίας προσπαθεί να πλήξει την εικόνα του Ερατοσθένη και να στρέψει εναντίον του τους δικαστές, αλλά και τους Αθηναίους πολίτες, οι οποίοι ήταν παρόντες στο δικαστήριο.

■ *ὧ ἄνδρες δικασταί*

Οι ρήτορες, ανάλογα με το είδος του λόγου (δικανικός, συμβουλευτικός, επιδεικτικός), μπορούσαν να χρησιμοποιούν (α) την πολιτική προσφώνηση: *ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι*, (β) τη δικαστική: *ὧ ἄνδρες δικασταί* και (γ) τη γενική/περιγραφική προσφώνηση: *ὧ ἄνδρες*.

■ *ἢ τὸν κατηγοροῦν ἀπειπεῖν ἢ τὸν χρόνον ἐπιλιπεῖν*

Με αυτό το *ομοιοτέλετο* (ρητορικό σχήμα κατά το οποίο δύο ή περισσότερες φράσεις λήγουν με καταλήξεις ηχητικά όμοιες), ο Λυσίας παρουσιάζει δύο αλληλένδετες εικόνες. Η πρώτη είναι αυτή του κουρασμένου, από το πλήθος και τη φρικαλεότητα των κατηγοριών, κατηγορού, ενώ η δεύτερη είναι αυτή του χρόνου που τελειώνει, καθώς το νερό της κλειψύδρας του αθηναϊκού δικαστηρίου «σώνεται». Ο δικαστικός χρόνος δεν αρκεί, για να παρουσιαστούν τα εγκλήματα του Ερατοσθένη!

■ *ἀλλ' ὡς ἅπασιν... ὀργίζεσθαι*

Ο Λυσίας παρουσιάζει τον Ερατοσθένη ως εχθρό όλων των Αθηναίων, αφού άπαντες έχουν είτε ιδιωτικούς (*τῶν ιδίων*) είτε σχετικούς με την πόλη (*τῶν δημοσίων*) λόγους να τον εχθρεύονται. Ο ρήτορας, συστηματικά κατά τη διάρκεια του λόγου, θα ανακινεί τα βιώματα των Αθηναίων –δικαστών και ακροατών– που είχαν υποστεί διώξεις από τους Τριάκοντα Τυράννους και τους συνεργάτες τους και είχαν δει προσφιλή τους πρόσωπα να δολοφονούνται.

■ *ἠνάγκασμαι*

Ισχυριζόμενος ότι εξαναγκάστηκε υπό το βάρος των περιστάσεων να αναζητήσει το δίκιο του στο δικαστήριο, ο Λυσίας: (α) υπογραμμίζει τα δημοκρατικά του φρονήματα· (β) φιλοτεχνεί την εικόνα ενός άπειρου αγορητή· και (γ) προλαμβάνει-αποκρούει πιθανή επίκριση για φιλοδικία, μια «μάστιγα» για το δημοκρατικό πολίτευμα της εποχής.

■ *διὰ τὴν ἀπειρίαν ἀναξίως καὶ ἀδυνάτως*

Αφού τονίσει ξανά (πβ. *πώποτε... πράγματα πράξας*) την έλλειψη εμπειρίας στη διαχείριση των δικαστικών πραγμάτων, ο Λυσίας εκφράζει τον φόβο του μήπως τα λόγια του δεν φανούν αντάξια όσων διέπραξε ο Ερατοσθένης εναντίον του ίδιου και του αδελφού του. Η αναφορά αυτή επιτρέπει διπλή *ἠθοποιία*: ο μεν Λυσίας παρουσιάζεται ως σεμνός ρήτορας, ο οποίος αξίζει την επιείκεια των δικαστών, ο δε Ερατοσθένης ως ένας άνευ προηγουμένου εγκληματίας.

Παράλληλο κείμενο

Η *Απολογία Σωκράτους* είναι ο υπερασπιστικός λόγος του φιλοσόφου, όπως καταγράφηκε από τον Πλάτωνα, όταν κατηγορήθηκε για ασέβεια και διαφθορά των νέων. Ακολουθεί τμήμα του προοιμίου του λόγου (17a-18a):

Δεν ξέρω, Αθηναίοι, τι πάθατε από τους κατηγορούς μου. Εδώ και εγώ ο ίδιος παραλίγο να ξεχάσω ποιος είμαι· με τόση αληθοφάνεια μιλούσαν. Και όμως, για να χρησιμοποιήσω αυτή την έκφραση, δεν είπαν τίποτε αληθινό. Και ένα από τα πολλά ψέματά τους με εξέπληξε περισσότερο: έλεγαν ότι πρέπει να προσέχετε να μην εξαπατηθείτε από μένα, επειδή είμαι δεινός ρήτορας. Το ότι δεν ντράπηκαν να το πουν αυτό, εγώ αμέσως θα αποδείξω έμπρακτα ότι λένε ψέματα, αφού σε καμία περίπτωση δεν θα φανώ ικανός ρήτορας, αυτό μου φάνηκε η μεγαλύτερη ξεδιαντροπιά τους. Εκτός βέβαια αν ονομάζουν δεινό ρήτορα αυτόν που λέει την αλήθεια. Αν αυτό εννοούν, θα ομολογούσα βέβαια και εγώ ότι είμαι δεινός ρήτορας, αλλά όχι των ιδίων απόψεων με αυτούς. Γιατί αυτοί, όπως υποστηρίζω εγώ, ή ελάχιστα πράγματα που να είναι αληθινά ή τίποτε αληθινό δεν είπαν. Από μένα όμως θα ακούσετε όλη την αλήθεια – όχι, μα τον Δία, Αθηναίοι, λόγους καλοδοουμένους και στα ρήματα και στα ουσιαστικά, όπως οι δικοί τους, ούτε φορτωμένους με στολίδια, αλλά θα ακούσετε όποιες λέξεις μου έρχονται στο μυαλό χωρίς κανένα σχέδιο – πιστεύω ότι είναι δίκαια αυτά που λέω και κανένας σας ας μην περιμένει κάτι διαφορετικό. [...] Ενώ έχω γίνει εβδομήντα χρονών, πρώτη φορά εμφανίζομαι μπροστά σε δικαστήριο. Μου είναι λοιπόν πραγματικά άγνωστος ο τρόπος που μιλάνε εδώ. [...] Να μην ασχοληθείτε με τον τρόπο της ομιλίας μου – ίσως αυτός να είναι χειρότερος,

Πλάτωνας, *Απολογία Σωκράτους* – *Κρίτων*. Μτφρ. Θ. Σαμαράς, Ζήτρος, Αθήνα 2004

Ασκήσεις – Δραστηριότητες

Κείμενο και συμφραζόμενα

- *πρότερον μὲν ... νυνὶ δέ*: ποιες είναι οι δύο χρονικές στιγμές που συγκρίνει ο ρήτορας (παράγραφος 2); Πώς η αντίθεση μεταξύ τους εξυπηρετεί τις επιδιώξεις του Λυσία;
- *τὸν χρόνον ἐπιλιπεῖν*: αναζητήστε πληροφορίες και εικόνες στο διαδίκτυο για το πώς λειτουργούσε η «κλεψύδρα», το όργανο μέτρησης του χρόνου κάθε ομιλητή στα αττικά δικαστήρια. Έχετε αναλογιστεί την ετυμολογία της λέξης; Αφού πραγματοποιήσετε την αναζήτησή σας, επισκεφθείτε και το ψηφιακό αντικείμενο του εγχειριδίου μας, με τίτλο «Ο χρόνος στην Αρχαία Ελλάδα».

Κείμενο και μορφή

- Ποια επίθετα και ουσιαστικά της β' κλίσης βλέπετε στην §1; Να τα καταγράψετε και έπειτα να τα μεταφέρετε στον άλλο αριθμό.
- *ἄρξασθαι, παύσασθαι*: να σχηματίσετε τις μετοχές των ρημάτων, σε όλους τους χρόνους ενεργητικής και μέσης φωνής.
- *εἴη, οὔσης*: σε ποιο ρήμα ανήκουν αυτοί οι τύποι; Να καταγράψετε ουσιαστικά και επίθετα της Νέας Ελληνικής που προέρχονται από το ίδιο ρήμα, λαμβάνοντας υπόψη τους αρχικούς χρόνους.
- *ὡς οὐκ ἔχων - ὡς ἀφθονίας οὔσης* (παράγραφος 2): τι είδους μετοχές είναι και σε τι χρησιμεύει το μόριο *ὡς* που τις συνοδεύει;

Κείμενο και περιεχόμενο

- Να βρείτε τις αντιθέσεις που υπάρχουν στις τρεις παραγράφους του προοιμίου και, αφού τις καταγράψετε σε ζεύγη, να εξηγήσετε ποιο σκοπό εξυπηρετεί το καθένα.
- Παρότι ο Λυσίας στρέφεται δικαστικά κατά του Ερατοσθένη, στις παρ. 1 και 2, αναφέρεται σε πολλούς ανθρώπους (*τοιαῦτα αὐτοῖς... εἴργασται / ἦτις ἦν αὐτοῖς... ἔχθρα αὐτοῖς*). Ποιοι είναι οι άνθρωποι αυτοί και πού αποσκοπεί η αναφορά του Λυσία;
- Να συγκρίνετε το προοίμιο του *Κατὰ Ερατοσθένους* λόγου του Λυσία με αυτό της *Απολογίας Σωκράτους* του Πλάτωνα. Ποιες ομοιότητες εντοπίζετε ανάμεσα στα δύο κείμενα; Για ποιον λόγο πιστεύετε ότι ο Λυσίας και ο Σωκράτης μιλούν στους δικαστές με αυτό τον τρόπο;

Το αρχαίο κείμενο

και ο σύγχρονος κόσμος

- Να μεταφράσετε το προοίμιο στη Νέα Ελληνική, συζητώντας με τους συμμαθητές και τις συμμαθήτριάς σας πώς μπορεί καλύτερα να αποδοθεί το ύφος του ρήτορα και να τονιστούν τα επιχειρήματά του.
- Μελετήστε το κείμενο του προοιμίου και εντοπίστε σε αυτό λέξεις και εκφράσεις που να αποκαλύπτουν τις πιθανές σωματικές κινήσεις του Λυσία, τον τόνο της φωνής του και το γενικότερο ύφος του, όταν εκφωνούσε τον λόγο στο δικαστήριο. Μετά φανταστείτε τον εαυτό σας στη θέση του και εκφωνήστε το προοίμιο σαν να ήσασταν αυτός! Κάντε την τάξη σας ένα αρχαίο δικαστήριο!

Ένας καλός ρήτορας –στην αρχαιότητα, αλλά και στη σημερινή εποχή– πρέπει από την αρχή της αγόρευσης του να εξασφαλίσει την προσοχή και την εύνοια του ακροατηρίου του, πράγμα διόλου εύκολο, όπως έδειξε και ο Αριστοφάνης, (με χιουμοριστικό, βέβαια, τρόπο), στην κωμωδία του *Όρνιθες*.

Τ. Αποστολίδης (κείμεν.), Γ. Ακοκαλίδης (εικ.),
Οι κωμωδίες του Αριστοφάνη σε κόμικς: *Όρνιθες*, Μεταίχμιο, 2006, σελ. 16, 19 (επιλογή καρέ)

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

► Τι μελετήσαμε:

Ο Λυσίας επιχείρησε από την αρχή του λόγου να υποσκάψει τον κατηγορούμενο και να κερδίσει ο ίδιος την εύνοια του ακροατηρίου.

► Πώς μελετάμε:

Χωριστείτε σε ομάδες και με τη βοήθεια του καθηγητή ή της καθηγήτριάς σας ετοιμάστε ένα συνεργατικό διαδικτυακό έγγραφο, στο οποίο θα καταγράφετε ανά ενότητα (σαν ημερολόγιο) όποιο στοιχείο του λόγου θεωρείτε σημαντικό!

Διήγηση

Παράγραφοι 4-7

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Τη διήγηση, όπου ο ρήτορας παρουσιάζει την «προϊστορία» της υπόθεσης: απαραίτητη κατατόπιση στον χρόνο, τις συνθήκες και τα πρόσωπα.
- ▶ Πώς ξεκίνησε η δίωξη των μετοίκων από το καθεστώς των Τριάκοντα.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να κατανοήσουμε ότι η διήγηση «προετοιμάζει το έδαφος» για τη συνέχεια ενός λόγου.
- ▶ Να σκεφτούμε ποιες στρατηγικές διαφαίνεται ότι θα ακολουθήσει ο Λυσίας.

Σύνοψη

Ο Λυσίας τονίζει τον νομοταγή βίο της οικογένειάς του και εκθέτει τους λόγους, για τους οποίους οι Τριάκοντα έβαλαν τους μετοίκους στο στόχαστρό τους.

Αρχαίο κείμενο

ΔΕΚΗΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

[4] οὐμός πατήρ Κέφαλος ἐπέισθη μὲν ὑπὸ Περικλέους εἰς ταύτην τὴν γῆν ἀφικέσθαι, ἔτη δὲ τριάκοντα ᾤκησε, καὶ οὐδενὶ πώποτε οὔτε ἡμεῖς οὔτε ἐκεῖνος δίκην οὔτε ἐδικασάμεθα οὔτε ἐφύγομεν, ἀλλ' οὕτως ᾤκοῦμεν δημοκρατούμενοι ὥστε μήτε εἰς τοὺς ἄλλους ἐξαμαρτάνειν μήτε ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀδικεῖσθαι. [5] ἐπειδὴ δ' οἱ τριάκοντα πονηροὶ μὲν καὶ συκοφάνται ὄντες εἰς τὴν ἀρχὴν κατέστησαν, φάσκοντες χρῆναι τῶν ἀδίκων καθαρὰν ποιῆσαι τὴν πόλιν καὶ τοὺς λοιποὺς πολίτας ἐπ' ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην τραπέσθαι, {καὶ} τοιαῦτα λέγοντες οὐ τοιαῦτα ποιεῖν ἐτόλμων, ὡς ἐγὼ περὶ τῶν ἑμαυτοῦ πρῶτον εἰπὼν καὶ περὶ τῶν ὑμετέρων ἀναμνήσαι πειράσομαι. [6] Θεόγνης γὰρ καὶ Πείσων ἔλεγον ἐν τοῖς τριάκοντα περὶ τῶν μετοίκων, ὡς εἶέν τινες τῇ πολιτείᾳ ἀχθόμενοι· καλλίστην οὖν εἶναι πρόφασιν τιμωρεῖσθαι μὲν δοκεῖν, τῷ δ' ἔργω χρηματίζεσθαι· πάντως δὲ τὴν μὲν πόλιν πένεσθαι τὴν <δ> ἀρχὴν δεῖσθαι χρημάτων. [7] καὶ τοὺς ἀκούοντας οὐ χαλεπῶς ἔπειδον· ἀποκτινύναι μὲν γὰρ ἀνθρώπους περὶ οὐδενὸς ἠγοῦντο, λαμβάνειν δὲ χρήματα περὶ πολλοῦ ἐποιοῦντο. ἔδοξεν οὖν αὐτοῖς δέκα συλλαβεῖν, τούτων δὲ δύο πένητας, ἵνα αὐτοῖς ἦ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀπολογία, ὡς οὐ χρημάτων ἔνεκα ταῦτα πέπρακται, ἀλλὰ συμφέροντα τῇ πολιτείᾳ γεγένηται, ὥσπερ τι τῶν ἄλλων εὐλόγως πεποιηκότες.

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **δίκην δικάζομαι τι:** «έρχομαι σε δίκη ως κατηγορος, καταγγέλλω κάποιον». Αλλά: *δίκην φεύγω* (ὑπὸ τίνος) = «δικάζομαι».
- **Ομόρριζα:** δικαστής, δικαστικός, παραδικαστικός.
- **εἰς τὴν ἀρχὴν καδίσταμαι:** «(κατά)λαμβάνω την εξουσία».
- **λέγοντες:** εναντιωματική μετοχή, στην οποία προτάσσεται το *καὶ* για ἔμφαση.
- **ὡς... πειράσομαι:** η παραβολική πρόταση αναφέρεται στο νόημα ολόκληρης της περιόδου που προηγείται.
- **ὡς εἶέν τινες... ἀχθόμενοι:** ειδική πρόταση (στο πλαίσιο πλαγίου λόγου) ως αντικείμενο στο *ἔλεγον*. Εισάγεται με *ὡς*, για να δηλωθεῖ ο υποκειμενικός χαρακτήρας των λεγομένων («ὅτι τάχα», «ὅτι δήθεν») και εκφέρεται με την ευκτική (*εἶέν*), λόγω

εξάρτησης από ιστορικό χρόνο (*ἔλεγον*). Σε ευθύ λόγο, οι Θεόγνης και Πείσωνας θα είχαν στη Συνέλευση: *εἰσίν τινες... ἀχθόμενοι*. **Ομόρριζα:** άχθος, αχθοφόρος, άχθος αρούρης (λόγια φράση = «βάρος της γης», για άνθρωπο που παρασιτεῖ εἰς βάρος άλλων).

- **ταῦτα πέπρακται:** η ασυμφωνία στον γραμματικό αριθμό του υποκειμένου και του ρήματος εἶναι επιτρεπτή εδῶ. Αναζητήστε στο συντακτικό σας τη λεγόμενη «αττική σύνταξη» (& 14).
- **ὥσπερ... πεποιηκότες:** αιτιολογική μετοχή υποθετικής ή ψευδούς αιτιολογίας (*ὥσπερ*) = «λες και είχαν πράξει οτιδήποτε άλλο δικαιολογημένα» ή «επειδή τάχα όλες οι άλλες πράξεις τους ήταν δικαιολογημένες».

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ ούμὸς πατὴρ Κέφαλος

Στην αρχαία Αθήνα οι άνθρωποι προσδιορίζονταν με το όνομά τους, το πατρώνυμό τους και το «δημοτικό» τους (ή τον τόπο καταγωγής τους, εάν επρόκειτο για μετοίκους). Έτσι ο Λυσίας θα αποκαλούνταν *Λυσίας Κεφάλου, Συρακούσιος*.

■ ὑπὸ Περικλέους

Ο Ξακουστός πολιτικός και στρατηγός της Αθήνας, ο οποίος σύμφωνα με τον Θουκυδίδη ήταν ο καλύτερος και πιο αδιάφθορος πολιτευτής. Αναφέροντας ότι ο Περικλής έπεισε τον Κέφαλο να έρθει στην Αθήνα, ο Λυσίας υπαινίσσεται (κατά τη λογική «δείξε μου τον φίλο σου να σου πω ποιος είσαι») την προσωπική σχέση του πατέρα του με τον μεγαλύτερο πολιτικό άνδρα της τότε πόλης.

■ συκοφάνται ὄντες

Ο ρήτορας εννοεί ότι οι Τριάκοντα έσερναν τους πλούσιους συμπολίτες τους στα δικαστήρια, με ψευδείς κατηγορίες, προκειμένου να τους εκβιάσουν πριν από τη δίκη και να τους αποσπάσουν χρήματα. Αποδίδει τη «ρετσινιά» του συκοφάντη στους Τριάκοντα, ακριβώς διότι γνωρίζει πόση απέχθεια προκαλούσε στους Αθηναίους αυτός ο χαρακτηρισμός.

■ εἰς τὴν ἀρχὴν κατέστησαν

Ο Λυσίας δεν ισχυρίζεται ότι οι Τριάκοντα κατέλαβαν την εξουσία με παράνομο αλλά με δόλιο τρόπο. Ισχυρίζονταν ότι θα «καθάριζαν» την πόλη από τους άδικους πολίτες, αλλά τα πεπραγμένα τους δείχνουν αντίφαση λόγων και έργων (*τοιαῦτα λέγοντες οὐ τοιαῦτα ποιεῖν ἐτόλμων*). Αυτοί οι ίδιοι, δηλαδή, υπηρέτησαν την αδικία.

■ Θεόγνις γὰρ καὶ Πείσω

Δύο από τα μέλη των Τριάκοντα και, σύμφωνα με τον Λυσία, οι εμπνευστές του σχεδίου εξόντωσης των μετοίκων.

■ πρόφασιν τιμωρεῖσθαι μὲν δοκεῖν, τῷ δ' ἔργῳ χρηματίζεσθαι

Η πρόφαση των Τριάκοντα, για να βγάλουν από τη μέση τους μετοίκους, ήταν πως οι τελευταίοι υπήρξαν εχθρικοί απέναντι στο καθεστώς τους. Στην πραγματικότητα (*τῷ δ' ἔργῳ*) οι τύραννοι ήθελαν να αρπάξουν τα χρήματά τους.

■ τὴν μὲν πόλιν πένεσθαι τὴν <δ'> ἀρχὴν δεῖσθαι χρημάτων

Ο Λυσίας επιχειρεί να συσχετίσει δύο γεγονότα που ήταν γνωστά στους δικαστές, (α) ότι η πόλη ήταν φτωχή ως συνέπεια του μακροχρόνιου Πελοποννησιακού Πολέμου, και (β) ότι η κυβέρνηση των Τριάκοντα χρειαζόταν χρήματα. Αφού λοιπόν το (α) δεν έδινε λύση στο (β), οι τύραννοι στράφηκαν σε «εναλλακτική».

■ οὐ χαλεπῶς ἔπειθον

Ο Λυσίας χρησιμοποιεί *σχῆμα λιτότητας* –αντί να πει ευθέως «τους έπεισαν εύκολα»–, για να ειρωνευτεί τις προσχηματικές διαβουλεύσεις των Τριάκοντα, των οποίων η πρόθεση να εξοντώσουν τους μετοίκους ήταν δεδομένη.

Παράλληλο κείμενο

Στο απόσπασμα που ακολουθεί, προερχόμενο από το έργο του Ξενοφώντα *Πόροι*, στο οποίο ο συγγραφέας προτείνει τρόπους ενίσχυσης των οικονομικών της Αθήνας, γίνεται λόγος για τους μετοίκους και για τη συμβολή τους στο ζήτημα αυτό. Να καταγράψετε ποιες ωφέλειες βρίσκει ο Ξενοφώντας ότι μπορούν οι μέτοικοι να προσφέρουν στην Αθήνα, όπως επίσης και ποια μπορεί να είναι τα «ντροπιαστικά» που αναφέρει ότι μπορούν να αφαιρεθούν. Σας βοηθούν οι πληροφορίες αυτές να κατανοήσετε καλύτερα τα όσα λέει ο Λυσίας στον λόγο του:

Πρέπει να υπάρχει ειδική μέριμνα για τους μετοίκους, γιατί η πρόσοδος αυτή μου φαίνεται πως καταλέγεται στις καλύτερες, επειδή οι μέτοικοι συντηρούνται οι ίδιοι και προσφέρουν πολλές ωφέλειες στην πόλη, χωρίς να παίρνουν μισθό, αντίθετα καταβάλλουν το μετοίκιον. Νομίζω πως επαρκής μέριμνα είναι τούτη, να αφαιρέσουμε όσα, χωρίς να ωφελούν καθόλου την πόλη, δίνουν την εντύπωση πως ντροπιάζουν τους μετοίκους.

Ξενοφώντας, *Πόροι*, 2.1. Μτφρ. Α. Παπαγεωργίου.

Ξενοφών: *Οικονομικός, Πόροι*. Άπαντα 11. Εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα 1993.

Ασκήσεις – Δραστηριότητες

Κείμενο και συμφραζόμενα

- **ὕπὸ Περικλέους:** αναζητήστε πληροφορίες για την πολιτική του Περικλή (σε σχέση με τους μετοίκους αλλά και ευρύτερα) και σκεφτείτε ποια στοιχεία αυτής της «κληρονομιάς» θα ταίριαζε ιδιαίτερα να αναπτύξει ο Λυσίας στη συγκεκριμένη υπόθεση.
- Διαβάστε για τους μετοίκους της κλασικής Αθήνας [πβ. Μ. Β. Σακελλαρίου (2000) *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία* (ΠΕΚ, Ηράκλειο), σελ. 138-140] και «ζυγίστε» εάν θα δεχόσασταν να γίνετε κι εσείς μέτοικος, όπως ο Κέφαλος, σε περίπτωση που σας έκανε πρόταση ο Περικλής!

Κείμενο και περιεχόμενο

- **πονηροί:** αναζητήστε τη σημασία της λέξης στα Αρχαία Ελληνικά (ποια η διαφορά από τα Νέα Ελληνικά;) και εξηγήστε πώς ταιριάζει στους Τριάκοντα αυτός ο χαρακτηρισμός.
- Με ποιους εκφραστικούς τρόπους γίνεται αισθητή η ειρωνεία του ρήτορα στην § 7; Πιστεύετε ότι είναι αποτελεσματικό μέσο πειθούς του ακροατηρίου;
- Με ποιους εκφραστικούς τρόπους επιτυγχάνουν οι εκάστοτε τύραννοι την εξαπάτηση των πολιτών; Ποιες τέτοιες εκφραστικές επιλογές αποδίδονται στους Τριάκοντα στο απόσπασμα;

Κείμενο και μορφή

- Να εντοπίσετε τις αντωνυμίες που υπάρχουν στην παράγραφο και να τις καταγράψετε στην ίδια πτώση του άλλου αριθμού.
- **πειράσομαι:** να γράψετε το β' ενικό πρόσωπο σε όλες τις εγκλίσεις του μέλλοντα και του αορίστου μέσης φωνής.
- **ήγοῦντο:** να βρείτε όσο περισσότερες σύνθετες λέξεις μπορείτε (διάφορα μέρη του λόγου) που χρησιμοποιούμε και σήμερα. Τι παρατηρείτε να συμβαίνει κατά τη σύνθεση της λέξης με ορισμένες προθέσεις;
- **ἵνα αὐτοῖς ἦ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀπολογία:** να αναγνωρίσετε το είδος της δευτερεύουσας πρότασης και να εξηγήσετε την εκφορά της. Θα μπορούσε να εκφέρεται και με άλλη έγκλιση; Ποια θα ήταν η διαφορά στο νόημα;

Το αρχαίο κείμενο και ο σύγχρονος κόσμος

- **φάσκοντες χρῆναι τῶν ἀδίκων καθάραν ποιῆσαι τὴν πόλιν:** παραπέμπει αυτή η ρητορική των Τριάκοντα σε άλλα παρόμοια καθεστώτα ή πολιτικά μορφώματα στην ιστορία της Ελλάδας; Να ερευνησετε το θέμα, ατομικά ή σε ομάδες, και να ετοιμάσετε μία μικρή εργασία μέχρι 500 λέξεις.
- Η δίωξη των πολιτικών αντιπάλων είναι χαρακτηριστικό των τυραννικών καθεστώτων. Με τη συμβολή των καθηγητών/-τριών σας της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας, να αναφέρετε και άλλα τέτοια παραδείγματα είτε από την αρχαία λογοτεχνία είτε από την πολιτική ιστορία της Ελλάδας.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

Τι μελετήσαμε:

- ▶ Ο Λυσίας έδωσε από νωρίς το στίγμα του ρητορικού λόγου του: πρόκειται για πολιτική και όχι απλώς οικογενειακή υπόθεση. Διαχώρισε τις προφάσεις των Τριάκοντα από τα αληθινά τους κίνητρα.

Πώς μελετάμε:

- ▶ Επειδή οι συγγραφείς συνήθως δεν αφηγούνται τα «γεγονότα» με απόλυτη χρονολογική ακολουθία, ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο για να μη «χανόμαστε» είναι να κρατάμε χρονολόγιο, με τη μορφή γραμμικού άξονα («παρόν» είναι η εκφώνηση του λόγου). Ας ξεκινήσουμε με τις πληροφορίες που είδαμε ως τώρα στη διήγηση!

«L'Arringatore»,
Ο αγορητής,
100-75 π.Χ.,
χάλκινο άγαλμα,
πιθανόν
ετρουσκικό,
Πηγή:
corneliagraco

3

ΕΝΟΤΗΤΑ

Διήγηση

Παράγραφοι 8-15

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Την περιγραφή της σύλληψης και απόδρασης του Λυσία από τους Τριάκοντα.
- ▶ Θα αξιολογήσουμε τη συμπεριφορά των Τριάκοντα, η οποία δείχνει το ήθος τους.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να τεκμηριώσουμε, με συγκεκριμένα κειμενικά στοιχεία, την παραστατικότητα («ζωντάνια») και την αίσθηση αγωνίας που μας προκαλεί η αφήγηση.
- ▶ Να περιγράψουμε τον χαρακτήρα των προσώπων της αφήγησης με αναφορά σε συγκεκριμένα γεγονότα.

Σύνοψη

Ο Λυσίας διηγείται την προσωπική του εμπειρία, όταν οι Τριάκοντα τον συνέλαβαν μέσα στο σπίτι του. Αρχικά προσφέρθηκε να τους δωροδοκήσει, πρώτα τον Πείσωνα και μετά τον Θέογνη, για να τον αφήσουν. Στο τέλος όμως δραπέτευσε, διότι γνώριζε ότι θα τον σκότωναν.

Αρχαίο κείμενο

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣΤΑ ΓΕΥΜΑΤΑ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ
ΕΛΛΑΔΑΗ ΔΟΥΛΕΙΑ ΣΤΗΝ
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

[8] διαλαβόντες δὲ τὰς οἰκίας ἐβάδιζον· καὶ ἐμὲ μὲν ξένους ἐστιῶντα κατέλαβον, οὓς ἐξελάσαντες Πείσωνί με παραδιδόασιν· οἱ δὲ ἄλλοι εἰς τὸ ἐργαστήριον ἐλθόντες τὰ ἀνδράποδα ἀπεγράφοντο. **[9]** ἐγὼ δὲ Πείσωνα μὲν ἠρώτων εἰ βούλοίτο με σῶσαι χρήματα λαβών. ὁ δ' ἔφασκεν, εἰ πολλὰ εἶη. εἶπον ὅτι τάλαντον ἀργυρίου ἔτοιμος εἶην δοῦναι· ὁ δ' ὠμολόγησε ταῦτα ποιήσειν. ἠπιστάμην μὲν οὖν ὅτι οὔτε θεοὺς οὔτ' ἀνθρώπους νομίζει, ὅμως δ' ἐκ τῶν παρόντων ἐδόκει μοι ἀναγκαιότατον εἶναι πίστιν παρ' αὐτοῦ λαβεῖν. **[10]** ἐπειδὴ δὲ ὤμοσεν, ἐξώλειαν ἑαυτῷ καὶ τοῖς παισὶν ἐπαρώμενος, λαβὼν τὸ τάλαντόν με σώσειν, εἰσελθὼν εἰς τὸ δωμάτιον τὴν κιβωτὸν ἀνοίγνυμι. Πείσων δ' αἰσθόμενος εἰσέρχεται, καὶ ἰδὼν τὰ ἐνόητα καλεῖ τῶν ὑπηρετῶν δύο, καὶ τὰ ἐν τῇ κιβωτῷ λαβεῖν ἐκέλευσεν. **[11]** ἐπεὶ δὲ οὐχ ὅσον ὠμολόγησεν εἶχεν, ὧ ἄνδρες δικασταί, ἀλλὰ τρία τάλαντα ἀργυρίου καὶ τετρακοσίους κυζικηνοὺς καὶ ἑκατὸν δαρεικοὺς καὶ φιάλας ἀργυρᾶς τέτταρας, ἐδεόμην αὐτοῦ ἐφόδιά μοι δοῦναι, ὁ δ' ἀγαπήσειν με ἔφασκεν, εἰ τὸ σῶμα σώσω. **[12]** ἐξιῶσι δ' ἐμοὶ καὶ Πείσωνι ἐπιτυγχάνει Μηλόβιος τε καὶ Μνησιδείδης ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου ἀπιόντες, καὶ καταλαμβάνουσι πρὸς αὐταῖς ταῖς θύραις, καὶ ἐρωτῶσιν ὅποι βαδίζομεν· ὁ δ' ἔφασκεν εἰς τὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἐμοῦ, ἵνα καὶ τὰ ἐν ἐκείνῃ τῇ οἰκίᾳ σκέψηται. ἐκεῖνον μὲν οὖν ἐκέλευον βαδίζειν, ἐμὲ δὲ μεθ' αὐτῶν ἀκολουθεῖν εἰς Δαμνίππου. **[13]** Πείσων δὲ προσελθὼν σιγᾶν μοι παρεκελεύετο καὶ θαρρεῖν, ὡς ἦξω ἐκεῖσε. καταλαμβάνομεν δὲ αὐτόθι Θεόγνιν ἐτέρους φυλάττοντα· ὧ παραδόντες ἐμὲ πάλιν ᾤχοντο. ἐν τοιοῦτῳ δ' ὄντι μοι κινδυνεύειν ἐδόκει, ὡς τοῦ γε ἀποθανεῖν ὑπάρχοντος ἤδη. **[14]** καλέσας δὲ Δάμνιππον λέγω πρὸς αὐτὸν τάδε, 'ἐπιτήδειος μὲν μοι τυγχάνεις ὢν, ἦκω δ' εἰς τὴν σὴν οἰκίαν, ἀδικῶ δ' οὐδέν, χρημάτων δ' ἔνεκα ἀπόλλυμαι. σὺ οὖν ταῦτα πάσχοντί μοι πρόθυμον παράσχου τὴν σεαυτοῦ δύναμιν εἰς τὴν ἐμὴν σωτηρίαν.' ὁ δ' ὑπέσχετο ταῦτα ποιήσειν. ἐδόκει δ' αὐτῷ βέλτιον εἶναι πρὸς Θεόγνιν μνησθῆναι· ἠγεῖτο γὰρ ἅπαν ποιήσειν αὐτόν, εἴ τις ἀργύριον διδοίη. **[15]** ἐκείνου δὲ διαλεγομένου Θεόγνιδι (ἔμπειρος γὰρ ὢν ἐτύγχανον τῆς οἰκίας, καὶ ἤδη ὅτι ἀμφίδυρος εἶη) ἐδόκει μοι ταύτη πειραῖσθαι σωθῆναι, ἐνθυμουμένῳ ὅτι, ἐὰν μὲν λάθω, σωθήσομαι, ἐὰν δὲ ληφθῶ, ἠγούμην μὲν, εἰ Θεόγνις εἶη πεπεισμένος ὑπὸ τοῦ Δαμνίππου χρήματα λαβεῖν, οὐδὲν ἤττον ἀφεθήσεσθαι, εἰ δὲ μή, ὁμοίως ἀποθανεῖσθαι.

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- *ἐστιῶντα* (< *ἐστίαω-ῶ* = «κάνω το τραπέζι, φιλοξενώ»): κατηγορηματική μετοχή εξαρτημένη από το ρ. *κατέλαβον*, συνημμένη στο αντικείμενό του (*ἐμέ*).
- **Ομόρριζα:** εστία, ανέστιος, εστίαση.
- *τὸ ἀνδράποδον* (< *ἀνήρ* + *πούς*, γεν. *ποδός*): «ο δούλος» (ενν. από αιχμαλωσία).
- *οὔτε θεοὺς οὔτ' ἀνθρώπους νομίζει:* «δεν αναγνωρίζει, δεν σέβεται ούτε θεούς ούτε ανθρώπους» (σήμερα: «δεν έχει ούτε ιερό ούτε όσιο»).
- *ῶμοσεν:* άόριστος του ρ. *ῶμνυμι* = «ορκίζομαι». Πβ. στη Ν.Ε. «ορκωμοσία».
- **Ομόρριζα:** συνωμοσία, συνωμότης, ενωμοτία, ενωμοτάρχης.
- *τὰ ἐνόντα:* μετοχή του ρ. *ἐνειμι* = «τα υπάρχοντα μέσα στο κιβώτιο».
- *ἐξιοῦσι:* χρονική μετοχή ενεστώτα του ρ. *ἔξειμι*, η οποία τίθεται σε δοτική, επειδή τα υποκείμενά της *ἐμοὶ καὶ Πείσωνι* είναι σε δοτική, ως αντικείμενα του *ἐπιτυγχάνει*. Η μετοχή δηλώνει το σύγχρονο.
- *ὡς ἦξων:* αιτιολογική μετοχή (σπάνια η χρήση του μέλλοντα σε αυτό το είδος) του ρ. *ἦκω* = «επειδή τάχα θα ερχόταν (ενν. κι εκείνος μαζί)».
- *ὦν:* κατηγορηματική μετοχή εξαρτημένη από το ρ. *τυγχάνω*, συνημμένη στο υποκείμενό του (*σύ*).
- *τῆς οἰκίας:* γενική αντικειμενική σε εξάρτηση από το επίθετο *ἐμπειρος* («είχα γνώση της οικίας»).
- *ἤδη:* παρατατικός του ρ. *οἶδα* («γνωρίζω»).
- *ἐὰν δὲ ληφθῶ... ὁμοίως ἀποθανεῖσθαι:* στο απόσπασμα υπάρχουν δύο υποθετικοί λόγοι. Ο πρώτος έχει δύο υποθέσεις, *ἐὰν δὲ ληφθῶ* και *εἰ Θεογονίς εἴη πεπεισμένος ὑπὸ τοῦ Δαμνίππου χρήματα λαβεῖν*, και απόδοση το απαρέμφατο *ἀφεδήσεσθαι*. Ακολουθεῖ η ελλειπτική υποθετική πρόταση *εἰ δὲ μή*, με απόδοση το απαρέμφατο *ἀποθανεῖσθαι*.

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *εἰς τὸ ἐργαστήριον ἐλθόντες τὰ ἀνδράποδα ἀπεγράφοντο*

Ο Λυσίας υπαινίσσεται την επαγγελματική του κατάσταση, δηλαδή αναφέρει ότι είχε κάποιο εργαστήριο στο οποίο απασχολούνταν δούλοι.

■ *τάλαντον ἀργυρίου*

Το τάλαντο ήταν η μεγαλύτερη νομισματική μονάδα (= 60 μνες = 6.000 δραχμές = 36.000 οβολοί). Την κλασική εποχή, το ημερομίσθιο ενός εξειδικευμένου εργάτη ή ενός οπλίτη ήταν μία δραχμή, οπότε το τάλαντο αντιστοιχούσε σε 6.000 ημερομίσθια.

■ *ἐξώλειαν ἑαυτῷ καὶ τοῖς παισὶν ἐπαρώμενος*

Συνέπεια της παραβίασης ενός όρκου ήταν να πέσει κατάρα (*ἀρά*) πάνω σε αυτόν που καταπατούσε την υπόσχεσή του, καθώς και στα παιδιά του.

ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ
ΕΛΛΑΔΑ

■ *κυζικηνούς και... δαρεικούς*

Οι κυζικηνοί ήταν νομίσματα από την πόλη της Κυζίκου, στη Μικρά Ασία. Η πόλη ήταν γνωστή για τους στατήρες της από ήλεκτρο. Οι δαρεικοί ήταν χρυσά νομίσματα, τα οποία πήραν το όνομά τους από τον Πέρση βασιλιά Δαρείο Α΄.

■ *Μηλόβιός τε και Μνησιδείδης*: δύο από τους Τριάκοντα.

Κυζικηνός

Δαρεικός

Παράλληλο κείμενο

Διαβάστε το παρακάτω απόσπασμα από την κωμωδία *Πλούτος* 362-379 του Αριστοφάνη, στο οποίο ο Βλεψίδημος κατηγορεί τον Χρεμύλο ότι έκλεψε και πλούτισε ξαφνικά. Ο Αριστοφάνης διακωμωδεί τη δωροδοκία στις δικαστικές διαμάχες ως πρακτική που συνέβαινε εκείνα τα χρόνια. Με ποιες εικόνες (οπτικές, ακουστικές κ.λπ.) αισθητοποιείται ο παράνομος πλουτισμός καθώς και η δωροδοκία; Βλέπετε κοινά εκφραστικά μέσα με τα σημερινά;

ΒΛΕ. Αλίμονο! 360

Χάθηκε από τον κόσμο η τιμιότη
κι είναι όλοι, αλήθεια, σκλάβοι του συμφέρου.

ΧΡΕ. Δεν είσαι στα καλά σου, μα τη Δήμητρα.

ΒΛΕ. Πώς άλλαξε πολύ το φέρεσινό του!

ΧΡΕ. Τρελάθηκες, καημένε, κι όρκο παίρνω!

ΒΛΕ. Και το μάτι του παίζει δώθε κείθε·
φως φανερό πως τα 'χει μουντζουρώσει.

ΧΡΕ. Ξέρω γιατί σαν τα κοράκια κράζεις.

Λες έκλειψα, γιατί μερίδιο θέλεις.

ΒΛΕ. Μερίδιο εγώ; Από τι; **ΧΡΕ.** Κι όμως δεν είναι 370

το πράμα όπως το λες· κάτι άλλο τρέχει.

ΒΛΕ. Σαν να λέμε, δεν έκλεψες, μόνο άρπαξες!

ΧΡΕ. Το δαίμονα έχεις μέσα σου! **ΒΛΕ.** Και μήτε
κανέναν καταχράστηκες, αλήθεια;

ΧΡΕ. Εγώ, κανένα. **ΒΛΕ.** Μα τον Ηρακλέα,

με κάνει να τα χάνω, την αλήθεια

δε θέλει να την πει. **ΧΡΕ.** Μα εσύ, πριν μάθεις

τι μου συνέβη, με κατηγοράς!

ΒΛΕ. Ω φίλε, αναλαβαίνω με λιγάκι

λάδωμα να σκεπάσω την υπόθεση, 380

προτού το μάθ' η πόλη: να μπουκώσω

με δραχμούλες το στόμα των ρητόρων.

Μτφρ. Κ. Βάρναλης. *Αριστοφάνους Πλούτος*.
Εκδόσεις Ι. Ν. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 1956.

Ασκήσεις – Δραστηριότητες

Κείμενο και συμφραζόμενα

- Σε μια εκδρομή του σχολείου σας στο κέντρο της Αθήνας, προγραμματίστε να επισκεφθείτε το Νομισματικό Μουσείο και να εντοπίσετε νομίσματα, τα οποία (χρονολογικά και γεωγραφικά) θα μπορούσαν να βρίσκονται στο χρηματοκιβώτιο του Λυσία. Εναλλακτικά, επισκεφθείτε τον ιστότοπο του Ιδρύματος Αικ. Λασκαρίδη και αναζητήστε τα νομίσματα που αναφέρει ο Λυσίας.

Κείμενο και περιεχόμενο

- Πώς θα χαρακτηρίζατε τη στάση των Τριάκοντα να διακόψουν το τραπέζι που παρέθετε ο Λυσίας και να διώξουν τους καλεσμένους του;
- Σύμφωνα με τον Λυσία, ο Πείσων ορκίστηκε ότι θα τον έσωζε αν έπαιρνε ένα τάλαντο αργυρίου, αλλά τελικά του άρπαξε και ένα κιβώτιο με χρήματα και τιμαλφή. Ποια αδικήματα παρουσιάζεται να διαπράττει, κατά τη γνώμη σας, ο Πείσων και ποια επενέργεια θα είχε η σκιαγράφηση αυτή του χαρακτήρα του στο ακροατήριο;
- Στην § 10 κάποια ρήματα βρίσκονται σε χρόνο ενεστώτα και άλλα σε παρελθοντικό χρόνο. Γιατί πιστεύετε ότι συμβαίνει αυτό και ποια χαρακτηριστικά προσδίδει στον λόγο του Λυσία αυτή η επιλογή;

Κείμενο και μορφή

- Να εντοπίσετε τις μετοχές που βρίσκονται στις § 12 και 13 και: (α) να τις μεταφέρετε στον άλλο αριθμό, διατηρώντας το γένος και την πτώση στην οποία βρίσκονται, (β) να βρείτε το υποκείμενο και τη συντακτική λειτουργία τους.
- *ἐπεὶ δὲ οὐχ ὅσον ὁμολόγησεν εἶχεν*: να αναγνωρίσετε τη δευτερεύουσα πρόταση (εἶδος, εκφορά, λειτουργία). Θα μπορούσε να ανήκει σε περισσότερα από ένα είδη;

Το αρχαίο κείμενο και ο σύγχρονος κόσμος

- Να αντιστοιχίσετε τις λέξεις των παραγράφων 8-10, που βρίσκονται στη στήλη Α, με τις ομόρριζές τους νεοελληνικές, που βρίσκονται στη στήλη Β. Δύο λέξεις της στήλης Β περισσεύουν.

Στήλη Α΄

ἐξελάσαντες

ἀνδρόποδα

δοῦναι

ἠπιστάμην

νομίζει

Στήλη Β΄

προδότης

παρέλαση

ανοησία

ποδήλατο

επιστήμη

νόμισμα

εμπιστοσύνη

- Ο Λυσίας ζητά ένορκη διαβεβαίωση από τον Πείσωνα ότι θα τον σώσει. (α) Πόση βαρύτητα θα είχε ένας τέτοιος όρκος; (β) Στη σημερινή εποχή, σε ποιες καταστάσεις είναι συνηθισμένο να χρησιμοποιείται ο όρκος; Θεωρείτε ότι είναι δεσμευτικός για όσους κάνουν χρήση του; Να δώσετε παραδείγματα από την καθημερινή ζωή.
- Εάν ήσασταν σκηνοθέτης ενός θρίλερ ή αστυνομικού δράματος, με τι πλάνα θα «στήνατε» όσα βίωσε εκείνη τη μέρα ο Λυσίας; Μπορείτε να σχεδιάσετε κάποια «καρέ» στο τετράδιο ή τον υπολογιστή/τάμπλετ σας. Εναλλακτικά, μπορείτε να ψάξετε για τέτοια στιγμιότυπα από υπάρχουσες ταινίες και να φτιάξετε ένα κολάζ.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ Τι μελετήσαμε;

Ο Λυσίας διηγήθηκε, με καθηλωτική παραστατικότητα, όσα τρομακτικά βίωσε στα χέρια των Τριάκοντα και των συνεργατών τους, ενώ υπογράμμισε την απληστία και τον κυνισμό τους.

▶ Πώς μελετάμε;

Εκτός από τον χρόνο, πρέπει να έχουμε πάντα υπόψη και τον χώρο των γεγονότων της αφήγησης (αλλά και τον χώρο του «παρόντος», δηλαδή το δικαστήριο). Ας σημειώσουμε λοιπόν στο χρονολόγιό μας τις εκάστοτε τοποθεσίες.

Η ΠΝΥΚΑ

ΤΥΠΟΙ
ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ
ΑΘΗΝΑ

Ο λόφος της Πνύκας, το λίκνο της δημοκρατίας, της ρητορικής και της αντιλογίας στην αρχαία Αθήνα

Διήγηση

Παράγραφοι 16-19

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Θα ολοκληρώσουμε τη μελέτη της διήγησης. Θα διαβάσουμε, συγκεκριμένα, τον παράνομο τρόπο θανάτωσης του αδελφού του Λυσία, του Πολέμαρχου.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να είμαστε σε θέση να παρουσιάσουμε βασικές πληροφορίες για τον άδικο και παράνομο τρόπο, με τον οποίο οι Τριάκοντα μεταχειρίστηκαν τον Πολέμαρχο.
- ▶ Να κατανοήσουμε πώς η περιγραφή της θανάτωσης του Πολέμαρχου αποτελεί τη βάση της επιχειρηματολογίας του Λυσία κατά του Ερατοσθένη.

Σύνοψη

Ο Λυσίας καταφέρνει να γλιτώσει από τους διώκτες του αλλά όχι ο αδελφός του, ο Πολέμαρχος. Ο Ερατοσθένης τον συνέλαβε, οι Τριάκοντα τον διέταξαν να πει το κώνειο, ενώ του στέρησαν τις συνηθισμένες νεκρικές τιμές.

Αρχαίο κείμενο

[16] ταῦτα διανοηθεὶς ἔφρευγον, ἐκείνων ἐπὶ τῇ αὐλείῳ θύρα τὴν φυλακὴν ποιουμένων· τριῶν δὲ θυρῶν οὐσῶν, ἃς ἔδει με διελθεῖν, ἅπασαι ἀνεωγμέναι ἔτυχον. ἀφικόμενος δὲ εἰς Ἀρχένεω τοῦ ναυκλήρου ἐκείνον πέμπω εἰς ἄστυ, πειυσόμενον περὶ τοῦ ἀδελφοῦ· ἥκων δὲ ἔλεγεν ὅτι Ἐρατοσθένης αὐτὸν ἐν τῇ ὁδῷ λαβὼν εἰς τὸ δεσμοτήριον ἀπαγάγοι. **[17]** καὶ ἐγὼ τοιαῦτα πεπυσμένος τῆς ἐπιούσης νυκτὸς διέπλευσα Μέγαράδε. Πολεμάρχῳ δὲ παρήγγειλαν οἱ τριάκοντα τοῦπ' ἐκείνων εἰδισμένον παράγγελμα, πίνειν κώνειον, πρὶν τὴν αἰτίαν εἰπεῖν δι' ἣντινα ἔμελλεν ἀποθανεῖσθαι· οὕτω πολλοῦ ἐδέησε κριθῆναι καὶ ἀπολογήσασθαι. **[18]** καὶ ἐπειδὴ ἀπεφέρετο ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου τεθνεώς, τριῶν ἡμῖν οἰκιῶν οὐσῶν <ἐξ> οὐδεμιᾶς εἶασαν ἐξενεχθῆναι, ἀλλὰ κλεισίον μισθωσάμενοι προὔθεντο αὐτόν. καὶ πολλῶν ὄντων ἱματίων αἰτοῦσιν οὐδὲν ἔδοσαν εἰς τὴν ταφήν, ἀλλὰ τῶν φίλων ὁ μὲν ἱμάτιον, ὁ δὲ προσκεφάλαιον, ὁ δὲ ὅ τι ἕκαστος ἔτυχεν ἔδωκεν εἰς τὴν ἐκείνου ταφήν. **[19]** καὶ ἔχοντες μὲν ἑπτακοσίας ἀσπίδας τῶν ἡμετέρων, ἔχοντες δὲ ἀργύριον καὶ χρυσίον τοσοῦτον, χαλκὸν δὲ καὶ κόσμον καὶ ἔπιπλα καὶ ἱμάτια γυναικεῖα ὅσα οὐδεπώποτε ᾤοντο κτήσεσθαι, καὶ ἀνδράποδα εἴκοσι καὶ ἑκατόν, ὧν τὰ μὲν βέλτιστα ἔλαβον, τὰ δὲ λοιπὰ εἰς τὸ δημόσιον ἀπέδοσαν, εἰς τοσαύτην ἀπληστίαν καὶ αἰσχροκέρδειαν ἀφίκοντο καὶ τοῦ τρόπου τοῦ αὐτῶν ἀπόδειξιν ἐποίησαντο· τῆς γὰρ Πολεμάρχου γυναικὸς χρυσοῦς ἐλικτήρας, οὓς ἔχουσα ἐτύγγανεν, ὅτε τὸ πρῶτον ἦλθεν εἰς τὴν οἰκίαν, Μηλόβιος ἐκ τῶν ὧτων ἐξείλετο.

ΤΟ ΚΑΝΕΙΟ

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **ἀνεωγμέναι**: μετοχή παθητικού παρακειμένου του ρ. *ἀνοίγομαι*, εδώ ως κατηγορηματική μετοχή στο ρ. *ἔτυχον*.
- **Ομόρριζα**: ανοικτός, ἀνοιξη, ανοιχτήρι.
- **τοῦπ' ἐκείνων εἰδισμένον παράγγελμα**: τὸ ἐπ(ί) ἐκείνων εἰδισμένον παράγγελμα = «τη συνηθισμένη σε εκείνους εντολή» (το ἀπαρέμφατο *πίνειν* εἶναι ἐπεξήγηση στο παράγγελμα καὶ το *παράγγελμα* σύστοιχο ἀντικείμενο στο *παρήγγειλαν*).
- **οὕτω πολλοῦ ἐδέησε**: «τόσο πολύ ἀπείχε ἀπό...».
- **ἐξενεχθῆναι**: ἀπαρέμφατο παθητικού ἀορίστου του ρ. *ἐκφέρω*.
- **κλεισίον**: «ξύλινο παράπηγμα», «καλύβα».
- **προὔθεντο**: *προ-έθεντο* (κράση) = «τον ἀπέθεσαν (για ταφή)».
- **καὶ πολλῶν ὄντων ἱματίων αἰτοῦσιν οὐδὲν ἔδοσαν**: ἡ σύνταξη εἶναι πιο εὐληπτη, ἀν ἀναδιατάξουμε ως εξής: *καὶ πολλῶν ἱματίων ὄντων* (γενική ἀπόλυτη ἐναντιωματική μετοχή) *οὐδὲν ἔδοσαν* (τοῖς) *αἰτοῦσιν*.
- **κόσμος (ὁ)**: «κοσμήματα».
- **ἐλικτήρες**: «σκουλαρίκια».
- **Ομόρριζα**: ἑλικας, ἐλικοειδής, ἐλίσσομαι, ἐλιγμός, ἐλικόπτερο, ἰλιγος.
- **ἐξείλετο**: ἀόριστος β' του ρ. *ἐξαιρέομαι -οῦμαι* = «αφαίρεσε».
- **Ομόρριζα**: ἐξαίρεση, ἐξαιρετέος.

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *εἰς Ἀρχένεω τοῦ ναυκλήρου*

Ο Λυσίας βρήκε προσωρινό καταφύγιο στο σπίτι του πλοιάρχου Αρχένεου στον Πειραιά. Υπονοείται ότι αυτός ήταν Αθηναίος πολίτης, όχι μέτοικος.

■ *εἰδισμένον παράγγελμα, πίνειν κώνειον*

Σύμφωνα με τον ρήτορα, οι Τριάκοντα συνήθιζαν να προστάζουν όσους ήθελαν να θανατώσουν να πιουν το κώνειο, ένα δηλητήριο που φτιαχνόταν από το ομώνυμο φυτό και προκαλούσε αργό θάνατο. Γνωρίζουμε ότι ο Σωκράτης αλλά και ο Θηραμένης, ένας από τους Τριάκοντα, βρήκαν τον θάνατο από το κώνειο.

■ *προὔθεντο*

Η «πρόθεση» των νεκρών ήταν η πρώτη χρονικά από τις φάσεις του τυπικού κήδευσης των νεκρών (οι ακόλουθες ήταν η εκφορά, η ταφή και οι τιμές) και γινόταν στο σπίτι του νεκρού. Οι Τριάκοντα δεν επέτρεψαν τη μεταφορά του Πολέμαρχου σε ένα από τα τρία σπίτια της οικογένειας του Κέφαλου.

■ *ἔχοντες... ἱμάτια γυναικεῖα*

Εκτός των χρημάτων, για τα οποία έγινε λόγος στις παραγράφους 9 και 11, εδώ ο ρήτορας αναφέρει ότι η οικογένειά του είχε πολύ χρυσό, χαλκό, κοσμήματα, έπιπλα και γυναικεῖα υφάσματα, τα οποία τους άρπαξαν οι Τριάκοντα. Η αναφορά στα υφάσματα σχετίζεται με τις τιμές που προσφέρονταν στους νεκρούς. Οι συγγενείς των εκλιπόντων τους έπλεναν, τους άλειφαν με αρωματικά έλαια, τους έντυναν στα λευκά και τους σαβάνωναν με υφάσματα, αφήνοντας ακάλυπτο το πρόσωπό τους. Ο Λυσίας, επομένως, τονίζει ότι είχαν υφάσματα στην οικογένειά τους, έτσι ώστε να γίνει σαφές ότι ούτε αυτά δεν τους άφησαν οι Τριάκοντα να χρησιμοποιήσουν.

Παράλληλο κείμενο

Στο απόσπασμα που παρατίθεται από τον λόγο του Ανδοκίδη *Περί της προς Λακεδαιμονίους ειρήνης*, παρ. 10 ο ρήτορας προσπαθεί να πείσει τους Αθηναίους να συνάψουν ειρήνη με τους Λακεδαιμονίους, μετά τον Κορινθιακό πόλεμο του 392 π.Χ. Αναφέρεται στον θάνατο με κώνειο, που βρήκαν πολλοί Αθηναίοι από τους Τριάκοντα. Ποιες πληροφορίες για την εποχή της διακυβέρνησης των Τριάκοντα μας προσφέρει και κατά πόσο επιβεβαιώνεται ο Λυσίας στα λεγόμενά του;

Αρχικά, Αθηναίοι, φέρτε στον νου για ποιο πράγμα ξεκίνησα να σας μιλήσω. Το ζήτημα δεν ήταν ότι ποτέ ως τώρα η αθηναϊκή δημοκρατία δεν καταλύθηκε εξαιτίας της ειρήνης; Δεν μπορεί κανείς βέβαια να το υποστηρίξει με επιχειρήματα. Ούτε κανείς δεν μπορεί να αποδείξει ότι αυτά που λέω δεν είναι αλήθεια. Ήδη όμως άκουσα κάποιους να λένε πως τάχα η τελευταία ειρήνη με τους Λακεδαιμονίους είχε ως αποτέλεσμα την εγκαθίδρυση των τριάκοντα και τον θάνατο πολλών Αθηναίων που ήπιαν το κώνειο, ενώ άλλοι έφυγαν στην εξορία. Όσοι τα λένε αυτά, δεν κρίνουν ορθά.

Ανθολόγιο Αρχαίων Ελληνικών Κειμένων,

Μτφρ. Α. Τυφλόπουλος – επιμ. Δ. Ιακώβ, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2006

Ασκήσεις – Δραστηριότητες

Κείμενο και συμφραζόμενα

- Διαβάστε την τραγωδία του Σοφοκλή *Ἀντιγόνη* ή παρακολουθήστε την ομώνυμη ταινία του Γιώργου Τζαβέλλα (διαθέσιμη στο διαδίκτυο), στην οποία η Αντιγόνη αντιδρά στην εντολή του θείου της Κρέοντα να μείνει άταφος ο αδελφός της Πολυνείκης και αποφασίζει να προχωρήσει στην ταφή του. Ποια ομοιότητα βλέπετε με το κείμενο του Λυσία στις παραγράφους που μελετάμε; Πώς κρίνετε την απαγόρευση ταφής που αποφασίζει ένα καθεστώς;

Κείμενο και περιεχόμενο

- Ποια θα έπρεπε να είναι η διαδικασία που θα ακολουθούσαν οι Τριάκοντα πριν πει το κώνειο ο Πολέμαρχος;
- Πώς σχολιάζει ο Λυσίας τον τρόπο που θανατώθηκε ο αδελφός του;
- Τι δείχνει ο Λυσίας με την άρνηση των Τριάκοντα να προσφέρουν οι συγγενείς του Πολέμαρχου τις δέουσες τιμές μετά τον θάνατό του;

Κείμενο και μορφή

- Ποια τριτόκλιτα ουσιαστικά εντοπίζετε στο κείμενο; Να γράψετε τις πλάγιες πτώσεις τους και στους δύο αριθμούς.
- Ποιους εμπρόθετους επιρρηματικούς προσδιορισμούς εντοπίζετε στο κείμενο; Να εξετάσετε τη συντακτική λειτουργία τους.
- (α) *ἔχοντες*: να γράψετε τις μετοχές όλων των χρόνων της ενεργητικής φωνής του ρήματος, (β) *ἔποιήσαντο*: να γράψετε το β' πληθυντικό πρόσωπο του αορίστου της μέσης φωνής σε όλες τις εγκλίσεις.

Το αρχαίο κείμενο και ο σύγχρονος κόσμος

- Με ποιες λέξεις του κειμένου συγγενεύουν ετυμολογικά οι παρακάτω λέξεις της Νέας Ελληνικής: *φυγός, εισιτήριο, άνοιξη, πομπή, αγωγός*.
- Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να ερευνήσετε τις διαθέσιμες πηγές και να εντοπίσετε τις ομοιότητες και τις διαφορές των αρχαίων και των σύγχρονων ελληνικών ταφικών εθίμων. Μπορείτε να βρείτε βοήθεια, σαρώνοντας το **QR CODE**.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ Τι μελετήσαμε;

Ο Λυσίας παρουσίασε τον άδικο και έκνομο τρόπο θανάτωσης του αδελφού του, Πολέμαρχου, από τον Ερατοσθένη και τους Τριάκοντα.

▶ Πώς μελετάμε;

Χωριστείτε σε ομάδες και με τη βοήθεια των καθηγητών ή καθηγητριών σας ετοιμάστε έναν κατάλογο με τα επιχειρήματα του Λυσία κατά του κατηγορουμένου. Να τροφοδοτείτε τον κατάλογο με επιχειρήματα, τα οποία θα εντοπίζετε σε άλλα τμήματα του λόγου. Στο τέλος του μαθήματος θα έχετε συντάξει το κατηγορητήριο εναντίον του Ερατοσθένη!

5

ΕΝΟΤΗΤΑ

Παρέκβαση

Παράγραφοι 20-25

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Θα μελετήσουμε την παρέκβαση, μια εκτροπή από το θέμα της διήγησης.
- ▶ Θα συζητήσουμε πώς και γιατί ο Λυσίας συγκρίνει τη συμπεριφορά της οικογένειάς του με αυτήν των Τριάκοντα και των συνεργατών τους.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να κατανοήσουμε και να αξιολογήσουμε τη συνεισφορά της παρέκβασης στην εξέλιξη του ρητορικού λόγου: πώς «δένει» θεματικά με τη διήγηση, ποιο σκοπό υπηρετεί και πώς ενισχύει την επιχειρηματολογία του Λυσία.

Σύνοψη

Ο Λυσίας συγκρίνει τη σπουδαία προσφορά της οικογένειάς του στην Αθήνα με τα εγκλήματα των Τριάκοντα κατά των Αθηναίων πολιτών, που έχουν ως αποκορύφωμα τη δολοφονία του αδελφού του. Η παρέκβαση τελειώνει με την ανάκριση του Ερατοσθένη από τον Λυσία.

Αρχαίο κείμενο

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

[20] καὶ οὐδὲ κατὰ τὸ ἐλάχιστον μέρος τῆς οὐσίας ἐλέου παρ' αὐτῶν ἐτυγχάνομεν. ἀλλ' οὕτως εἰς ἡμᾶς διὰ τὰ χρήματα ἐξημάρτανον, ὥσπερ ἂν ἕτεροι μεγάλων ἀδικημάτων ὀργὴν ἔχοντες, οὐ τούτων ἀξίως ἔχοντας τῇ πόλει, ἀλλὰ πάσας τὰς χορηγίας χορηγήσαντας, πολλὰς δ' εἰσφορὰς εἰσενεγκόντας, κοσμίους δ' ἡμᾶς αὐτοὺς παρέχοντας καὶ {πᾶν} τὸ προσταττόμενον ποιοῦντας, ἐχθρὸν δ' οὐδένα κεκτημένους, πολλοὺς δ' Ἀθηναίων ἐκ τῶν πολεμίων λυσαμένους· τοιούτων ἠξίωσαν οὐχ ὁμοίως μετοικοῦντας ὥσπερ αὐτοὶ ἐπολιτεύοντο. [21] οὗτοι γὰρ πολλοὺς μὲν τῶν πολιτῶν εἰς τοὺς πολεμίους ἐξήλασαν, πολλοὺς δ' ἀδίκως ἀποκτείναντες ἀτάφους ἐποίησαν, πολλοὺς δ' ἐπιτίμους ὄντας ἀτίμους {τῆς πόλεως} κατέστησαν, πολλῶν δὲ θυγατέρας μελλούσας ἐκδίδοσθαι ἐκώλυσαν. [22] καὶ εἰς τοσοῦτόν εἰσι τόλμης ἀφιγμένοι ὥσθ' ἤκουσιν ἀπολογησόμενοι, καὶ λέγουσιν ὡς οὐδὲν κακὸν οὐδ' αἰσχρὸν εἰργασμένοι εἰσίν. ἐγὼ δ' ἐβουλόμην ἂν αὐτοὺς ἀληθῆ λέγειν· μετῆν γὰρ ἂν καὶ ἐμοὶ τούτου τάγαθοῦ οὐκ ἐλάχιστον μέρος. [23] νῦν δὲ οὔτε πρὸς τὴν πόλιν αὐτοῖς τοιαῦτα ὑπάρχει οὔτε πρὸς ἐμέ· τὸν ἀδελφὸν γάρ μου, ὥσπερ καὶ πρότερον εἶπον, Ἐρατοσθένης ἀπέκτεινεν, οὔτε αὐτὸς ἰδίᾳ ἀδικούμενος οὔτε εἰς τὴν πόλιν ὀρῶν ἐξαμαρτάνοντα, ἀλλὰ τῇ ἑαυτοῦ παρανομίᾳ προθύμως ἐξυπηρετῶν. [24] ἀναβιβασάμενος δ' αὐτὸν βούλομαι ἐρέσθαι, ὧ ἄνδρες δικασταί. τοιαύτην γὰρ γνώμην ἔχω· ἐπὶ μὲν τῇ τούτου ὠφελείᾳ καὶ πρὸς ἕτερον περὶ τούτου διαλέγεσθαι ἀσεβὲς εἶναι νομίζω, ἐπὶ δὲ τῇ τούτου βλάβῃ καὶ πρὸς αὐτὸν τοῦτον ὅσιον καὶ εὐσεβές. ἀνάβηθι οὖν μοι καὶ ἀπόκριναι, ὅ,τι ἂν σε ἐρωτῶ.

[25] ἀπήγαγες Πολέμαρχον ἢ οὐ;

‘τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων προσταχθέντα δεδιῶς ἐποιοῦν.’

ἦσθα δ' ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, ὅτε οἱ λόγοι ἐγίνοντο περὶ ἡμῶν;

‘ἦν.’

πότερον συνηγόρευες τοῖς κελεύουσιν ἀποκτεῖναι ἢ ἀντέλεγες;

‘ἀντέλεγον.’

ἵνα ἀποθάνωμεν <ἢ μὴ ἀποθάνωμεν>;

ἡγούμενος ἡμᾶς ἄδικα πάσχειν ἢ δίκαια;

‘ἄδικα.’

Νεοελληνική απόδοση

[20] Και ούτε για το ελάχιστο μέρος της περιουσίας μας δεν καταφέραμε να τους κάνουμε να μας σπλαχνιστούν. Αλλά τόσο πολύ κακό μας έκαναν για τα χρήματά μας, όσο θα έκαναν άλλοι, αν ήταν οργισμένοι εναντίον μας για κάποια φοβερά αδικήματα, ενώ η στάση μας απέναντι στην πόλη δεν δικαιολογούσε να πάθουμε τόσα δεινά· γιατί είχαμε αναλάβει όλες τις χορηγίες και συμμετείχαμε σε πολλές έκτακτες εισφορές και ήμασταν νομοταγείς πολίτες και εκτελούσαμε ό,τι όριζε η πολιτεία· ούτε είχαμε αποκτήσει κανέναν εχθρό, ενώ εξαγοράσαμε πολλούς Αθηναίους αιχμαλώτους και τους ελευθερώσαμε από τους εχθρούς· τέτοια μας ανταπέδωσαν, που αν και ήμασταν μέτοικοι, δεν συμπεριφερόμασταν όπως εκείνοι που ήταν πολίτες. [21] Γιατί αυτοί πολλούς από τους συμπολίτες τους εξόρισαν σε εχθρικούς τόπους, πολλούς αφού άδικα τους εκτέλεσαν τους άφησαν άταφους, πολλούς επίσης έντιμους πολίτες τους στέρησαν τα πολιτικά τους δικαιώματα και πολλών τις θυγατέρες, ενώ ετοιμάζονταν για γάμο, τις εμπόδισαν να νυμφευτούν. [22] Και είχαν φτάσει σε τόσο μεγάλο θράσος, ώστε έχουν έλθει εδώ για να απολογηθούν, και ισχυρίζονται ότι δήθεν δεν έχουν διαπράξει κανένα φαύλο ή ανήθικο έργο. Εγώ βέβαια θα ήθελα αυτοί να έλεγαν την αλήθεια· γιατί θα μετείχα και εγώ σε ένα ελάχιστο μέρος σε αυτό το καλό που θα έλεγαν. [23] Αλλά τώρα δεν υπάρχει κάτι τέτοιο ούτε απέναντι στην πόλη ούτε απέναντι σε μένα· τον αδελφό μου, όπως παραπάνω ανέφερα, τον θανάτωσε ο Ερατοσθένης, αν και ο ίδιος δεν είχε υποστεί κανένα κακό από αυτόν ούτε τον αντιλήφθηκε να διαπράττει καμία αδικία εναντίον της πόλης, αλλά ήθελε να εξυπηρετήσει τις παράνομες επιδιώξεις του. [24] Άνδρες δικαστές, θέλω να υποβάλω κάποιες ερωτήσεις σε αυτόν, αφού τον ανεβάσω στο βήμα. Μάλιστα έχω καταλήξει στην εξής άποψη: αν ήταν να τον ωφελήσω, νομίζω ότι θα ήταν ασέβεια το να μιλήσω μόνο για αυτόν με κάποιον άλλο, αν ήταν όμως να τον βλάψω, θεωρώ πράξη ιερή και ενάρετη να μιλήσω ακόμη και με αυτόν. Ανέβα λοιπόν στο βήμα και απάντησε σε ό,τι σε ερωτώ.

[25] Συνέλαβες ή όχι τον Πολέμαρχο;

Εκτελούσα, από φόβο, εντολές των αρμοδίων.

Ήσουν στο βουλευτήριο, όταν γινόταν η συζήτηση για μας;

Ήμουν.

Υποστήριξες αυτούς που πρότειναν να μας θανατώσουν ή πρόβαλες αντιρρήσεις;

Πρόβαλα αντιρρήσεις, υποστηρίζοντας ότι δεν πρέπει να θανατωθείτε.

Επειδή πίστευες ότι μας φέρνονταν με άδικο τρόπο;

Ναι, με άδικο τρόπο.

Η νεοελληνική απόδοση όλων των αποσπασμάτων του ρητορικού λόγου εκπονήθηκε από τον Ανδρέα Γ. Μαρκαντωνάτο.

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *τὰς χορηγίας χορηγήσαντας*

Η χορηγία ήταν μία από τις «λειτουργίες» της αθηναϊκής δημοκρατίας, δηλαδή οι οικονομικές υποχρεώσεις προς το δημόσιο που αναλάμβαναν οι πλουσιότεροι πολίτες (άλλες ήταν η τριηραρχία, η γυμνασιαρχία και η εστίαση). Οι χορηγοί όφειλαν να καλύψουν τις δαπάνες της προετοιμασίας και της διδασκαλίας των χορευτών και των ηθοποιών μιας παράστασης. Επρόκειτο λοιπόν για έναν έμμεσο φόρο, ο οποίος δημιουργούσε μερικές φορές δυσарέσκεια σε εκείνους που γίνονταν χορηγοί.

■ *είσφορὰς*

Άμεσοι φόροι που επέβαλλε ο δήμος των Αθηναίων στους πλούσιους πολίτες σε περίοδο πολέμου για κάλυψη στρατιωτικών δαπανών. Αρκετοί ρήτορες αναφέρονται στις χορηγίες και τις εισφορές που είχαν αναλάβει οι πελάτες τους κατά το παρελθόν, επιδιώκοντας την ανάδειξη της δημόσιας προσφοράς τους.

■ *πολλοὺς δ' ἐπίτιμους ὄντας ἀτίμους {τῆς πόλεως} κατέστησαν*

Η *ἀτιμία* ήταν η κατάσταση στην οποία περιερχόταν ένας Αθηναίος πολίτης έπειτα από στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων κατόπιν απόφασης του δικαστηρίου. Το αντίθετο του *ἀτίμου* ήταν ο *ἐπίτιμος*, δηλαδή ο πολίτης που έχαιρε των πολιτικών του δικαιωμάτων.

■ *πολλῶν δὲ θυγατέρας μελλούσας ἐκδίδοσθαι ἐκώλυσαν*

Οι Τριάκοντα άρπαξαν τις προίκες κοριτσιών που ήταν έτοιμες να παντρευτούν.

■ *καὶ εἰς τοσοῦτόν εἰσι τόλμησ ἀφιγμένοι ὥσθ' ἤκουσιν ἀπολογησόμενοι*

Ο Λυσίας προβλέπει ότι οι Τριάκοντα θα έλθουν στο δικαστήριο και θα ισχυριστούν ότι δεν έχουν βλάψει κανέναν, προκειμένου να απαλλαγούν από τις κατηγορίες εναντίον τους. Στην πραγματικότητα, πρόκειται περί υπερβολής ότι όλοι οι Τριάκοντα θα παρουσιαστούν στο δικαστήριο, αφού μόνο ο Ερατοσθένης βρίσκεται κατηγορούμενος. Με την αναφορά του όμως αυτή, ο ρήτορας επιδιώκει να συνδέσει ακόμα εμφανέστερα τον Ερατοσθένη με το καθεστώς των Τριάκοντα, καταρρίπτοντας τον ισχυρισμό του ότι αυτός δεν συμφωνούσε μαζί τους.

■ *ἀπήγαγες Πολέμαρχον ἢ οὐ; ... 'ἄδικα'*

Αυτό που διαβάζουμε κάθε φορά σε έναν δικανικό λόγο είναι τα επιχειρήματα της μιας πλευράς, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις δεν γνωρίζουμε τι υποστήριξε ο άλλος διάδικος. Μία τέτοια σπάνια ευκαιρία όμως δίνεται στους σημερινούς αναγνώστες με την ανάκριση του Ερατοσθένη από τον Λυσία.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ
ΛΕΞΕΩΝ

Παράλληλο κείμενο

Στο παρακάτω απόσπασμα από τον *Νικία* του Πλουτάρχου αποτυπώνεται η προσωπικότητα του Νικία ως χορηγού. Να εντοπίσετε και να καταγράψετε τους λόγους που τον ωθούσαν σε πλουσιοπάροχες χορηγίες και την επίδραση που ασκούσε με αυτές στους συμπολίτες του. Τι συμπεραίνετε σχετικά με τα όσα αναφέρει ο Λυσίας για την παρουσία της δικής του οικογένειας και τις χορηγίες που αναλάμβαναν;

[3.1] Ο Νικίας... που... υπερείχε στην παρουσία, προσπαθούσε με αυτήν να κερδίσει τον λαό. **[3.2]** Και... αναλάμβανε χορηγίες και γυμνασιαρχίες και κέρδιζε τον λαό με άλλες τέτοιες φιλόδοξες λειτουργίες, ξεπερνώντας σε πολυτέλεια και χάρη όλους, τόσο τους προηγούμενους όσο και τους συγκαιρινούς του. **[3.3]** Από τα αφιερώματά του στέκουν ακόμη στην Ακρόπολη ως τις ημέρες μας το Παλλάδιο, έχοντας όμως χάσει την επιχρύσωσή του, και ο ναός με τους αναμνηστικούς τρίποδες στο κάτω μέρος του ιερού του Διονύσου. Γιατί ως χορηγός νίκησε πολλές φορές χωρίς να ηττηθεί ποτέ. [...] **[3.5]** Ως λαμπρά και θεάρεστα αναφέρονται και όσα φιλοτιμήθηκε να παρουσιάσει στη Δήλο. Ενώ δηλαδή οι χοροί, που έστελναν οι πόλεις για να ψάλλουν στον θεό, προσάραζαν εκεί συνήθως όπως τύχαινε, και ο όχλος έτρεχε αμέσως προς το πλοίο να τους προϋπαντήσει και τους προέτρεπε να ψάλλουν χωρίς καμιά τάξη όπως αποβιβάζονταν βιαστικά και φορούσαν συγχρόνως το στεφάνι και τη στολή τους, ο Νικίας, όταν οδηγούσε την αποστολή ως θεωρός, αποβιβάστηκε προσωπικά στη Ρήνεια μαζί με τον χορό, τα σφάγια και όλη γενικά την προετοιμασία· είχε μαζί του ακόμη μια γέφυρα κατασκευασμένη στην Αθήνα, σύμφωνα με τα μέτρα της απόστασης που έπρεπε να καλύψει, στολισμένη με ιδιαίτερη λαμπρότητα με επιχρυσώσεις, βαψίματα, στεφάνια και παραπετάσματα, και με αυτή γεφύρωσε τη νύχτα το πέρασμα μεταξύ Ρήνειας και Δήλου, μιαν απόσταση όχι μεγάλη. **[3.6]** Στη συνέχεια τα ξημερώματα οδηγώντας στον θεό την πομπή και τον χορό, στολισμένο με πολυτέλεια και ψάλλοντας, άρχισε να περνά τη γέφυρα και να τους αποβιβάζει. [...]

[4.1] Ότι σε αυτά κρύβεται το στοιχείο του πανηγυριού και της τάσης για δημοτικότητα, με σκοπό τον εντυπωσιασμό και τα φιλόδοξα σχέδια, είναι ολοφάνερο. Εάν όμως λάβει κανείς υπόψη του την εν γένει συμπεριφορά του και το ήθος του, θα μπορούσε να πιστέψει ότι η προσπάθεια εκείνη να ευχαριστήσει τον όχλο και η τάση του για δημοτικότητα ήταν προϊόν της ευσέβειάς του· γιατί, όπως λέει ο Θουκυδίδης, ήταν από εκείνους που φοβούνταν πάρα πολύ τους θεούς και φοβερά προσκολλημένος στη θρησκεία.

Πλούταρχος, *Νικίας* 3.1-4.1 (αποσπάσματα), Μτφρ. Α. Ι. Γιαγκόπουλος – Ζ. Ε. Μαλαθούνη, «Αλέξανδρος», Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, 2012

Ασκήσεις – Δραστηριότητες

Κείμενο και συμπραζόμενα

- *ἀλλὰ πάσας τὰς χορηγίας χορηγήσαντας*: αφού χωριστείτε σε ομάδες, να ψάξετε σε διαδικτυακές και έντυπες πηγές, για να βρείτε και να καταγράψετε πληροφορίες για τον θεσμό της χορηγίας στην αρχαία Αθήνα.

Κείμενο και περιεχόμενο

- Ποια λέξη επαναλαμβάνεται σε διάφορες πτώσεις στην παράγραφο 21 και ποιον ρητορικό σκοπό του Λυσία εξυπηρετεί η επανάληψη αυτή;
- Να καταγράψετε το βασικό επιχείρημα, με το οποίο ο Ερατοσθένης υπερασπίζεται τον εαυτό του κατά τη διάρκεια της ανάκρισης.

Το αρχαίο κείμενο και ο σύγχρονος κόσμος

- Οι «δίκες των βασανιστών» της δικτατορίας των Συνταγματαρχών (1967-1974) προκάλεσαν το έντονο ενδιαφέρον του Τύπου της εποχής. Να χωριστείτε σε ομάδες και με τη βοήθεια των καθηγητών ή καθηγητριών σας να εντοπίσετε και να παρουσιάσετε στην τάξη σας ένα δημοσίευμα εκείνης της εποχής. Ποια επιχειρήματα χρησιμοποίησαν οι συνεργάτες των δικτατόρων, για να προστατεύσουν τον εαυτό τους, και πόσο διαφέρουν από αυτά του Ερατοσθένη κατά τη διάρκεια της ανάκρισής του από τον Λυσία;

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

► Τι μελετήσαμε;

Ο Λυσίας παρουσίασε τη θετική προσφορά της οικογένειάς του στην Αθήνα σε αντίθεση με τη σκληρή και απάνθρωπη συμπεριφορά των Τριάκοντα και του Ερατοσθένη, από τον οποίο ο ρήτορας ζήτησε απαντήσεις σχετικά με τη συγγνή δολοφονία του αδελφού του.

► Πώς μελετάμε;

Καθώς προχωράτε στην ανάγνωση του λόγου του Λυσία εναντίον του Ερατοσθένη, μαθαίνετε διαρκώς νέες τεχνικές πειθούς. Ξεκινήστε να φτιάχνετε ένα δικό σας ευρετήριο τεχνικών, το οποίο θα συμπληρώνετε στην πορεία της μελέτης σας. Με το εργαλείο quizlet που θα βρείτε στο διαδίκτυο, φτιάξτε τις δικές σας ηλεκτρονικές κάρτες διπλής όψης (flashcards)!

6

ΕΝΟΤΗΤΑ

Απόδειξη

Παράγραφοι 26-31

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Με ποια επιχειρήματα ο Λυσίας ακυρώνει τους ισχυρισμούς του Ερατοσθένη ότι δεν μπορούσε να σώσει τον Πολέμαρχο.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να εντοπίσουμε τα επιχειρήματα του Λυσία κατά του Ερατοσθένη και να είμαστε σε θέση να αξιολογήσουμε τη βασιμότητα και πειστικότητά τους.

Σύνοψη

Η επιχειρηματολογία του Λυσία αποσκοπεί στην κατάρριψη του ισχυρισμού του Ερατοσθένη ότι αρχικά δεν ήθελε να εκτελέσει την εντολή θανάτωσης του Πολέμαρχου, αλλά εν τέλει εξαναγκάστηκε να το κάνει.

Αρχαίο κείμενο

[26] εἴτ', ὃ σχετλιώτατε πάντων, ἀντέλεγες μὲν ἵνα σώσειας, συνελάμβανες δὲ ἵνα ἀποκτείνης; καὶ ὅτε μὲν τὸ πλῆθος ἦν ὑμῶν κύριον τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, ἀντιλέγειν φῆς τοῖς βουλομένοις ἡμᾶς ἀπολέσαι, ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ σοὶ μόνῳ ἐγένετο καὶ σῶσαι Πολέμαρχον καὶ μὴ, εἰς τὸ δεσποτήριον ἀπήγαγες; εἶθ' ὅτι μὲν, ὡς φῆς, ἀντειπὼν οὐδὲν ὠφέλησας, ἀξιοῖς χρηστὸς νομίζεσθαι, ὅτι δὲ συλλαβὼν ἀπέκτεινας, οὐκ οἶε ἐμοὶ καὶ τουτοῖσι <δεῖν> δοῦναι δίκην; [27] καὶ μὴν οὐδὲ τοῦτο εἰκὸς αὐτῷ πιστεύειν, εἴπερ ἀληθῆ λέγει φάσκων ἀντειπεῖν, ὡς αὐτῷ προσετάχθη. οὐ γὰρ δήπου ἐν τοῖς μετοίκους πίστιν παρ' αὐτοῦ ἐλάμβανον. ἔπειτα τῷ ἦττον εἰκὸς ἦν προσταχθῆναι ἢ ὅστις ἀντειπὼν γε ἐτύγχανε καὶ γνώμην ἀποδεδειγμένος; τίνα γὰρ εἰκὸς ἦν ἦττον ταῦτα ὑπηρετῆσαι ἢ τὸν ἀντειπόντα οἷς ἐκεῖνοι ἐβούλοντο πραχθῆναι; [28] ἔτι δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις Ἀθηναίοις ἰκανὴ μοι δοκεῖ πρόφασις εἶναι τῶν γεγενημένων εἰς τοὺς τριάκοντα ἀναφέρειν τὴν αἰτίαν· αὐτοὺς δὲ τοὺς τριάκοντα, ἐὰν εἰς σφᾶς αὐτοὺς ἀναφέρωσι, πῶς ὑμᾶς εἰκὸς ἀποδέχεσθαι; [29] εἰ μὲν γὰρ τις ἦν ἐν τῇ πόλει ἀρχὴ ἰσχυροτέρα ταύτης, ὑφ' ἧς αὐτῷ προσετάρτετο παρὰ τὸ δίκαιον ἀνθρώπους ἀπολλύναι, ἴσως ἂν εἰκότως αὐτῷ συγγνώμην εἶχετε· νῦν δὲ παρὰ τοῦ ποτε καὶ λήψεσθε δίκην, εἴπερ ἐξέσται τοῖς τριάκοντα λέγειν ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν τριάκοντα προσταχθέντα ἐποίουν; [30] καὶ μὲν δὴ οὐκ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἀλλ' ἐν τῇ ὁδῷ, σφῆξιν τε αὐτὸν καὶ τὰ τούτοις ἐψηφισμένα παρόν, συλλαβὼν ἀπήγαγεν. ὑμεῖς δὲ πᾶσιν ὀργίζεσθε, ὅσοι εἰς τὰς οἰκίας ἦλθον τὰς ὑμετέρας ζήτησιν ποιούμενοι ἢ ὑμῶν ἢ τῶν ὑμετέρων τινός. [31] καίτοι εἰ χρὴ τοῖς διὰ τὴν ἐαυτῶν σωτηρίαν ἑτέρους ἀπολέσασαι συγγνώμην ἔχειν, ἐκεῖνοις ἂν δικαιότερον ἔχοιτε· κίνδυνος γὰρ ἦν πεμφθεῖσι μὴ ἐλθεῖν καὶ καταλαβοῦσιν ἐξάρνοις γενέσθαι. τῷ δὲ Ἐρατοσθένει ἐξῆν εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἀπήνητησεν, ἔπειτα ὅτι οὐκ εἶδεν· ταῦτα γὰρ οὐτ' ἔλεγχον οὔτε βάσανον εἶχεν, ὥστε μηδ' ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν βουλομένων οἷόν τ' εἶναι ἐξελεγχθῆναι.

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **σχετλιώτατε**: υπερθετικός βαθμός του επιθέτου *σχέτιλος* = «πανάθλιος».
- **Ομόρριζα**: σχετλιασμός (= μεμψιμοιρία).
- **δοῦναι δίκην**: ο τύπος *δοῦναι* είναι απαρέμφατο αορίστου β' του ρ. *δίδωμι*, *δοῦναι δίκην* = «τιμωροῦμαι ἀπὸ κάποιου».
- **φάσκων**: μετοχή ενεστώτα του ρ. *φάσκω* = «ισχυρίζομαι».
- **δήπου**: επίρρημα = «πιθανῶς».
- **εἰκὸς ἦν**: ἀπρόσωπο ρήμα = «ἦταν πιθανόν». Το ἀπαρέμφατο *προσταχθῆναι* λειτουργεῖ ὡς υποκείμενο του ἀπρόσωπου ρήματος.

ΛΕΞΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣΛΕΞΙΛΟΓΙΚΕΣ
ΚΑΡΤΕΣΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ
ΛΕΞΕΩΝ

Νεοελληνική απόδοση

[26] Ἐφερνες, ἀθλιότατε ὄλων, ἀντιρρήσεις τάχα γιὰ νὰ μὰς σώσεις, ἀλλὰ μὰς συνελάμβανες γιὰ νὰ μὰς θανατώσεις; καὶ ὅταν ἡ πλειοψηφία σὰς εἶχε στὸ χέρι τῆς τῆ σωτηρία μὰς, διατείνεσαι ὅτι πρόβαλλες ἀντιρρήσεις σὲ αὐτοὺς ποὺ ἤθελαν νὰ μὰς θανατώσουν, ἐνῶ, ὅταν ἦταν μόνον στὸ δικό σου χέρι, τὸν Πολέμαρχο νὰ σώσεις ἢ ὄχι, ἀντίθετα τὸν οὐδῆγησες στὸ δεσμωτήριο; Ἐπειτα βέβαια, καθὼς ἰσχυρίζεσαι, παρὰ τὶς ἀντιρρήσεις σου δὲν πέτυχες καμμία ὠφέλεια, γιὰ τὸ ὅτι συνέλαβες καὶ θανάτωσες τὸν ἀδελφὸ μου ἔχεις τὴν ἀξίωση νὰ σε θεωρήσουμε ἐντίμο πολίτη καὶ ὅτι δὲν εἶναι σωστὸ νὰ δώσεις ἰκανοποίηση καὶ σὲ μένα καὶ σὲ αὐτοὺς ἐδῶ; [27] Ἄλλωστε καὶ ἀν πράγματι λέει τὴν ἀλήθεια, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἔφερνε ἀντιρρήσεις, δὲν εἶναι λογικὸ νὰ τὸν πιστεύουμε ὅτι τάχα ἐκτελοῦσε διαταγές. Γιατί ἀπλοῦστα γιὰ τοὺς μετοίκους δὲν ἀπαιτοῦσαν καμμία διαβεβαίωση ἐκ μέρους του. Εξάλλου σὲ ποιὸν ἦταν λιγότερο πιθανὸ νὰ δοθεῖ μιὰ τέτοια διαταγὴ παρὰ σὲ ἐκεῖνον ποὺ τύχαινε νὰ ἔχει προβάλλει ἀντιρρήσεις καὶ νὰ ἔχει ἀποδεδειγμένα ἐκφράσει τὴ γνώμη του; Ποιὸς ἦταν ἄλλωστε λιγότερο πιθανὸ νὰ ἐκτελέσει διαταγές παρὰ ἐκεῖνος ποὺ πρόβαλε ἀντιρρήσεις σὲ ὅσα ἐκεῖνοι ἤθελαν νὰ πραγματοποιήσουν; [28] Ἀκόμη καὶ οἱ υπόλοιποι Ἀθηναῖοι, νομίζω, ἔχουν βásiμους λόγους νὰ ἐπιρρίπτουν στοὺς Τριάκοντα τὴν εὐθύνη γιὰ ὅσα ἔχουν συμβεῖ. Ὅταν ὁμως αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ Τριάκοντα ἀποδίδουν τὴν εὐθύνη στὸν εαυτὸ τους, πῶς εἶναι λογικὸ νὰ ἀποδέξεστε τὰ ἐπιχειρήματα τους; [29] Γιατί, ἀν στὴν πόλη υπήρχε κάποια ἐξουσία ἰσχυρότερη, ἀπὸ τὴν ὁποία δινόταν σὲ αὐτὸν ἐντολὴ νὰ ἐξοντώνει ἀνθρώπους κατὰ παράβαση τοῦ δικαίου, δικαιολογημένα ἴσως νὰ δίνετε σὲ αὐτὸν συγκώρηση· τῶρα ὁμως ποιὸν ἐπιτέλους θὰ τιμωρήσετε, ἀν θὰ ἐπιτραπεί στοὺς Τριάκοντα νὰ διατείνονται ὅτι ἐκτελοῦσαν ὅσα εἶχαν διαταχθεῖ ἀπὸ τοὺς Τριάκοντα; [30] Ἄλλωστε δὲν συνέλαβε αὐτὸν στὸ σπίτι του ἀλλὰ στὸν δρόμο, ὅπου μποροῦσε καὶ ἐκεῖνον νὰ σώσει καὶ νὰ εἶναι ἐντάξει μὲ ὅσα εἶχαν αὐτοὶ ἀποφασίσει. Εσεῖς βέβαια ὀργίζεσθε ἐναντίον ὄλων ὅσοι ἤλθαν στὰ σπίτια σας, διεξάγοντας ἔρευνα ἢ γιὰ ἐσὰς ἢ γιὰ κάποιον ἀπὸ τοὺς δικούς σας. [31] Καὶ ὁμως, ἀν πρέπει νὰ παράσχετε τὴ συγγνώμη σας σὲ ὅσους θανάτωσαν ἄλλους γιὰ νὰ διασώσουν τὸν εαυτὸ τους, θὰ υπήρχε γιὰ ἐκείνους κάποια δικαιολογία· γιατί θὰ ἦταν ἐπικίνδυνον ἀν ἀποστέλλονταν κάποιοι σὲ ἓνα σπίτι καὶ νὰ μὴν πῆγαιναν ἢ νὰ ἐβρίσκαν τοὺς καταζητούμενους ἀλλὰ νὰ ἀρνοῦνταν ὅτι τοὺς βρήκαν. Στὸν Ἐρατοσθένη ὁμως ἦταν δυνατό νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι δὲν τὸν συνάντησε ἢ ὅτι δὲν τὸν εἶδε· διότι αὐτὰ δὲν μποροῦσαν νὰ ἐξακριβωθοῦν οὔτε μὲ ἔλεγχο οὔτε μὲ ἀνάκριση, ἔτσι ὥστε οὔτε οἱ ἐχθροὶ του ἀκόμη καὶ νὰ ἤθελαν, δὲν εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ τὸν ἐλέγξουν.

- *τῶν γεγενημένων*: γενικὴ πληθυντικὸς τῆς μετοχῆς παρακειμένου τοῦ ρ. *γίγνομαι*.
- *εἰς σφᾶς αὐτούς*: αιτιατικὴ πληθυντικὸς τῆς αυτοπαθητικῆς ἀνωθυμίας, ἡ ὁποία δὲν συνηθίζεται στὸν ἐνικὸ ἀριθμὸ, ἀλλὰ στὶς πλάγιες πτώσεις τοῦ πληθυντικῦ.
- *ἐξάρνοις γενέσθαι*: δοτικὴ πληθυντικὸς τοῦ ἐπιθέτου *ἔξαρονος* = «αρνούμαι ἐπίμονα».
- **Ὁμόρριζα**: ἀρνηση, ἀρνητικὸς, ἀρνητισμὸς, ἀρνησικυρία.
- *ἐξῆν εἰπεῖν*: παρατατικὸς τοῦ ἀπροσώπου ρ. *ἔξεστιν*. Το ἀπαρέμφατο *εἰπεῖν* λειτουργεῖ ὡς ὑποκείμενὸ του.
- *ἀπολέσασσι*: δοτικὴ πληθυντικὸς τῆς μετοχῆς ἀορίστου τοῦ ρ. *ἀπόλλυμι* = «χάνομαι».

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *εἴτ', ὃ σχετιώτατε... δοῦναι δίκην*

Με τα αλληπάλληλα ρητορικά ερωτήματα προς τον Ερατοσθένη, ο Λυσίας προσπαθεί να καταστήσει φανερό στους δικαστές ότι όσα έχει ισχυριστεί ο Ερατοσθένης μέχρι στιγμής έχουν αντιφάσεις. Η θανάτωση του Πολέμαρχου δεν αφήνει κανένα περιθώριο αμφιβολιών σχετικά με τις προθέσεις του Ερατοσθένη, όσο κι αν, όπως τονίζει ο Λυσίας, προσπαθεί να δείξει ότι αντιδρούσε στις εντολές που λάμβανε από τους Τριάκοντα.

■ *οὐκ οἶει ἐμοὶ καὶ τουτοισὶ δοῦναι δίκην;*

Η χρήση της δεικτικής αντωνυμίας *τουτοισί* (*τούτοις* + το δεικτικό «ι») μας επιτρέπει να σκεφτούμε ότι ο Λυσίας χρησιμοποίησε χειρονομίες στο δικαστήριο, για να ζωντανέψει τον ρητορικό λόγο του και να υπενθυμίσει ότι ο κατηγορούμενος όφειλε να απολογηθεί στον Λυσία, τους δικαστές και τους πολίτες που παρευρίσκονταν στο δικαστήριο.

■ *οὐ γὰρ δήπου ἐν τοῖς μετοίκοις πίστιν παρ' αὐτοῦ ἐλάμβανον*

Οι Τριάκοντα δεν θα «δοκίμαζαν» τον Ερατοσθένη στις συλλήψεις των μετοίκων, εάν είχε προβάλλει ισχυρές αντιδράσεις, αλλά και για τον επιπρόσθετο λόγο ότι από τις συλλήψεις των μετοίκων οι Τριάκοντα είχαν πολλά χρηματικά οφέλη, επομένως δεν θα τολμούσαν να αναθέσουν ένα τέτοιο εγχείρημα σε κάποιον που δεν θα το εκτελούσε, ενδεχομένως, σωστά.

■ *εἰ μὲν γὰρ τις ἦν ἐν τῇ πόλει ἀρχὴ ἰσχυροτέρα*

Εάν υπήρχε κάποια ανώτερη από τους Τριάκοντα εξουσία, στην οποία εκείνοι λογοδοτούσαν, τότε ίσως αναγνωριζόταν στον Ερατοσθένη το ελαφρυντικό του προσωπικού κινδύνου, επειδή δεν εκτέλεσε τις εντολές των ανωτέρων του. Όμως στην πραγματικότητα ήταν όλοι συνεννοημένοι μεταξύ τους.

■ *ὕμεις δὲ πᾶσιν ὀργίζεσθε*

Ο Λυσίας προσπαθεί να διεγείρει το αίσθημα της οργής στους ακροατές (παρόμοια διατύπωση είχαμε συναντήσει και στην παράγραφο 2: *ὕπερ τῶν ἰδίων ἢ ὑπὲρ τῶν δημοσίων ὀργίζεσθαι*), θυμίζοντάς τους πώς ένιωθαν, όταν μέλη των Τριάκοντα εισέβαλλαν στα σπίτια τους αιφνιδιαστικά. Τώρα πρέπει να οργιστούν και με τον Ερατοσθένη, ο οποίος συνέλαβε τον Πολέμαρχο στον δρόμο, αν και θα μπορούσε να το έχει αποφύγει.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ Τι μελετήσαμε;

Ο Λυσίας αντέκρουσε την επιχειρηματολογία του Ερατοσθένη ότι δεν ευθυνόταν για τη θανάτωση του Πολέμαρχου.

▶ Πώς μελετάμε;

Χωριστείτε σε δύο ομάδες. Η πρώτη ομάδα να ετοιμάσει έναν κατάλογο με τα επιχειρήματα του Ερατοσθένη και η άλλη με αυτά του Λυσία. Προσπαθήστε στη συνέχεια να διοργανώσετε στην τάξη σας έναν αγώνα ρητορικής, στηριγμένοι στα επιχειρήματα που καταγράψατε και έτοιμοι να αποδώσετε με παραστατικότητα τις απόψεις των δύο πλευρών!

ΕΠΑΝΑΛΗΨΕΙΣ,
ΑΝΤΩΝΥΜΙΕΣ ΚΑΙ
ΥΠΟΚΡΙΣΗ

7

ΕΝΟΤΗΤΑ

Απόδειξη

Παράγραφοι 32-37

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Τα επιχειρήματα του Λυσία, με βάση τα οποία ο Ερατοσθένης είναι ένοχος για τη θανάτωση του Πολέμαρχου και πρέπει να καταδικαστεί από το δικαστήριο.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να αξιολογήσουμε τα επιχειρήματα του Λυσία σχετικά με την ενοχή του Ερατοσθένη, τη συνεργασία του με το καθεστώς των Τριάκοντα και επομένως την ανάγκη δικαστικής τιμωρίας.

Σύνοψη

Ο Ερατοσθένης δεν έκανε τίποτα για να σώσει τον Πολέμαρχο. Αν και δεν υπάρχουν μάρτυρες, οι δικαστές πρέπει να κρίνουν τις πράξεις του, για τις οποίες δεν υπάρχει καμία δικαιολογία. Η αθώωσή του θα εξοργίσει τόσο τους Αθηναίους όσο και τους Έλληνες από τις υπόλοιπες πόλεις, που παρακολουθούν τη δίκη.

Αρχαίο κείμενο

 ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

[32] χρῆν δέ σε, ὦ Ἐρατόσθενες, εἶπερ ἦσθα χρηστός, πολὺ μᾶλλον τοῖς μέλλουσιν ἀδίκως ἀποθανεῖσθαι μηνυτὴν γενέσθαι ἢ τοὺς ἀδίκως ἀπολουμένους συλλαμβάνειν. νῦν δέ σου τὰ ἔργα φανερὰ γεγένηται οὐχ ὡς ἀνωμένου ἀλλ' ὡς ἠδομένου τοῖς γιγνομένοις· [33] ὥστε τούσδε ἐκ τῶν ἔργων χρὴ μᾶλλον ἢ ἐκ τῶν λόγων τὴν ψῆφον φέρειν, ἃ ἴσασι γεγενημένα τῶν τότε λεγομένων τεκμήρια λαμβάνοντας, ἐπειδὴ μάρτυρας περὶ αὐτῶν οὐχ οἷόν τε παρασχέσθαι. οὐ γὰρ μόνον ἡμῖν παρεῖναι οὐκ ἐξῆν, ἀλλ' οὐδὲ παρ' αὐτοῖς εἶναι, ὥστ' ἐπὶ τούτοις ἐστὶ πάντα τὰ κακὰ εἰργασμένοις τὴν πόλιν πάντα τάγαθὰ περὶ αὐτῶν λέγειν. [34] τοῦτο μέντοι οὐ φεύγω, ἀλλ' ὁμολογῶ σοι, εἰ βούλει, ἀντειπεῖν. θαυμάζω δὲ τί ἂν ποτ' ἐποίησας συνειπῶν, ὅποτε ἀντειπεῖν φάσκων ἀπέκτεινας Πολέμαρχον. φέρε δὴ, τί ἂν εἰ καὶ ἀδελφοὶ ὄντες ἐτύχετε αὐτοῦ ἢ καὶ υἱεῖς; ἀπεψηφίσασθ' <ἂν>; δεῖ γάρ, ὦ ἄνδρες δικασταί, Ἐρατοσθένην δυοῖν θάτερον ἀποδείξει, ἢ ὡς οὐκ ἀπήγαγεν αὐτόν, ἢ ὡς δικαίως τοῦτ' ἔπραξεν. οὗτος δὲ ὁμολόγηκεν ἀδίκως συλλαβεῖν, ὥστε ῥαδίαν ὑμῖν τὴν διαψήφισιν περὶ αὐτοῦ πεποίηκε. [35] Καὶ μὲν δὴ πολλοὶ καὶ τῶν ἀστῶν καὶ τῶν ξένων ἤκουσιν εἰσόμενοι τίνα γνώμην περὶ τούτων ἔχετε. ὧν οἱ μὲν ὑμέτεροι ὄντες πολῖται μαθόντες ἀπίασιν {ὅτι} ἢ δίκην δώσουσιν ὧν ἂν ἐξαμάρτωσιν, ἢ πράξαντες μὲν ὧν ἐφίενται τύραννοι τῆς πόλεως ἔσσονται, δυστυχήσαντες δὲ τὸ ἴσον ὑμῖν ἔξουσιν· ὅσοι δὲ ξένοι ἐπιδημοῦσιν, εἴσσονται πότερον ἀδίκως τοὺς τριάκοντα ἐκκηρύττουσιν ἐκ τῶν πόλεων ἢ δικαίως. εἰ γὰρ δὴ αὐτοὶ οἱ κακῶς πεπονθότες λαβόντες ἀφήσουσιν, ἧ που σφᾶς αὐτοὺς ἠγήσονται περιέργους ὑπὲρ ὑμῶν τηρουμένους. [36] οὐκ οὖν δεινὸν εἰ τοὺς μὲν στρατηγούς, οἱ ἐνίκων ναυμαχοῦντες, ὅτε διὰ χειμῶνα οὐχ οἰοί τ' ἔφασαν εἶναι τοὺς ἐκ τῆς θαλάττης ἀνελέσθαι, θανάτῳ ἐξημιώσατε, ἠγούμενοι χρῆναι τῇ τῶν τεθνεώτων ἀρετῇ παρ' ἐκείνων δίκην λαβεῖν, τούτους δέ, οἱ ἰδιῶται μὲν ὄντες καθ' ὅσον ἐδύναντο ἐποίησαν ἠττηθῆναι ναυμαχοῦντας, ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν ἀρχὴν κατέστησαν, ὁμολογοῦσιν ἐκόντες πολλοὺς τῶν πολιτῶν ἀκρίτους ἀποκτινύναι, οὐκ ἄρα χρὴ αὐτοὺς καὶ τοὺς παῖδας ὑφ' ὑμῶν ταῖς ἐσχάταις ζημίαις κολάζεσθαι; [37] Ἐγὼ τοίνυν, ὦ ἄνδρες δικασταί, ἠξίουں ἰκανὰ εἶναι τὰ κατηγορημένα· μέχρι γὰρ τούτου νομίζω χρῆναι κατηγορεῖν, ἕως ἂν θανάτου δόξη τῷ φεύγοντι ἄξια εἰργάσθαι. Ταύτην γὰρ ἐσχάτην δίκην δυνάμεθα παρ' αὐτῶν λαβεῖν. ὥστ' οὐκ οἶδ' ὅ τι δεῖ πολλὰ κατηγορεῖν τοιούτων ἀνδρῶν, οἱ οὐδ' ὑπὲρ ἐνὸς ἐκάστου τῶν πεπραγμένων δις ἀποθανόντες δίκην δοῦναι δύναιτ' ἂν.

Νεοελληνική απόδοση

[32] Και όφειλες, Ερατοσθένη, αν αλήθεια ήσουν έντιμος πολίτης, να γίνεις καταδότης πολύ περισσότερο για χάρη αυτών που επρόκειτο να εκτελεστούν άδικα, παρά να συλλαμβάνεις αυτούς που θα εξοντώνονταν άδικα. Τώρα όμως οι πράξεις σου αποκαλύπτουν έναν άνθρωπο που δεν ένιωθε στεναχώρια αλλά αντίθετα επέχαιρε με όσα γίνονταν. [33] ώστε αυτοί εδώ οι δικαστές να αποφασίζουν, στηριζόμενοι σε έργα μάλλον παρά σε λόγια, θεωρώντας ως αποδείξεις των όσων τότε έλεγες αυτά τα οποία γνωρίζουν ότι έγιναν, γιατί δεν είναι δυνατόν να παρουσιαστούν μάρτυρες για αυτά που τώρα ισχυρίζεσαι. Επειδή εμείς δεν είχαμε τη δυνατότητα όχι να είμαστε παρόντες στις συζητήσεις σας αλλά ούτε καν να βρισκόμαστε στα σπίτια μας· συνεπώς εσείς, ενώ έχετε διαπράξει κάθε κακό ενάντια στην πόλη, μπορείτε να διεκδικείτε κάθε καλό για τον εαυτό σας. [34] Εντούτοις δεν επιμένω στην άρνησή μου, αλλά συμφωνώ, αν θέλεις, ότι έφερνες αντιρρήσεις. Διερωτώμαι όμως τι τάχα θα πετύχαινες αν συμφωνούσες μαζί τους, αφού αν και ισχυρίζεσαι ότι πρόβαλες αντιρρήσεις, οδήγησες όμως τον Πολέμαρχο στον θάνατο. [35] Αλήθεια, λοιπόν, πώς θα τον αντιμετωπίζατε, αν τύχαινε να είστε αδέρφια του ή και γιοι του; Θα τον αθωώνατε; Ο Ερατοσθένης δηλαδή, άνδρες δικαστές, οφείλει να αποδείξει ένα από τα δύο: ή ότι δεν συνέλαβε αυτόν ή ότι δίκαια έκανε τούτο. Αυτός όμως έχει ομολογήσει ότι ήταν άδικη η σύλληψή του, έτσι ώστε έχει κάνει την απόφασή σας για αυτόν εύκολη. Άλλωστε, πολλοί και από τους πολίτες και από τους ξένους έχουν έλθει εδώ, για να μάθουν ποια θα είναι η ετυμηγορία σας για αυτούς τους ανθρώπους. Από αυτούς όσοι είναι συμπολίτες σας θα αποχωρήσουν αφού μάθουν ότι αυτοί ή θα υποστούν τιμωρία για όσα παράνομα διέπραξαν ή ότι, αν επιτύχουν όσα επιθυμούν, μπορούν να γίνουν τύραννοι της πόλης, ενώ, αν αποτύχουν, θα βρεθούν στην ίδια μοίρα μαζί σας. Επίσης όσοι ξένοι κατοικούν εδώ θα πληροφορηθούν ποιο από τα δύο: άδικα απελαύνουν τους Τριάκοντα από τις πόλεις τους ή δίκαια. Γιατί αν εσείς οι ίδιοι, που είστε τα θύματά τους, ενώ τους έχετε συλλάβει τους αθώωσατε, πράγματι θα θεωρήσουν οι ξένοι τους εαυτούς τους υπερβολικούς, αν λαμβάνουν μέτρα για λογαριασμό σας. [36] Δεν είναι φοβερό πράγμα, εάν τους στρατηγούς, που υπήρξαν νικητές στη ναυμαχία, τους καταδικάσατε σε θάνατο, όταν είπαν απολογούμενοι ότι η τρικυμία τους εμπόδισε να περισυλλέξουν από τη θάλασσα τους ναυαγούς, επειδή νομίζατε ότι είχατε χρέος να τιμωρήσετε τους υπευθύνους για χάρη της ανδρείας των νεκρών, αυτούς όμως που ήταν απλοί πολίτες και όσο μπόρεσαν έγιναν υπαίτιοι να ηττηθείτε σε ναυμαχία, όταν πήραν την εξουσία, ομολογούν ότι εκούσια εκτέλεσαν πολλούς πολίτες χωρίς δίκη – αυτούς δεν πρέπει πράγματι να τους τιμωρείτε και τους ίδιους και τα παιδιά τους με τις πιο σκληρές ποινές; [37] Εγώ λοιπόν, άνδρες δικαστές, είχα την πεποίθηση ότι οι κατηγορίες που έχω κάνει είναι αρκετές· γιατί νομίζω ότι πρέπει κανείς να κατηγορεί κάποιον ως το σημείο που θα διαμορφωθεί η γνώμη ότι τα έργα του είναι άξια να επισύρουν θανατική ποινή. Αυτή όντως είναι η βαρύτερη τιμωρία που έχουμε τη δυνατότητα να τους επιβάλουμε. Συνεπώς δεν ξέρω γιατί πρέπει να εκστομίσω πολλές ακόμη κατηγορίες εναντίον τέτοιων ανθρώπων που, κι αν ακόμη δύο φορές θανατώνονταν για καθένα από τα εγκλήματά τους, δεν θα μπορούσαν να υποστούν αντάξια τιμωρία.

ΡΗΤΟΡΙΚΕΣ
ΤΕΧΝΙΚΕΣ
ΑΠΟΣΤΡΟΦΗ

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΕΣ
ΚΑΡΤΕΣΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ
ΛΕΞΕΩΝ

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **ἀποθανεῖσθαι**: απαρέμφατο μέλλοντα του ρ. *ἀποθνήσκω* = «θανατώνομαι».
- **Ομόρριζα**: θάνατος, θανατερός, θανάσιμος.
- **γενέσθαι**: απαρέμφατο αορίστου β' του ρ. *γίγνομαι*.
- **ἀπολουμένοις**: μετοχή μέλλοντα του ρ. *ἀπόλλυμαι* = «χάνομαι, καταστρέφομαι».
- **ὡς ἀνωμένοις**: μετοχή ενεστώτα του ρ. *ἀνωῶμαι*. Η χρήση του συνδέσμου *ὡς* δηλώνει υποκειμενικό ισχυρισμό = «ότι δήθεν».
- **εἰργασμένοις**: δοτική πληθυντικού της μετοχής *εἰργασμένος* = «διαπραττώ το κακό».
- **θάτερον**: κράση, αντί του *τὸ ἕτερον* = «το ένα από τα δύο».
- **τὴν διαψήφισιν**: «απόφαση μέσω ψήφου, ετυμηγορία».
- **Ομόρριζα**: ψήφος, ψηφοφορία, ψήφιση.
- **ἀπίασιν**: γ' πληθυντικό πρόσωπο ενεστώτα του ρ. *ἄπειμι* = «απέρχομαι, αποχωρώ».
- **ἐξαμάρτωσιν**: γ' πληθυντικό πρόσωπο υποτακτικής αορίστου β' του ρ. *ἐξαμαρτάνω*.
- **ἐφίενται**: γ' πληθυντικό πρόσωπο ενεστώτα του ρ. *ἐφίεμαι* = «επιθυμώ».
- **πεπονθότες**: μετοχή παρακειμένου του ρ. *πάσχω*.
- **ἀνελέσθαι**: απαρέμφατο αορίστου β' του ρ. *ἀναίρεομαι-οὔμαι* = «περισυλλέγω».
- **ἀποκτινύναι**: απαρέμφατο ενεστώτα του ρ. *ἀποκτείνυμι/ἀποκτίννυμι* = «σκοτώνω».

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *ἐπειδὴ μάρτυρας περὶ αὐτῶν οὐχ οἶόν τε παρασχέσθαι*

Οι μάρτυρες για τα κακούργηματα των Τριάκοντα και των συνεργατών τους είχαν διασκορπιστεί λόγω εκφοβισμού. Το δικαστήριο διαθέτει όμως την καθαρότερη απόδειξη: την ίδια την ομολογία του Ερατοσθένη ότι τιμώρησε τον Πολέμαρχο (§34).

■ *πολλοὶ καὶ τῶν ἀστῶν καὶ τῶν ξένων ἤκουσιν*

Το συγκεντρωμένο πλήθος των Αθηναίων και των άλλων Ελλήνων, το οποίο αναμένει απόφαση καταπέλτη εναντίον των Τριάκοντα και όσων συνεργάστηκαν μαζί τους, θα μείνει πολιτικά αδικαίωτο, καθώς οι ξένοι δεν δέχονταν στις πόλεις τους τους τυράννους.

■ *οὐκ οὖν δεινὸν εἰ τοὺς μὲν στρατηγούς... ἠττηθῆναι ναυμαχοῦντας*

Ο Λυσίας αντιδιαστέλλει την ετυμηγορία της δίκης των έξι στρατηγών, οι οποίοι μετά τη νικηφόρα ναυμαχία των Αργινουσών (406 π.Χ.) καταδικάστηκαν σε θάνατο, επειδή δεν περισυνέλεξαν τους νεκρούς τους λόγω της σφοδρής τρικυμίας (βλ. Ξενοφώντας, *Ἑλληνικά* 1.6.25-1.7.35), με την πιθανή αθωωτική απόφαση του παρόντος δικαστηρίου για τους Τριάκοντα, οι οποίοι συνωμότησαν με τον Σπαρτιάτη Λύσανδρο κι έτσι ευθύνονται για την ήττα των Αθηναίων στους Αιγός ποταμούς και κατά συνέπεια στον Πελοποννησιακό Πόλεμο (βλ. Ξενοφώντας, *Ἑλληνικά* 12.1.18-32).

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ Τι μελετήσαμε;

Την επιχειρηματολογία του Λυσία για την ανάγκη καταδίκης του Ερατοσθένη.

▶ Πώς μελετάμε;

Ο ρήτορας απευθύνεται στον Ερατοσθένη και, ενώπιον των δικαστών, εξαπολύει κατηγορίες εναντίον του. Συγκεντρώστε τις φράσεις με τις οποίες ο ρήτορας στρέφεται προς τον Ερατοσθένη και σε αυτές, με τη βοήθεια του/της καθηγητή/τριας σας, να εντοπίσετε τα ρητορικά σχήματα που υπάρχουν. Πώς πιστεύετε ότι συντελούν στη διαμόρφωση του ήθους του Ερατοσθένη από πλευράς του ρήτορα;

ΗΙΑΙΑ

8

ΕΝΟΤΗΤΑ

Απόδειξη

Παράγραφοι 38-42

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Τα επιχειρήματα του ρήτορα, τα οποία αποδεικνύουν την ενοχή τόσο του Ερατοσθένη όσο και των υπόλοιπων μελών του τυραννικού καθεστώτος των Τριάκοντα.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να εντοπίσουμε και να αξιολογήσουμε τους τρόπους, με τους οποίους ο Λυσίας επιχειρεί να υπογραμμίσει τη σύνδεση του Ερατοσθένη με τους Τριάκοντα και να δικαιολογήσει το αίτημά του για τιμωρία όλων τους.

Σύνοψη

Ο Λυσίας συνεχίζει να έχει στο στόχαστρό του τον Ερατοσθένη και μέσω αυτού και το καθεστώς των Τριάκοντα συνολικά. Προβλέπει τις δικαιολογίες, με τις οποίες ο κατηγορούμενος θα προσπαθούσε να εξαπατήσει τους δικαστές, ενώ περιγράφει και τις πράξεις της τυραννίας των Τριάκοντα εναντίον της πόλης.

Αρχαίο κείμενο

[38] οὐ γὰρ δὴ οὐδὲ τοῦτο αὐτῷ προσήκει ποιῆσαι, ὅπερ ἐν τῇδε τῇ πόλει εἰδισμένον ἐστί, πρὸς μὲν τὰ κατηγορημένα μηδὲν ἀπολογεῖσθαι, περὶ δὲ σφῶν αὐτῶν ἕτερα λέγοντες ἐνίοτε ἐξαπατῶσιν, ὑμῖν ἀποδεικνύντες ὡς στρατιῶται ἀγαθοί εἰσιν, ἢ ὡς πολλὰς τῶν πολεμίων ναῦς ἔλαβον τριηραρχήσαντες, <ἢ> πόλεις πολεμίας οὔσας φίλας ἐποίησαν· [39] ἐπεὶ κελεύετε αὐτὸν ἀποδείξει ὅπου τοσοῦτους τῶν πολεμίων ἀπέκτειναν ὅσους τῶν πολιτῶν, ἢ ναῦς ὅπου τοσαύτας ἔλαβον ὅσας αὐτοὶ παρέδωσαν, ἢ πόλιν ἦντινα τοιαύτην προσεκτήσαντο οἷαν τὴν ὑμετέραν κατεδουλώσαντο. [40] ἀλλὰ γὰρ ὅπλα τῶν πολεμίων <τοσαῦτα> ἐσκόλευσαν ὅσα περ ὑμῶν ἀφείλοντο, ἀλλὰ τείχη τοιαῦτα εἶλον οἷα τῆς ἐαυτῶν πατρίδος κατέσκαψαν· οἷτινες καὶ τὰ περὶ τὴν Ἀττικὴν φρούρια καθεῖλον, καὶ ὑμῖν ἐδήλωσαν ὅτι οὐδὲ τὸν Πειραιᾶ Λακεδαιμονίων προστατόντων περιεῖλον, ἀλλ' ὅτι ἐαυτοῖς τὴν ἀρχὴν οὕτω βεβαιότεραν ἐνόμιζον εἶναι. [41] πολλάκις οὖν ἐθαύμασα τῆς τόλμης τῶν λεγόντων ὑπὲρ αὐτοῦ, πλὴν ὅταν ἐνθυμηθῶ ὅτι τῶν αὐτῶν ἐστὶν αὐτοῦς τε πάντα τὰ κακὰ ἐργάζεσθαι καὶ τοὺς τοιούτους ἐπαινεῖν. [42] οὐ γὰρ νῦν πρῶτον τῷ ὑμετέρῳ πλήθει τὰ ἐναντία ἔπραξεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν τετρακοσίων ἐν τῷ στρατοπέδῳ ὀλιγαρχίαν καθιστὰς ἔφευγεν ἐξ Ἑλλησπόντου τριήραρχος καταλιπὼν τὴν ναῦν, μετὰ Ἰατροκλέους καὶ ἐτέρων, ὧν τὰ ὀνόματα οὐδὲν δέομαι λέγειν. ἀφικόμενος δὲ δεῦρο τάναντία τοῖς βουλομένοις δημοκρατίαν εἶναι ἔπραττε. καὶ τούτων μάρτυρας ὑμῖν παρέξομαι.

MARTYRESΣ

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **εἰδισμένον ἐστί**: ἀπρόσωπο ρῆμα, το οποίο σχηματίζεται ἀπὸ τὴ μετοχὴ παρακειμένου μέσης φωνῆς τοῦ ρ. *εἶθιζω* καὶ τὸ ρ. *ἐστί*.
Ομόρριζα: εθισμός, εθιστικός, ἐθιμο.
- **τὰ κατηγορημένα**: αἰτιατικὴ πληθυντικὴ τῆς μετοχῆ παρακειμένου τοῦ ρ. *κατηγοροῦμαι*.
- **ἀπολογεῖσθαι**: ἀπαρέμφατο τοῦ ρ. *ἀπολογούμαι* = «ἀπολογούμαι ὡς κατηγορούμενος στο δικαστήριον».
- **ἀποδεικνύντες**: ονομαστικὴ πληθυντικὴ τῆς μετοχῆ *ἀποδεικνύς*, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὸ ρ. *ἀποδείκνυμι*.
- **ναῦς**: αἰτιατικὴ πληθυντικὴ τοῦ οὐσιαστικοῦ *ἡ ναῦς*. Κλίση: *νεός, νηϊ, ναῦν, ναῦ, νῆες, νεῶν, ναυσί, ναῦς, νῆες*.
- **ἀφείλοντο**: γ' πληθυντικὸ πρόσωπο ἀορίστου β' τοῦ ρ. *ἀφαιρούμαι*.
Ομόρριζα: ἀφαίρεση, ἀφαιρετικός.
- **καθεῖλον**: γ' πληθυντικὸ πρόσωπο ἀορίστου β' τοῦ ρ. *καθαιρῶ* = «γκρεμίζω».
- **περιεῖλον**: γ' πληθυντικὸ πρόσωπο ἀορίστου β' τοῦ ρ. *περραιρῶ* = «κατεδαφίζω».

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΕΣ
ΚΑΡΤΕΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ
ΛΕΞΕΩΝ

Νεοελληνική απόδοση

[38] Ούτε βέβαια είναι επιτρεπτό σε αυτόν να προσφύγει στην τακτική που είναι συνηθισμένη σε αυτή την πόλη, δηλαδή να μην απολογούνται οι ένοχοι για όσα έχουν κατηγορηθεί, αλλά λέγοντας για τον εαυτό τους διάφορα άσχετα πράγματα να σας εξαπατούν μερικές φορές, προβάλλοντας τον ισχυρισμό ότι τάχα ήταν γενναίοι στρατιώτες ή ότι, όταν υπήρξαν τριήραρχοι, συνέλαβαν πολλά εχθρικά πλοία ή ότι τάχα έκαναν φιλικές πόλεις κάποιες που ήταν εχθρικές προς εσάς: [39] αφού διατάξετε αυτόν να αποδείξει σε ποιες περιπτώσεις εξόντωσαν τόσους εχθρούς όσους συμπολίτες τους ή σε ποιες περιπτώσεις συνέλαβαν εχθρικά πλοία όσα οι ίδιοι παρέδωσαν ή ποια πόλη πρόσθεσαν στη συμμαχία σας τόσο μεγάλη όσο η δική σας που την υποδούλωσαν. [40] Μήπως άλλωστε άρπαξαν τόσα όπλα από τους εχθρούς όσα από σας αφαίρεσαν, ή κυριεύσαν τέτοια τείχη σαν αυτά της πατρίδας, τα οποία κατεδάφισαν; Αυτοί ακόμη και τα γύρω από την Αττική οχυρά καθαίρεσαν και σας ανέφεραν ότι και το γύρω από τον Πειραιά τείχος δεν το κατεδάφισαν κατά διαταγή των Λακεδαιμονίων, αλλά επειδή είχαν τη γνώμη πως με αυτόν τον τρόπο η εξουσία τους απέβαινε ασφαλέστερη. [41] Πολλές φορές λοιπόν απόρησα με το θράσος εκείνων που υπερασπίζονται αυτόν, αλλά μετά αναλογίζομαι ότι είναι ίδιας ποιότητας άνθρωποι εκείνοι που διαπράττουν όλα τα εγκλήματα και εκείνοι που επιδοκιμάζουν τους ενόχους. [42] Γιατί δεν ήταν τώρα η πρώτη φορά που οι πράξεις αυτού στρέφονταν εναντίον των δημοκρατικών πολιτών, αλλά και στην περίοδο των Τετρακοσίων, επιχειρώντας να εγκαθιδρύσει ολιγαρχική διοίκηση στο στρατόπεδο, αποπειράθηκε να φύγει από τον Ελλήσποντο, εγκαταλείποντας το πλοίο του, ενώ ήταν τριήραρχος μαζί με τον Ιατροκλή και άλλους, των οποίων τα ονόματα δεν είναι ανάγκη να αναφέρω. Και όταν έφτασε εδώ, έπραττε τα αντίθετα από αυτούς που ήθελαν τη δημοκρατία. Και για αυτά θα σας παρουσιάσω μάρτυρες.

ΜΑΡΤΥΡΕΣ

ΜΑΡΤΥΡΕΣ
ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ
ΣΤΑ ΑΘΗΝΑΪΚΑ
ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *ὡς στρατιῶται ἀγαθοὶ εἰσιν*

Ο Λυσίας ειρωνεύεται και προσπαθεί να υποσκάψει πιθανό ισχυρισμό του Ερατοσθένει και των Τριάκοντα για ανδραγαθίες στο πεδίο της μάχης. Δεν είναι τυχαία η χρήση του συνδέσμου *ὡς*, ο οποίος δηλώνει υποκειμενικό ισχυρισμό («ότι δήθεν»).

■ *ὄπλα τῶν πολεμίων <τοσαῦτα> ἐσκύλευσαν*

Η σκύλευση ήταν η αρπαγή των όπλων και των ενδυμάτων ενός νεκρού πολεμιστή ως λαφύρων κατά τη διάρκεια μιας μάχης από τον άνδρα που τον φόνευσε. Η πρακτική αυτή είναι γνωστή από την *Ιλιάδα*, με χαρακτηριστική περίπτωση αυτήν του νεκρού Πατρόκλου (P 12-17), η οποία μαρτυρεί ότι μπορούσε να ξεσπάσει σφοδρή μάχη γύρω από ένα πτώμα, προκειμένου να μη σκυλευτεί. Ο Λυσίας υπονοεί ότι η σκύλευση θα ήταν πράξη ανδραγαθίας, εφόσον γινόταν εναντίον εχθρών.

■ *τείχη τοιαῦτα εἶλον... τὴν ἀρχὴν οὕτω βεβαιότεραν ἐνόμιζον εἶναι*

Ο ισχυρισμός του Λυσία ότι τα τείχη και τα φρούρια της Αττικής και του Πειραιά γκρεμίστηκαν αυτοβούλως από τους Τριάκοντα και όχι κατόπιν απαίτησης των Σπαρτιατών είναι ψευδής. Ο ιστορικός Ξενοφώντας (*Ἑλληνικά* 2.2.20, 22) αναφέρει ότι, μετά την ήττα του αθηναϊκού στόλου στους Αιγός ποταμούς από τον Λύσανδρο, οι Αθηναίοι αναγκάστηκαν να συνάψουν ειρήνη με τους Σπαρτιάτες, υπό τον όρο να γκρεμίσουν τα τείχη της πόλης και του Πειραιά.

■ *ἐπὶ τῶν τετρακοσίων ἐν τῷ στρατοπέδῳ ὀλιγαρχίαν καθιστὰς*

Ο ρήτορας υποστηρίζει ότι το χρονικό διάστημα κατά το οποίο οι Τετρακόσιοι ετοιμάζονταν να εγκαταστήσουν το ολιγαρχικό καθεστώς τους στην Αθήνα το 411 π.Χ., ο Ερατοσθένης προσπάθησε να επιβάλει πρώτα ολιγαρχία στο στράτευμα.

■ *καὶ τούτων μάρτυρας ὑμῖν παρέξομαι. ΜΑΡΤΥΡΕΣ*

Ο Λυσίας καλεί μάρτυρες για επιβεβαίωση των ισχυρισμών του ότι ο Ερατοσθένης είχε εγκαταλείψει την τριήρη του, όταν υπηρετούσε ως τριήραρχος στον Ελλήσποντο. Η κατάθεση των μαρτύρων στο αθηναϊκό δικαστήριο ήταν ένα είδος απόδειξης των επιχειρημάτων και των κατηγοριών των διαδίκων. Όσοι έδιναν ψευδείς μαρτυρίες, αλλά και οι διάδικοι που καλούσαν ψευδομάρτυρες, τιμωρούνταν από τον νόμο.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ **Τι μελετήσαμε:**

Τα βασικά επιχειρήματα, με τα οποία προσπάθησε ο Λυσίας να αντικρούσει τις δικαιολογίες του Ερατοσθένη και των άλλων μελών του τυραννικού καθεστώτος και να τους καταδικάσει στη συνείδηση δικαστών και ακροατών της δίκης.

▶ **Πώς μελετάμε:**

Ο Λυσίας, στο κείμενό μας, προσπαθεί να αντικρούσει τους πιθανούς ισχυρισμούς των Τριάκοντα για στρατιωτικά ανδραγαθήματα. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, με τη βοήθεια των καθηγητών και των καθηγητριών σας και με αξιοποίηση έγκυρων διαδικτυακών εργαλείων έρευνας, να συντάξετε εργασία σχετικά με τον ρόλο του στρατιώτη στην αρχαία αθηναϊκή κοινωνία.

Απόδειξη

Παράγραφοι 43-49

Περιγραμμά μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Θα μελετήσουμε τον λόγο, για να εντοπίσουμε τους τρόπους οργάνωσης και εδραίωσης του καθεστώτος των Τριάκοντα και την εμπλοκή του Ερατοσθένη.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να κατανοήσουμε και να αξιολογήσουμε την καταλληλότητα των επιχειρημάτων του Λυσία σε αυτό το τμήμα του ρητορικού λόγου του.
- ▶ Να σκεφτούμε τους λόγους που ώθησαν τον Λυσία να επικρίνει τους Αθηναίους πολίτες για σιωπή ή ακόμα και για συνεργασία με το στυγνό καθεστώς των Τριάκοντα.

Σύνοψη

Ο Λυσίας περιγράφει τις διαδικασίες οργάνωσης του τυραννικού καθεστώτος των Τριάκοντα, την εμπλοκή του Ερατοσθένη σε αυτές και τη στάση των Αθηναίων πολιτών απέναντι στην κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Αρχαίο κείμενο

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣΤΑ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΑ
ΑΣΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗΝ
ΑΡΧΑΙΑ ΑΘΗΝΑ

[43] τὸν μὲν τοίνυν μεταξύ βίον αὐτοῦ παρήσω· ἐπειδὴ δὲ ἡ ναυμαχία καὶ ἡ συμφορὰ τῇ πόλει ἐγένετο, δημοκρατίας ἔτι οὐσης, ὅθεν τῆς στάσεως ἦρξαν, πέντε ἄνδρες ἔφοροι κατέστησαν ὑπὸ τῶν καλουμένων ἐταίρων, συναγωγεῖς μὲν τῶν πολιτῶν ἄρχοντες δὲ τῶν συνωμοτῶν, ἐναντία δὲ τῷ ὑμετέρῳ πλήθει πράττοντες· ὧν Ἐρατοσθένης καὶ Κριτίας ἦσαν. [44] οὗτοι δὲ φυλάρχους τε ἐπὶ τὰς φυλάς κατέστησαν, καὶ ὅ τι δέοι χειροτονεῖσθαι καὶ οὔστινας χρεῖη ἄρχειν παρήγγελλον, καὶ εἴ τι ἄλλο πράττειν βούλοιντο, κύριοι ἦσαν· οὕτως οὐχ ὑπὸ τῶν πολεμίων μόνον ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τούτων πολιτῶν ὄντων ἐπεβουλευέσθε ὅπως μὴτ' ἀγαθὸν μηδὲν ψηφίσησθε πολλῶν τε ἐνδεεῖς ἔσεσθε. [45] τοῦτο γὰρ καλῶς ἠπίσταντο, ὅτι ἄλλως μὲν οὐχ οἷοί τε ἔσονται περιγενέσθαι, κακῶς δὲ πραπτόντων δυνήσονται· καὶ ὑμᾶς ἡγοῦντο τῶν παρόντων κακῶν ἐπιθυμοῦντας ἀπαλλαγῆναι περὶ τῶν μελλόντων οὐκ ἐνθυμήσθαι. [46] ὡς τοίνυν τῶν ἐφόρων ἐγένετο, μάρτυρας ὑμῖν παρέξομαι, οὐ τοὺς τότε συμπράττοντας (οὐ γὰρ ἂν δυναίμην), ἀλλὰ τοὺς αὐτοῦ Ἐρατοσθένους ἀκούσαντας. [47] καίτοι εἰ ἐσωφρόνουν κατεμαρτύρουν ἂν αὐτῶν, καὶ τοὺς διδασκάλους τῶν σφετέρων ἀμαρτημάτων σφόδρ' ἂν ἐκόλαζον, καὶ τοὺς ὄρκους, εἰ ἐσωφρόνουν, οὐκ ἂν ἐπὶ μὲν τοῖς τῶν πολιτῶν κακοῖς πιστοὺς ἐνόμιζον, ἐπὶ δὲ τοῖς τῆς πόλεως ἀγαθοῖς ῥαδίως παρέβαινον· πρὸς μὲν οὖν τούτους τοσαῦτα λέγω, τοὺς δὲ μάρτυράς μοι κάλει. καὶ ὑμεῖς ἀνάβητε.

ΜΑΡΤΥΡΕΣ

[48] τῶν μὲν μαρτύρων ἀκηκόατε. τὸ δὲ τελευταῖον εἰς τὴν ἀρχὴν καταστάς ἀγαθοῦ μὲν οὐδενὸς μετέσχεν, ἄλλων δὲ πολλῶν. καίτοι εἶπερ ἦν ἀνὴρ ἀγαθός, ἐχρῆν αὐτὸν πρῶτον μὲν μὴ παρανόμως ἄρχειν, ἔπειτα τῇ βουλῇ μηνυτὴν γίνεσθαι περὶ τῶν εἰσαγγελιῶν ἀπασῶν, ὅτι ψευδεῖς εἶεν, καὶ Βάτραχος καὶ Αἰσχυλίδης οὐ τάληθῆ μνηνοῦσιν, ἀλλὰ τὰ ὑπὸ τῶν τριάκοντα πλασθέντα εἰσαγγέλλουσι, συγκεκριμένα ἐπὶ τῇ τῶν πολιτῶν βλάβῃ. [49] καὶ μὲν δὴ, ὧ ἄνδρες δικασταί, ὅσοι κακόνοι ἦσαν τῷ ὑμετέρῳ πλήθει, οὐδὲν ἔλαττον εἶχον σιωπῶντες· ἕτεροι γὰρ ἦσαν οἱ λέγοντες καὶ πράττοντες ὧν οὐχ οἷόν τ' ἦν μείζω κακὰ γενέσθαι τῇ πόλει. ὁπόσοι δ' εὖνοι φασιν εἶναι, πῶς οὐκ ἐνταῦθα ἔδειξαν, αὐτοὶ τε τὰ βέλτιστα λέγοντες καὶ τοὺς ἐξαμαρτάνοντας ἀποτρέποντες;

Νεοελληνική απόδοση

[43] Λοιπόν τα ενδιάμεσα γεγονότα της ζωής του θα παραλείψω· όταν έγινε η ναυμαχία και η συμφορά στην πόλη, ενώ υπήρχε ακόμη δημοκρατία, να πώς άρχισε η εμφύλια διαμάχη: οι αποκαλούμενοι εταίροι τοποθέτησαν πέντε άνδρες ως εφόρους, υπεύθυνους δηλαδή για την οργάνωση των πολιτών –στην ουσία επικεφαλής των συνωμοτών– ενόχους βέβαια για όσα συνέβησαν τότε εναντίον των δημοκρατικών συμπολιτών σας· μεταξύ αυτών ήταν ο Ερατοσθένης και ο Κριτίας. [44] Αυτοί εγκατέστησαν επόπτες στις δέκα φυλές και μέσω τούτων έδιναν εντολές για το τι επιβαλλόταν να ψηφιστεί και ποιοι έπρεπε να ανέλθουν σε δημόσια αξιώματα και είχαν απόλυτη εξουσία να κάνουν ό,τι άλλο τυχόν ήθελαν· έτσι όχι μόνο οι εχθροί σας αλλά ακόμη και οι συμπολίτες σας συνωμοτούσαν εναντίον σας, για να μην μπορείτε να πάρετε σωστές αποφάσεις και να βρίσκεστε υπό την πίεση πολλών ελλείψεων. [45] Επειδή ήξεραν καλά τούτο, ότι δηλαδή με άλλον τρόπο δεν θα είχαν τη δυνατότητα να επιβληθούν, ενώ, αν εσείς δεινοπαθείτε, θα το καταφέρουν, και νόμιζαν ότι εσείς –καθώς επιθυμούσατε να απαλλαγείτε από τις τότε δυσχέρειες– δεν θα υπολογίζατε τα όσα ύστερα θα επακολουθούσαν. [46] Για το ότι λοιπόν αυτός ορίστηκε ένας από τους εφόρους, θα σας παρουσιάσω μάρτυρες, όχι βέβαια τους συνεργάτες του (αυτό δεν θα μου ήταν δυνατό), αλλά όσους το άκουσαν από τον ίδιο τον Ερατοσθένη. [47] Και όμως αν εκείνοι έκαναν σκέψεις σωστές, θα είχαν καταθέσει αυτά εναντίον τους και θα είχαν τιμωρήσει σκληρά εκείνους που τους δίδαξαν τις παρανομίες, και όσο για τους όρκους τους, αν ήταν σώφρονες, δεν θα θεωρούσαν έγκυρους όσους ήταν για το κακό των πολιτών, ενώ παραβίαζαν εύκολα όσους ήταν για το καλό της πόλης. Για αυτούς λοιπόν τόσα λέγω· παρακαλώ, κάλεσε τους μάρτυρες. Ανεβείτε στο βήμα.

ΜΑΡΤΥΡΕΣ

[48] Έχετε ακούσει τους μάρτυρες. Και το τελευταίο, όταν εγκαταστάθηκε στην εξουσία, δεν έλαβε μέρος σε κανένα καλό, αλλά σε πολλά άλλα. Και όμως αν βέβαια ήταν τίμιος άνθρωπος, έπρεπε πρώτα από όλα να μην αναλάβει παράνομο αξίωμα, έπειτα να αποκαλύψει στη βουλή αναφορικά με όλες εν γένει τις καταδόσεις ότι ήταν ψευδείς και όσα καταγγέλλουν ο Βάτραχος και ο Αισχυλίδης δεν ήταν αληθινά, αλλά μεταφέρουν κατηγορίες που χάλκευσαν οι Τριάκοντα με στόχο να βλάψουν τους πολίτες. [49] Εξάλλου, άνδρες δικαστές, όσοι ήταν δυσμενείς προς τη δημοκρατική παράταξη δεν έχαναν τίποτα με το να σιωπούν· γιατί άλλοι ήταν εκείνοι που πρότειναν και έκαναν όλα αυτά που μεγαλύτερα δεινά δεν ήταν δυνατό να συμβούν στην πόλη. Όσοι πάλι διατείνονται ότι ήταν ευμενείς προς την πόλη, πώς δεν το έδειξαν τότε και προτείνοντας οι ίδιοι τα άριστα και αποτρέποντας όσους παρανομούσαν;

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **τοίνυν**: εισάγει συμπέρασμα πραγματικό κατά την κρίση του ομιλητή = «λοιπόν».
- **τῷ πλήθει**: δοτική ενικού του ουσιαστικού *τὸ πλῆθος* = «ο δημοκρατικός λαός της Αθήνας».
Ομόρριζα: πληθυσμός, πληθυσμιακός, πληθυντικός.
- **οὔστινας**: αιτιατική πληθυντικού της αναφορικής αντωνυμίας *ὅστις* (*ὅς* + *τις*).
- **καταστάς**: μετοχή αορίστου β' του ρ. *καθίσταμαι* = «ανέρχομαι στην εξουσία».
Ομόρριζα: κατάσταση, καθεστωτικός (συνήθως μειωτικό).
- **παρήσω**: α' ενικό πρόσωπο μέλλοντα του ρ. *παρήμι* = «προσπερνάω, παραβλέπω».
- **περιγενέσθαι**: απαρέμφατο αορίστου β' του ρ. *περιγίγνομαι* = «επικρατώ».
- **συγκείμενα**: ονομαστική πληθυντικού της μετοχής ουδέτερου γένους *συγκείμενον* του ρ. *σύγκειμαι*.
- **κακόνοι**: ονομαστική πληθυντικού του επιθέτου *κακόνονος* = «κακοπροαίρετος, εχθρικός προς το δημοκρατικό πολίτευμα».

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ **ἐπειδὴ δὲ ἡ ναυμαχία καὶ ἡ συμφορὰ τῇ πόλει ἐγένετο**

Πρόκειται για την ήττα του αθηναϊκού στόλου στους Αιγός ποταμούς από τον Λακεδαιμόνιο ναύαρχο Λύσανδρο. Βλ. και παράγραφο 36.

■ **πέντε ἄνδρες ἔφοροι κατέστησαν**

Πέντε από τα μέλη των Τριάκοντα ανέλαβαν καθήκοντα εφόρων, δηλαδή τα ίδια καθήκοντα με τους πέντε εφόρους της Σπάρτης. Αυτοί διηύθυναν τη συνεδρίαση της σπαρτιατικής συνέλευσης των πολιτών, της Απέλλας, όπως ονομαζόταν, και επόπτευαν την υλοποίηση των αποφάσεών της. Επίσης, διέθεταν δικαστικές εξουσίες.

■ **ὑπὸ τῶν καλουμένων ἐταίρων**

Με τη λέξη *ἐταῖροι* ο Λυσίας υποστηρίζει ότι οι Τριάκοντα είχαν σχηματίσει μεταξύ τους πολιτική ομάδα.

■ **φυλάρχους τε ἐπὶ τὰς φυλάς κατέστησαν... κύριοι ἦσαν**

Ἦδη από τα τέλη του 6ου αι. π.Χ. οι κάτοικοι της Αττικής είχαν διαχωριστεί σε δέκα «φυλές», ανάλογα με τον τόπο διαμονής τους (μεταρρύθμιση του Κλεισθένη). Κάθε φυλή εξέλεγε τον φύλαρχο, δηλαδή τον δικό της άρχοντα. Πρώτο μέλημα των «εφόρων» ήταν να τοποθετήσουν πρόσωπα της αρεσκείας τους στη διοίκηση των φυλών.

■ **χειροτονεῖσθαι**

Οι αποφάσεις στην Εκκλησία του Δήμου λαμβάνονταν διά ψηφοφορίας με «χειροτονία», δηλαδή με ανάταση του χεριού από τους συμμετέχοντες (*χειρ* + *τείνω*), αφού πρώτα άκουγαν τους ρήτορες να μιλούν υπέρ ή κατά ενός θέματος. Πιθανόν οι φύλαρχοι έδιναν εντολή σε ομοϊδεάτες συμφυλέτες τους να ψηφίσουν μέτρα που εκείνοι είχαν προτείνει.

■ **τῶν παρόντων κακῶν ἐπιθυμοῦντας ἀπαλλαγῆναι**

Ο Λυσίας αναφέρεται στη μεγάλη πείνα, τον λιμό, από τον οποίο υπέφεραν οι Αθηναίοι, όταν ήταν κλεισμένοι στα τείχη πριν από την παράδοση της πόλης. Για το θέμα του λιμού, το οποίο οδήγησε τους Αθηναίους να παραδοθούν στους Σπαρτιάτες, μπορούμε να διαβάσουμε την περιγραφή του Ξενοφώντα στα *Ἑλληνικά* 2.2.2, 11-22.

■ **τῇ βουλῇ μηνυτὴν γίνεσθαι περὶ τῶν εἰσαγγελιῶν...
ἐπὶ τῇ τῶν πολιτῶν θλάβῃ**

Οι *ἐταῖροι* Βάτραχος και Αισχυλίδης ενοχοποιούσαν, μέσα στη Βουλή, και οδηγούσαν στον θάνατο, με ψευδεῖς κατηγορίες, επώνυμους δημοκράτες. Ο Ερατοσθένης τότε δεν είχε βγει να «ξεσκεπάσει» αυτές τις συκοφαντίες και συνεπώς δεν μπορεί τώρα να ισχυρίζεται ότι υπήρξε αμέτοχος στη συνωμοσία κατά της δημοκρατίας. Κατά ειρωνικό τρόπο, οι Βάτραχος και Αισχυλίδης συκοφαντούσαν τους δημοκρατικούς μέσω της διαδικασίας της *εἰσαγγελίας*, δηλαδή τους μήνυαν ότι υπέσκαπταν τη δημοκρατία.

Η ΧΟΥΝΤΑ ΑΠΕΛΥΣΕ ΤΡΙΑΝΤΑ ΔΙΚΑΣΤΙΚΟΥΣ

ΠΑΤΤΑΚΟΣ: Και όμως, πάλιν φοβοῦμαι ὅτι στὸ τέλος κάποιος θὰ θρεθῆ πού θὰ μᾶς δικάσῃ.

Οι γελοιογραφίες ήταν ένα σύνηθες μέσο αντίδρασης των Ελλήνων (και των ξένων) εναντίον της Χούντας των Συνταγματαρχών (1967-1974).

Στη φωτογραφία βλέπουμε σχετικό σκίτσο του Γιώργου Μαυρογένη, το οποίο δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Σατιρική Επιθεώρηση* (τεύχος 31, 21 Ιουνίου 1975).

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

► Τι μελετήσαμε;

Ο Λυσίας έδωσε από νωρίς το στίγμα του λόγου του: πρόκειται για πολιτική και όχι απλώς οικογενειακή υπόθεση. Διαχώρισε τις προφάσεις των Τριάκοντα από τα αληθινά τους κίνητρα.

► Πώς μελετάμε;

Επειδή οι συγγραφείς συνήθως δεν αφηγούνται τα «γεγονότα» με απόλυτη χρονολογική ακολουθία, ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο για να μη «χανόμαστε» είναι να κρατάμε χρονολόγιο, με τη μορφή γραμμικού άξονα («παρόν» είναι η εκφώνηση του λόγου). Ας ξεκινήσουμε με τις πληροφορίες που είδαμε ως τώρα στη διήγηση!

Η εξέγερση των φοιτητών του Πολυτεχνείου κατά της Χούντας των Συνταγματαρχών συμβόλιζε την πάνδημη αντίδραση και αντίσταση κατά ενός καθεστώτος που βίαια κατέλυσε τη δημοκρατία. Ανάλογη ήταν η αντίδραση των Αθηναίων, παρά τη σύμπραξη ορισμένων με το καθεστώς των Τριάντα, την οποία ψέγει ο Λυσίας στον λόγο του.

10

ΕΝΟΤΗΤΑ

Απόδειξη

Παράγραφοι 50-52

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Την προσπάθεια του Λυσία να αποδείξει ότι ηθελημένα ο Ερατοσθένης συνεργάστηκε με τους Τριάκοντα και στράφηκε εναντίον των δημοκρατικών πολιτών.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να κατανοήσουμε και να αξιολογήσουμε την πειστικότητα της επιχειρηματολογίας του Λυσία κατά του Ερατοσθένη.

Σύνοψη

Ο Λυσίας αναδεικνύει την εθελούσια συνεργασία του Ερατοσθένη με τους Τριάκοντα και τη δόλια καταδυνάστευση των δημοκρατικών πολιτών της Αθήνας.

Αρχαίο κείμενο

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

[50] ἴσως δ' ἂν ἔχοι εἰπεῖν ὅτι ἐδεδοίκει, καὶ ὑμῶν τοῦτο ἐνίοις ἱκανὸν ἔσται. ὅπως τοίνυν μὴ φανήσεται ἐν τῷ λόγῳ τοῖς τριάκοντα ἐναντιούμενος· εἰ δὲ μή, ἐνταυθοῖ δηλὸς ἔσται ὅτι ἐκεῖνά τε αὐτῷ ἤρεσκε, καὶ τοσοῦτον ἐδύνατο ὥστε ἐναντιούμενος μηδὲν κακὸν παθεῖν ὑπ' αὐτῶν. χρῆν δ' αὐτὸν ὑπὲρ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ταύτην τὴν προθυμίαν ἔχειν, ἀλλὰ μὴ ὑπὲρ Θηραμένων, ὅς εἰς ὑμᾶς πολλὰ ἐξήμαρτεν. [51] ἀλλ' οὗτος τὴν μὲν πόλιν ἐχθρὰν ἐνόμιζεν εἶναι, τοὺς δ' ὑμετέρους ἐχθροὺς φίλους, ὡς ἀμφοτέρωτα ταῦτα ἐγὼ πολλοῖς τεκμηρίοις παραστήσω, καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους διαφορὰς οὐχ ὑπὲρ ὑμῶν ἀλλ' ὑπὲρ ἑαυτῶν γιγνομένης, ὁπότεροι {μοι} ταῦτα πράξουσι καὶ τῆς πόλεως ἄρξουσιν. [52] εἰ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων ἐστασίαζον, ποῦ κάλλιον {ἂν} ἦν ἀνδρὶ ἄρχοντι, ἢ Θρασυβούλου Φυλῆν κατειληφότος, τότε ἐπιδείξασθαι τὴν αὐτοῦ εὐνοίαν; ὁ δ' ἀντὶ τοῦ ἐπαγγεῖλασθαι τι ἢ πρᾶξαι ἀγαθὸν πρὸς τοὺς ἐπὶ Φυλῆ, ἐλθὼν μετὰ τῶν συναρχόντων εἰς Σαλαμίνα καὶ Ἐλευσῖνάδε τριακοσίους τῶν πολιτῶν ἀπήγαγεν εἰς τὸ δεσμωτήριον, καὶ μιᾷ ψήφῳ αὐτῶν ἀπάντων θάνατον κατεψηφίσατο.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΕΣ
ΚΑΡΤΕΣ

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **ἐδεδοίκει**: γ' ενικό πρόσωπο παρατατικού του ρ. *δέδοικα* = «φοβάμαι». Στην ορθή γραμματική αναγνώριση ο τύπος *ἐδεδοίκει* είναι γ' ενικό πρόσωπο υπερσυντελικού (που έχει σημασία παρατατικού).
- **ἐνταυθοῖ**: τοπικό επίρρημα = «εδώ».
- **ἀμφοτέρα**: αιτιατική πληθυντικού της ἀριστής αντωνυμίας *ἀμφοτέροι, ἀμφοτέραι, ἀμφοτέρα* = «και οι δύο μαζί».
- **ἐχθρὰν**: αιτιατική ενικού του επιθέτου *ἐχθρός, ἐχθρά, ἐχθρόν* = «εχθρικός».
- **Ομόρριζα**: *εχθρότητα, εχθροπάθεια, εχθρικός*.
- **κάλλιον**: συγκριτικός βαθμός του επιρρήματος *καλῶς*.
- **κατειληφότος**: γενική ενικού της μετοχής παρακειμένου του ρ. *καταλαμβάνω*.
- **Ομόρριζα**: *κατάληψη, καταληψίας*.
- **Ἐλευσῖνάδε**: *-δε*, εγκλιτικό μόριο το οποίο συνάπτεται με ονόματα τόπων για να δηλώσει κίνηση σε τόπο, π.χ. *Αἴγυπτόνδε, Ὀλυμπόνδε, Ἀθήνασδε, Θήβασδε, Ἐλευσῖνάδε*.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ
ΛΕΞΕΩΝ

Νεοελληνική απόδοση

[50] Ίσως θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι είχε φοβηθεί και τούτο θα ικανοποιήσει κάποιους από εσάς. Μόνο να μην προσπαθήσει να αποδείξει στην απολογία του ότι υπήρξε αντίμαχος στους Τριάκοντα· αντίθετα μάλιστα εδώ θα αποδειχθεί ότι εκείνα τα επιδοκίμαζε και είχε τόσο μεγάλη ισχύ, ώστε, αν και εναντιωνόταν, να μην υποστεί κανένα κακό από αυτούς. Άλλωστε έπρεπε αυτός την προθυμία του αυτή να δείξει για τη σωτηρία σας και όχι για χάρη του Θηραμένη, ο οποίος πολλά έπραξε εις βάρος σας. [51] Αυτός όμως θεωρούσε εχθρική την πόλη και φίλους του τους δικούς σας εχθρούς, καθώς εγώ και τα δύο αυτά θα παρουσιάσω με πολλά τεκμήρια, όπως επίσης και για το ότι οι διαφορές μεταξύ τους αναφύονταν όχι για το δικό σας συμφέρον αλλά για το δικό τους – ποια δηλαδή από τις δύο φατρίες θα υλοποιήσει το πρόγραμμά της και θα πάρει στα χέρια της την εξουσία της πόλης. [52] Γιατί, αν στ' αλήθεια είχαν συγκρούσεις μεταξύ τους για χάρη αυτών που υφίσταντο αδικία, πού αλλού θα ήταν καλύτερο για έναν άνδρα που έχει την εξουσία να εκδηλώσει τότε την εύνοιά του, παρά όταν ο Θρασύβουλος είχε κυριεύσει τη Φυλή; Αυτός όμως αντί να υποσχεθεί ή να προσφέρει κάποια βοήθεια σε αυτούς που ήταν στη Φυλή, αφού πήγε με τους συνάρχοντές του στη Σαλαμίνα και ύστερα στην Ελευσίνα, εκεί τριακόσιους από τους συμπολίτες σας τους οδήγησε στη φυλακή και με μια κοινή απόφαση τους καταδίκασε όλους σε θάνατο.

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *μη ὑπὲρ Θηραμένους*

Ο Ερατοσθένης εργαλειοποιούσε τη φιλία του με τον Θηραμένη, ο οποίος θεωρούνταν μετριοπαθής ολιγαρχικός, για να αποδείξει ότι δεν ανήκε στη σκληροπυρηνική μερίδα του Κριτία. Ο Λυσίας αντιπροβάλλει την άποψη ότι, εφόσον ήταν αθώος ο Ερατοσθένης, θα μπορούσε να προσπαθήσει να πείσει για τη φιλική του σχέση προς την πόλη και όχι να παρουσιάσει τον εαυτό του ως το *τὸ μὴ χειρὸν (κακόν) βέλτιστον* σε σχέση με τον Κριτία.

■ *Θρασυβούλου Φυλὴν κατειληφότος*

Ο Θρασύβουλος ήταν ηγέτης των δημοκρατικών, οι οποίοι κατέλαβαν το φρούριο της Φυλής με σκοπό να δημιουργήσουν ένα σημείο οργάνωσης και επίθεσης εναντίον των Τριάκοντα. Ύστερα από αρκετές συγκρούσεις με την ομάδα του Κριτία κατόρθωσε να αποκαταστήσει τη δημοκρατία το 403 π.Χ.

■ *μιᾶ ψήφῳ αὐτῶν ἀπάντων θάνατον κατεψηφίσατο*

Τριακόσιοι αθώοι πολίτες της Σαλαμίνας και της Ελευσίνας θανατώθηκαν ομαδικά κατόπιν απόφασης του Κριτία, προκειμένου να θωρακιστεί το καθεστώς των Τριάκοντα, μέσω της δημιουργίας σχέσεων συννεοχής σε εγκληματική ενέργεια. Ο Λυσίας παρουσιάζει τον Ερατοσθένη ως έναν από τους πρωτεργάτες αυτής της σφαγής.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ Τι μελετήσαμε:

Στο κείμενο μελετήσαμε την επιχειρηματολογία του Λυσία, με την οποία προσπάθησε να αποδείξει ότι σκόπιμα ο Ερατοσθένης συνεργάστηκε με τους Τριάκοντα και στράφηκε κατά της δημοκρατικής μερίδας των Αθηναίων.

▶ Πώς μελετάμε:

Με τη βοήθεια των καθηγητών ή καθηγητριών σας να αναζητήσετε στο διαδικτυο πληροφορίες για άλλες περιπτώσεις από την ιστορία, την αρχαία και τη νεότερη, στις οποίες πραγματοποιήθηκαν ομαδικά εγκλήματα σε καιρό τυραννίας, που στόχευαν στη δημιουργία κλίματος εκφοβισμού. Για ποιους λόγους πιστεύετε ότι αυτό είναι συχνό φαινόμενο στα απολυταρχικά καθεστώτα;

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ
ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ-
ΕΝΟΤ. 10

Η Χούντα των Συνταγματαρχών στηρίχθηκε σε μεγάλο βαθμό στον εκφοβισμό των Ελλήνων πολιτών, ώστε να εκμηδενιστούν οι αντιδράσεις απέναντι στο καθεστώς τους. Το τρίπτυχο του εκφοβισμού στηριζόταν σε έκνομες πράξεις: παρακολουθήσεις, συλλήψεις και εξορίες ή βασανιστήρια. Οι αντιφρονούντες εξορίζονταν σε διάφορα ερημονήσια. Η Γυάρος ονομαζόταν «το Θανατονήσι του Αιγαίου». Περισσότεροι από 8.500 πολίτες εξορίστηκαν και βασανίστηκαν εκεί. Στη φωτογραφία βλέπουμε τον εσωτερικό προαύλιο χώρο του στρατοπέδου των εξορίστων.

11

ΕΝΟΤΗΤΑ

Απόδειξη

Παράγραφοι 53-61

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Ο Λυσίας εκθέτει τα γεγονότα που ακολούθησαν την πτώση των Τριάκοντα στην Αθήνα, όταν ανέλαβαν την εξουσία οι δημοκρατικοί.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να κατανοήσουμε και να αξιολογήσουμε πώς και γιατί εντάσσονται οι πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση στην Αθήνα μετά την πτώση των Τριάκοντα στην Απόδειξη του λόγου.

Σύνοψη

Οι δημοκρατικοί εξόρισαν όλους τους Τριάκοντα εκτός του Ερατοσθένη και του Φεΐδωνα και εξέλεξαν ως άρχοντες τους εχθρούς της ακραίας παράταξης του Κριτία, οι οποίοι όμως προκάλεσαν πολύ σοβαρές ταραχές μεταξύ δημοκρατικών και ολιγαρχικών, καθώς ενεργούσαν με γνώμονα μόνο το προσωπικό τους συμφέρον, ενώ εξαπέλυαν επιθέσεις προς πάσα κατεύθυνση. Ο Φεΐδων ήταν εφάμιλλος του Ερατοσθένη, αφού έδρασε προδοτικά προς τους δημοκρατικούς, επιδιώκοντας τη σύμπραξη με τη Σπάρτη και τον Λύσανδρο, λαμβάνοντας μάλιστα δάνειο για να συγκροτήσει μισθοφορικό στρατό, με στόχο την παράδοση της Αθήνας, γεγονός που επιβεβαιώνουν μάρτυρες.

Αρχαίο κείμενο

 ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

[53] ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν Πειραιᾶ ἤλθομεν καὶ αἱ ταραχαὶ γεγενημέναι ἦσαν καὶ περὶ τῶν διαλλαγῶν οἱ λόγοι ἐγίνοντο, πολλὰς ἐκάτεροι ἐλπίδας εἶχομεν πρὸς ἀλλήλους ἔσεσθαι, ὡς ἀμφοτέροις ἔδειξαν. οἱ μὲν γὰρ ἐκ Πειραιῶς κρείττους ὄντες εἶασαν αὐτοὺς ἀπελθεῖν· [54] οἱ δὲ εἰς τὸ ἄστυ ἐλθόντες τοὺς μὲν τριάκοντα ἐξέβαλον πλὴν Φεῖδωνος καὶ Ἐρατοσθένους, ἄρχοντας δὲ τοὺς ἐκείνους ἐχθίστους εἶλοντο, ἡγούμενοι δικαίως ἂν ὑπὸ τῶν αὐτῶν τοὺς τε τριάκοντα μισεῖσθαι καὶ τοὺς ἐν Πειραιεῖ φιλεῖσθαι. [55] τούτων τοίνυν Φεῖδων {ὁ τῶν τριάκοντα} γενόμενος καὶ Ἴπποκλῆς <καὶ> Ἐπιχάρης ὁ Λαμπρεὺς καὶ ἕτεροι οἱ δοκοῦντες εἶναι ἐναντιώτατοι Χαρικλεῖ καὶ Κριτία καὶ τῇ ἐκείνων ἐταιρεία, ἐπειδὴ αὐτοὶ εἰς τὴν ἀρχὴν κατέστησαν, πολὺ μείζω στάσις καὶ πόλεμος ἐπὶ τοὺς ἐν Πειραιεῖ {ἦ} τοῖς ἐξ ἄστεως ἐποίησαν. [56] ᾧ καὶ φανερῶς ἐπεδείξαντο ὅτι οὐχ ὑπὲρ τῶν ἐν Πειραιεῖ οὐδ' ὑπὲρ τῶν ἀδίκως ἀπολυμένων ἐστασίαζον, οὐδ' οἱ τεθνεῶτες αὐτοὺς ἐλύπουν οὐδ' οἱ μέλλοντες ἀποθανεῖσθαι, ἀλλ' οἱ μείζον δυνάμενοι καὶ θάπτον πλουτοῦντες. [57] λαβόντες γὰρ τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν πόλιν ἀμφοτέροις ἐπολέμουν, τοῖς τε τριάκοντα πάντα κακὰ εἰργασμένοις καὶ ὑμῖν πάντα κακὰ πεπονθόσι. καίτοι τοῦτο πᾶσι δῆλον ἦν, ὅτι εἰ μὲν ἐκεῖνοι δικαίως ἔφευγον, ὑμεῖς ἀδίκως, εἰ δ' ὑμεῖς δικαίως, οἱ τριάκοντα ἀδίκως· οὐ γὰρ δὴ ἐτέρων ἔργων αἰτίαν λαβόντες ἐκ τῆς πόλεως ἐξέπεσον, ἀλλὰ τούτων. [58] ὥστε σφόδρα χρὴ ὀργίζεσθαι, ὅτι Φεῖδων αἰρεθεὶς ὑμᾶς διαλλάξαι καὶ καταγαγεῖν τῶν αὐτῶν ἔργων Ἐρατοσθένει μετεῖχε καὶ τῇ αὐτῇ γνώμῃ τοὺς μὲν κρείττους αὐτῶν δι' ὑμᾶς κακῶς ποιεῖν ἔτοιμος ἦν, ὑμῖν δὲ ἀδίκως φεύγουσιν οὐκ ἠθέλησεν ἀποδοῦναι τὴν πόλιν, ἀλλ' ἐλθὼν εἰς Λακεδαιμόνα ἔπειθεν αὐτοὺς στρατεύεσθαι, διαβάλλων ὅτι Βοιωτῶν ἡ πόλις ἔσται, καὶ ἄλλα λέγων οἷς ᾤετο πείσειν μάλιστα. [59] οὐ δυνάμενος δὲ τούτων τυχεῖν, εἴτε καὶ τῶν ἱερῶν ἐμποδῶν ὄντων εἴτε καὶ αὐτῶν οὐ βουλομένων, ἑκατὸν τάλαντα ἐδανείσατο, ἵνα ἔχοι ἐπικούρους μισθοῦσθαι, καὶ Λύσανδρον ἄρχοντα ἠτήσατο, εὐνούστατον μὲν ὄντα τῇ ὀλιγαρχίᾳ, κακονούστατον δὲ τῇ πόλει, μισοῦντα δὲ μάλιστα τοὺς ἐν Πειραιεῖ. [60] μισθωσάμενοι δὲ πάντας ἀνθρώπους ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς πόλεως, καὶ πόλεις ἐπάγοντες, καὶ τελευτῶντες Λακεδαιμονίους καὶ τῶν συμμάχων ὀπόσους ἐδύναντο πείσαι, οὐ διαλλάξαι ἀλλ' ἀπολέσαι παρεσκευάζοντο τὴν πόλιν εἰ μὴ δι' ἄνδρας ἀγαθοὺς, οἷς ὑμεῖς δηλώσατε παρὰ τῶν ἐχθρῶν δίκην λαβόντες, ὅτι καὶ ἐκείνοις χάριν ἀποδώσετε. [61] ταῦτα δὲ ἐπίστασθε μὲν καὶ αὐτοί, καὶ <οὐκ> οἶδ' ὅ,τι δεῖ μάρτυρας παρασχέσθαι· ὅμως δέ· ἐγὼ τε γὰρ δέομαι ἀναπαύσασθαι, ὑμῶν τ' ἐνίοις ἡδίων ὡς πλείστων τοὺς αὐτοὺς λόγους ἀκούειν.

MARTYRES

Νεοελληνική απόδοση

[53] Όταν ήλθαμε στον Πειραιά και ξέσπασαν οι ταραχές και άρχισαν οι συζητήσεις για τη συμφιλίωση, πολλές ελπίδες και οι δύο μερίδες είχαμε για συνδιαλλαγή, καθώς το απέδειξαν και οι δύο παρατάξεις. Γιατί οι πολίτες του Πειραιά, όταν υπερίσχυσαν, άφησαν τους άλλους να φύγουν· [54] και αυτοί αφού ήλθαν στην πόλη, τους Τριάκοντα εκδίωξαν, εκτός από τον Φείδωνα και τον Ερατοσθένη, και όρισαν άρχοντες με εκλογή τους χειρότερους εχθρούς τους, θεωρώντας δικαιολογημένα ότι όσοι υπήρξαν αντίθετοι στους Τριάκοντα, ήταν φιλικόι προς την παράταξη του Πειραιά. [55] Μεταξύ αυτών ήταν ο Φείδων, ο Ιπποκλής, ο Επιχάρης από τις Λάμπρες και διάφοροι άλλοι που έδιναν την εντύπωση ότι ήταν πολύ αντίθετοι με τον Χαρική και τον Κριτία και την παράταξή τους· όταν αυτοί πήραν την εξουσία προκάλεσαν πολύ μεγαλύτερη διαμάχη και πόλεμο ανάμεσα στις μερίδες του Πειραιά και της Αθήνας· [56] με αυτόν τον τρόπο έδειξαν φανερά ότι οι διαμάχες μεταξύ τους δεν ήταν για το συμφέρον των πολιτών του Πειραιά ούτε για εκείνους που αφανίζονταν άδικα, ούτε τους στενοχωρούσαν όσοι είχαν θανατωθεί ούτε όσοι επρόκειτο να θανατωθούν, αλλά όσοι είχαν μεγαλύτερη πολιτική δύναμη και πλούτιζαν πιο γρήγορα από αυτούς. [57] Επειδή, μόλις ανέλαβαν τις διάφορες αρχές και τη διακυβέρνηση της πόλης, άρχισαν τον πόλεμο και με τις δύο παρατάξεις, και με τους Τριάκοντα που είχαν διαπράξει όλα τα κακά και με σας που είχατε υποστεί όλα τα κακά. Και όμως τούτο ήταν σε όλους φανερό, ότι αν εκείνοι εξορίζονταν δίκαια τότε εσείς άδικα, και αν εσείς δίκαια τότε οι Τριάκοντα άδικα· γιατί δεν εξορίστηκαν από την πόλη, επειδή δεν θεωρήθηκαν ένοχοι για άλλες πράξεις, αλλά για αυτές. [58] Συνεπώς πρέπει να νιώθετε μεγάλη οργή, γιατί ο Φείδων, μολοντί εκλέχθηκε για να σας συμφιλιώσει και να σας ξαναφέρει από την εξορία, πήρε μέρος στις ίδιες πράξεις με τον Ερατοσθένη· και με την ίδια προθυμία, χρησιμοποιώντας εσάς, ήταν έτοιμος να βλάψει τους πιο ισχυρούς από τους συνεργάτες του, ενώ δεν είχε την πρόθεση να παραδώσει την πόλη σ' εσάς που εξοριστήκατε άδικα από αυτήν· αντίθετα μάλιστα, αφού πήγε στη Λακεδαίμονα, επιχείρησε να πείθει αυτούς να εκστρατεύουν εναντίον σας, προβάλλοντας διαβολές ότι τάχα η πόλη θα περιερχόταν στην εξουσία των Βοιωτών, και ισχυριζόμενος διάφορα άλλα, με τα οποία νόμιζε ότι θα τους έπειθε οπωσδήποτε. [59] Και όταν δεν κατάφερε να επιτύχει σε αυτά, είτε επειδή εμπόδισαν κάποιοι θρησκευτικοί λόγοι είτε επειδή και οι ίδιοι δεν ήθελαν, δανείστηκε εκατό τάλαντα, προκειμένου να μπορέσει να αποκτήσει μισθοφόρους για να τον βοηθήσουν, και επιδίωξε να τοποθετήσει τον Λύσανδρο ως αρχηγό τους, που διέκειτο ευνοϊκότατα προς την ολιγαρχία, δυσμενέστατα όμως προς την πόλη, και επιπροσθέτως μισούσε θανάσιμα τους πολίτες του Πειραιά. [60] Αφού, λοιπόν, πήραν ως μισθοφόρους κάθε λογής ανθρώπους με στόχο να εξολοθρεύσουν την πόλη, και επιχειρώντας να προσεταιριστούν και άλλες πόλεις, και τελικά πείθοντας τους Λακεδαιμονίους και όσους μπορούσαν από τους συμμάχους τους να πείσουν, ετοιμάζονταν όχι να συμφιλιώσουν αλλά να αφανίσουν την πόλη, αν δεν τους εμπόδιζαν οι γενναίοι εκείνοι άνδρες, στους οποίους να δείξετε ότι τιμωρήσατε τους εχθρούς και ότι θα ανταποδώσετε την ευγνωμοσύνη σας σ' εκείνους. [61] Αυτά βέβαια τα γνωρίζετε και εσείς οι ίδιοι και δεν βλέπω τον λόγο γιατί πρέπει να σας παρουσιάσω μάρτυρες· και όμως θα σας παρουσιάσω· επειδή και εγώ χρειάζομαι να ξεκουραστώ λίγο και σε κάποιους από εσάς είναι πιο ευχάριστο να ακούτε τα ίδια πράγματα από όσο γίνεται περισσότερα άτομα.

ΜΑΡΤΥΡΕΣ

ΛΕΞΙΑΟΓΙΚΕΣ
ΚΑΡΤΕΣΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ
ΛΕΞΕΩΝ

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **γεγεννημένα:** ονομαστική πληθυντικού, θηλυκού γένους, μετοχής παρακειμένου του ρ. *γίγνομαι*. Πρβ. τις νεοελληνικές λέξεις: γένεση, γονιός, γέννα, γενετήσιος.
- **κρείττους:** ονομαστική πληθυντικού συγκριτικού βαθμού β' τύπος (*οί κρείττονες* και *κρείττους*) του επιθέτου *άγαθός*. Συγκριτικός: *ός, ή κρείττων, τός κρείττον*. Στο χωρίο το κρείττους είναι σε ονομαστική, επειδή συντακτικά λειτουργεί ως κατηγορούμενο του υποκειμένου της μετοχής *όντες* (*οί μὲν γὰρ ἐκ Πειραιῶς κρείττους ὄντες εἶασαν αὐτούς ἀπελθεῖν*).
- **φιλεῖσθαι:** απαρέμφατο ενεστώτα του ρ. *φιλέομαι-οῦμαι* = «αγαπιέμαι».
- **Ομόρριζα:** φίλος, φιλία, φιλικός.
- **οί τεθνεῶτες:** μετοχή παρακειμένου του ρ. *θνήσκω*, η οποία χρησιμοποιείται ως ουσιαστικό = «οι νεκροί».
- **μείζον:** συγκριτικός βαθμός του επιρρήματος *μεγάλως*.
- **θάττον:** συγκριτικός βαθμός του επιρρήματος *ταχέως*.
- **ῥέτο:** γ' ενικό πρόσωπο παρατατικού του ρ. *οῖομαι* = «νομίζω».
- **καταγαγεῖν:** απαρέμφατο αορίστου β' του ρ. *κατάγω* (*κατά + ἄγω*). Πρβ. το νεοελληνικό ουσιαστικό «καταγωγή».
- **τυχεῖν:** απαρέμφατο αορίστου β' του ρ. *τυγχάνω*. Πρβ. στα Ν.Ε. το ουσιαστικό «τύχη».
- **ἀπολέσαι:** απαρέμφατο αορίστου του ρ. *ἀπόλλυμι*.
- **ἡδίων:** συγκριτικός βαθμός του επιρρήματος *ἡδέως* = «ευχάριστα». Πρβ. «ἡδονή».

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *περὶ τῶν διαλλαγῶν οἱ λόγοι ἐγίνοντο*

Μετά την κατάληψη του Πειραιά από τους δημοκρατικούς του Θρασύβουλου και την εξόντωση του Κριτία (συμπλοκή στον λόφο της Μουνιχίας), ξεκίνησαν οι ενέργειες για τη συμφιλίωση δημοκρατικών και ολιγαρχικών.

■ *οἱ δὲ εἰς τὸ ἄστυ ἐλθόντες τοὺς μὲν τριάκοντα ἐξέβαλον*

Οι νικητές δημοκρατικοί οδήγησαν τους Τριάκοντα πίσω στην Αθήνα, για να προλάβουν κάποιους που ενδεχομένως επιδίωκαν να αυτομολήσουν. Την επόμενη μέρα, στη συνεδρίαση των Τριάκοντα, οι τρεις χιλιάδες μοιράστηκαν σε εκείνους που είχαν συμμετάσχει στα εγκλήματα των Τριάκοντα και ευνοούσαν τη διατήρηση του καθεστώτος, και σε εκείνους τους μετριοπαθείς που δεν είχαν να φοβηθούν κάτι, αφού δεν είχαν εγκληματήσει εις βάρος των συμπολιτών τους. Αυτοί οι τελευταίοι υπερίσχυσαν κι έτσι ανέλαβε την εξουσία μια δεκαρχία (ένας από κάθε φυλή) από τη μετριοπαθή μερίδα ολιγαρχικών, ενώ από τους αρχικούς Τριάκοντα παρέμεινε μόνο ο Φεῖδων. Κατόπιν της παραίτησης του Ερατοσθένη, οι εναπομείναντες Τριάκοντα αποσύρθηκαν στην Ελευσίνα.

■ *Ἴπποκλῆς καὶ Ἐπιχάρης ὁ Λαμπρεὺς*

Για τον Ιπποκλή δεν έχουμε πληροφορίες. Ο Επιχάρης έδρασε ως συκοφάντης την περίοδο της δημοκρατίας και υπήρξε όργανο των Τριάκοντα στη συνέχεια (Ανδοκίδης, *Περὶ τῶν μυστηρίων* 95).

■ *οί μείζον δυνάμενοι καὶ θᾶπτον πλουτοῦντες*

Η δεκαρχία που ανέλαβε την εξουσία υποστήριζε ένα ολιγαρχικό πολίτευμα που ήταν αρκετά κοντά σε αυτό του Θηραμένη. Ωστόσο, διέψευσε τις ελπίδες των δημοκρατικών πολιτών, καθώς το ότι διαφοροποιούνταν από τη σκληρή ομάδα του Κριτία και του Χαρικλή δεν τους καθιστούσε λιγότερο τυραννικούς, αφού άσκησαν βία, για να τρομοκρατήσουν τους δημοκρατικούς πολίτες, και ζήτησαν τη συνδρομή της Σπάρτης στις ενέργειές τους. Σύμφωνα με τον Λυσία, κύριοι στόχοι τους για εξόντωση ήταν όσοι διέθεταν είτε πολιτικό κύρος είτε μεγάλο πλούτο.

■ *σφόδρα χρῆ ὀργίζεσθαι*

Ο Λυσίας επιδιώκει να διεγείρει το συναίσθημα της οργής στο δικαστήριο, όπως δηλώνει το σχετικό απαρέμφατο, και έχει ως στόχο να πείσει τους δικαστές να καταδικάσουν τον Ερατοσθένη. Αυτή είναι η περίφημη ρητορική τέχνη της *παθοποιίας*.

■ *τῶν αὐτῶν ἔργων Ἐρατοσθένη μετεῖχε*

Ο Λυσίας προσπαθεί να εξισώσει τη δράση του Φεΐδωνα με αυτήν του Ερατοσθένη, καθώς θέλει να αποδείξει ότι ο Ερατοσθένης δεν ήταν ο μετριοπαθής ολιγαρχικός, αλλά ένας τύραννος, όπως όλοι οι υπόλοιποι.

■ *διαβάλλων ὅτι Βοιωτῶν ἡ πόλις ἔσται*

Ο Φεΐδων ζήτησε τη βοήθεια της Σπάρτης και του Λύσανδρου στον αγώνα των ολιγαρχικών εναντίον των δημοκρατικών με την πρόφαση ότι η Αθήνα θα έπεφτε στα χέρια των Βοιωτών.

■ *εἴτε καὶ τῶν ἱερῶν ἐμποδῶν ὄντων*

Ο σεβασμός των Σπαρτιατών προς τα ιερά είναι γνωστός από τον Ηρόδοτο (7.206), από τον οποίο πληροφορούμαστε ότι οι Σπαρτιάτες δεν συμμετείχαν στη μάχη του Μαραθώνα, επειδή συνέπεσε με κάποια θρησκευτική εορτή, κατά την οποία δεν τους επιτρεπόταν να λαμβάνουν μέρος σε εχθροπραξίες.

■ *μισθωσάμενοι δὲ πάντας ἀνθρώπους ἐπ' ὀλέθρῳ τῆς πόλεως*

Ο Λυσίας εννοεί τον μισθοφορικό στρατό του Λύσανδρου που στάλθηκε, για να βοηθήσει τους Τριάκοντα της Ελευσίνας.

■ *εἰ μὴ δι' ἄνδρας ἀγαθούς... καὶ ἐκείνοις χάριν ἀποδώσετε*

Οι διπλωματικές ενέργειες του βασιλιά της Σπάρτης Πausanία, ο οποίος βρισκόταν σε αντιπαλότητα με τον Λύσανδρο, συντέλεσαν αποφασιστικά στην αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Αθήνα. Ο Λυσίας αποδίδει τα εύσημα στον Pausanία, υπονοώντας ότι συμφέρει να πάρουν οι δικαστές μια απόφαση αρεστή στην τωρινή διοίκηση της Σπάρτης.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ Τι μελετήσαμε:

Ένα εκτενές τμήμα της *Απόδειξης* του λόγου, στο οποίο ο Λυσίας εκθέτει τα γεγονότα που ακολούθησαν την πτώση των Τριάκοντα στην Αθήνα.

▶ Πώς μελετάμε:

Ο Λυσίας έχει μόλις ολοκληρώσει ένα εκτενές τμήμα της *Απόδειξης* του ρητορικού λόγου του. Οι μακροσκελείς αναφορές του σε ονόματα και πράξεις του παρελθόντος, όπως αναφέρει και ο ίδιος στην παράγραφο δ1, τον «κούρασαν».

Διαβάστε το κείμενο πάλι και εντοπίστε σε δίπολα λεξιλόγιο με βάση την κατηγοροποίηση αρνητικό-θετικό, φιλικό-εχθρικό (4 παραδείγματα).

Αγαματίδιο από την Ιταλία, το οποίο μάλλον απεικονίζει ρήτορα να εκφωνεί τον λόγο του, 3ος-1ος αιώνας π.Χ. Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης της Νέας Υόρκης

12

ΕΝΟΤΗΤΑ

Απόδειξη

Παράγραφοι 62-68

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Το κατηγορητήριο του Λυσία εναντίον του Θηραμένη, με τον οποίο ο Ερατοσθένης διατηρούσε φιλικές σχέσεις.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να εντοπίσουμε τις πληροφορίες που παρουσιάζει ο Λυσίας, για να στηρίξει την κατηγορία εναντίον

του Θηραμένη για πατριδοκαπηλία και αντιδημοκρατικές μεθοδεύσεις.

- ▶ Να αντιληφθούμε τη σύνδεση του κατηγορητηρίου προς τον Θηραμένη με το κεντρικό κατηγορητήριο εναντίον του Ερατοσθένη, γιατί αυτό παρατίθεται στην *Απόδειξη* του λόγου και πώς λειτουργεί σε αυτήν.

Σύνοψη

Ο Λυσίας εξηγεί γιατί κατηγορεί τον Θηραμένη, επισημαίνοντας την ευθύνη που είχε αυτός και ο πατέρας του για το καθεστώς των Τετρακοσίων και ταυτόχρονα στηλιτεύοντας τόσο τον πολιτικό καιροσκοπισμό του, αφού στράφηκε εναντίον των «φίλων» του, όταν κατάλαβε ότι αυτό θα τον διέσωζε, όσο και την εξαπάτηση των συμπολιτών του με την ψεύτικη υπόσχεση για ειρήνη με τη Σπάρτη.

Αρχαίο κείμενο

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

[62] φέρε δὴ καὶ περὶ Θηραμένους ὡς ἂν δύνωμαι διὰ βραχυτάτων διδάξω. δέομαι δ' ὑμῶν ἀκοῦσαι ὑπὲρ τ' ἑμαυτοῦ καὶ τῆς πόλεως. καὶ μηδενὶ τοῦτο παραστῆ, ὡς Ἐρατοσθένους κινδυνεύοντος Θηραμένους κατηγορῶ. πυνθάνομαι γὰρ ταῦτα ἀπολογήσεσθαι αὐτόν, ὅτι ἐκεῖνῳ φίλος ἦν καὶ τῶν αὐτῶν ἔργων μετεῖχε. [63] καίτοι σφόδρ' ἂν αὐτὸν οἶμαι μετὰ Θεμιστοκλέους πολιτευόμενον προσποιεῖσθαι πράττειν ὅπως οἰκοδομηθήσεται τὰ τεῖχη, ὅποτε καὶ μετὰ Θηραμένους ὅπως καθαιρεθήσεται. οὐ γὰρ μοι δοκοῦσιν ἴσου ἄξιοι γεγενῆσθαι· ὁ μὲν γὰρ Λακεδαιμονίων ἀκόντων ὑποκόδομησεν αὐτά, οὗτος δὲ τοὺς πολίτας ἐξαπατήσας καθεῖλε. [64] περιέστηκεν οὖν τῇ πόλει τὸναντίον ἢ ὡς εἰκὸς ἦν. ἄξιον μὲν γὰρ <ἦν> καὶ τοὺς φίλους τοὺς Θηραμένους προσαπολωλέναι, πλὴν εἴ τις ἐτύγχανεν ἐκεῖνῳ τάναντία πράττων· νῦν δὲ ὁρῶ τὰς τε ἀπολογίας εἰς ἐκεῖνον ἀναφερομένας, τοὺς τ' ἐκεῖνῳ συνόντας τιμᾶσθαι πειρωμένους ὥσπερ πολλῶν ἀγαθῶν αἰτιῶτατος ἀλλ' οὐ μεγάλων κακῶν γεγενημένου. [65] ὃς πρῶτον μὲν τῆς προτέρας ὀλιγαρχίας αἰτιώτατος ἐγένετο, πείσας ὑμᾶς τὴν ἐπὶ τῶν τετρακοσίων πολιτείαν ἐλέσθαι. καὶ ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ τῶν προβούλων ὢν ταῦτ' ἔπραττεν, αὐτὸς δὲ δοκῶν εὐνούστατος εἶναι τοῖς πράγμασι στρατηγὸς ὑπ' αὐτῶν ἠρέθη. [66] καὶ ἔως μὲν ἐτιμᾶτο, πιστὸν ἑαυτὸν {τῇ πόλει} παρεῖχεν· ἐπειδὴ δὲ Πείσανδρον μὲν καὶ Κάλλαισχρον καὶ ἑτέρους ἐώρα προτέρους αὐτοῦ γιγνομένους, τὸ δὲ ὑμέτερον πλῆθος οὐκέτι βουλόμενον τούτων ἀκροᾶσθαι, τότε ἤδη διὰ τε τὸν πρὸς ἐκείνους φθόνον καὶ τὸ παρ' ὑμῶν δέος μετέσχε τῶν Ἀριστοκράτους ἔργων. [67] βουλόμενος δὲ τῷ ὑμετέρῳ πλήθει δοκεῖν πιστὸς εἶναι Ἀντιφῶντα καὶ Ἀρχεπτόλεμον φιλάτους ὄντας αὐτῷ κατηγορῶν ἀπέκτεινε, εἰς τοσοῦτον δὲ κακίας ἤλθεν, ὥστε ἅμα μὲν διὰ τὴν πρὸς ἐκείνους πίστιν ὑμᾶς κατεδουλώσατο, διὰ δὲ τὴν πρὸς ὑμᾶς τοὺς φίλους ἀπώλεσε. [68] τιμώμενος δὲ καὶ τῶν μεγίστων ἀξιούμενος, αὐτὸς ἐπαγγειλάμενος σώσειν τὴν πόλιν αὐτὸς ἀπώλεσε, φάσκων πρᾶγμα ἠύρηκέναι μέγα καὶ πολλοῦ ἄξιον· ὑπέσχετο δὲ εἰρήνην ποιήσειν μήτε ὄμηρα δοῦς μήτε τὰ τεῖχη καθελὼν μήτε τὰς ναῦς παραδούς· ταῦτα δὲ εἰπεῖν μὲν οὐδενὶ ἠθέλησεν, ἐκέλευσε δὲ αὐτῷ πιστεύειν.

Νεοελληνική απόδοση

[62] Επιτρέψτε μου λοιπόν και για τον Θηραμένη να σας ενημερώσω όσο το δυνατό συντομότερα. Σας παρακαλώ να με ακούσετε για το συμφέρον και το δικό μου και της πόλης. Και μην περάσει από τον νου κανενός τούτο, ότι, ενώ ο Ερατοσθένης είναι υπόδικος, εγώ <ανεπίτρεπτα> κατηγορώ τον Θηραμένη. Γιατί πληροφορούμαι ότι αυτός θα επιστρατεύσει στην απολογία του τούτο το επιχείρημα, ότι δηλαδή ήταν φίλος με εκείνον και συνυπεύθυνος για τις ίδιες πράξεις. **[63]** Αν και νομίζω ότι αυτός θα φτάσει στο σημείο να ισχυριστεί πως μια και ανήκει στην ίδια πολιτική παράταξη με τον Θεμιστοκλή ενδιαφέρθηκε τάχα να ανεγερθούν τα τείχη, αφού από κοινού με τον Θηραμένη φρόντισε να κατεδαφιστούν. Εξάλλου, δεν μου φαίνεται ότι έχουν αναδειχθεί ισάξιοι πολίτες, γιατί ο ένας ανοικοδομούσε τα τείχη παρά την αντίδραση των Λακεδαιμονίων, ενώ ο άλλος τα κατεδάφισε, αφού εξαπάτησε τους πολίτες. **[64]** Αυτό λοιπόν που έχει συμβεί στην πόλη είναι το αντίθετο απ' ό,τι φυσικά θα περίμενε κανείς. Επειδή θα άξιζε μαζί με τον Θηραμένη να έχουν θανατωθεί επίσης και οι φίλοι του, εκτός κι αν κάποιου οι πράξεις τύχαινε να είναι αντίθετες προς τα έργα εκείνου· τώρα όμως βλέπω ότι και οι απολογίες αναφέρονται σ' εκείνον, και όσοι ήταν οπαδοί του προσπαθούν να αποκτήσουν τιμές, σαν να είχε γίνει αυτός αίτιος πολλών καλών και όχι μεγάλων συμφορών. **[65]** Αυτός κατ' αρχάς είχε μέγιστο μέρος ευθύνης για την προηγούμενη ολιγαρχική διακυβέρνηση, αφού σας έπεισε να επιλέξετε το πολίτευμα των τετρακοσίων. Και ο πατέρας του, που ήταν ένας από τους προβούλους, τα ίδια έπραττε, αλλά και ο ίδιος, επειδή θεωρούνταν ότι ήταν ευνοϊκότερος προς το πολίτευμά τους, εκλέχθηκε στρατηγός από αυτούς. **[66]** Και όσο χρόνο είχε κάποιος κύρος, πρόσφερε τον εαυτό του πιστό στην πόλη· από τη στιγμή όμως που έβλεπε ότι ο Πείσανδρος και ο Κάλλαισχος και άλλοι γίνονταν ανώτεροί του, ενώ η δημοκρατική παράταξη δεν ήθελε πλέον να τους ακολουθήσει, τότε λοιπόν και από φθόνο για εκείνους και από φόβο προς εσάς συνεργάστηκε με τον Αριστοκράτη. **[67]** Και επειδή ήθελε να φανεί ότι ήταν πιστός στον δημοκρατικό λαό σας, με τις κατηγορίες του προξένησε τη θανάτωση του Αντιφώντα και του Αρχεπτόλεμου, παρότι ήταν επιστήθιοι φίλοι του, και έφτασε σε τέτοιο σημείο αγριότητας, ώστε ταυτόχρονα κι εσάς υποδούλωσε, για να κερδίσει την εμπιστοσύνη εκείνων, και τους φίλους του εξόντωσε, για να κερδίσει τη δική σας. **[68]** Ενώ λοιπόν αποκτούσε κύρος και ύψιστα αξιώματα, μολονότι ο ίδιος έδωσε την υπόσχεση ότι θα σώσει την πόλη, ο ίδιος την αφάνισε, ισχυριζόμενος ότι είχε επινοήσει μια λύση σπουδαία και αποτελεσματική (υποσχέθηκε, δηλαδή, ότι θα συνάψει ειρήνη χωρίς ούτε ομήρους να δώσει ούτε τα τείχη να κατεδαφίσει ούτε τα πλοία να παραδώσει). Τη λύση όμως αυτή δεν θέλησε να αποκαλύψει σε κανέναν, απαίτησε μόνο να του έχετε εμπιστοσύνη.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΕΣ
ΚΑΡΤΕΣΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ
ΛΕΞΕΩΝ

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **διὰ βραχυτάτων:** εννοείται η λέξη «λόγων».
- **Ομόρριζα:** βραχύς, βραχυότητα, βραχυ-
χρόνιος, βραχυλογία.
- **παραστῆ:** γ' ενικό πρόσωπο υποτακτικής
αορίστου β' του ρ. *παρίσταμαι*.
- **καθαιρεθήσεται:** γ' ενικό πρόσωπο παθη-
τικής διάθεσης, οριστικής μέλλοντα του ρ.
καθαίρουμαι = «γκρεμίζομαι».
- **προσαπολωλέναι:** απαρέμφατο παρακει-
μένου του ρ. *προσαπόλλυμαι* (*πρὸς* + *ἀπόλ-
λυμαι*) = «χάνομαι, καταστρέφομαι μαζί με
κάποιον». Πρβ. τη λόγια φράση «το απολω-
λός πρόβατον».
- **τοὺς συνόντας:** αιτιατική πληθυντικού
γένους αρσενικού της μετοχής ενεστώτα
του ρ. *σύνεμι* (*σύν* + *εἰμι*).
- **ἐλέσθαι:** απαρέμφατο μέσης φωνής αορί-
στου β' του ρ. *αἰρέομαι-οὔμαι* = «επιλέγο-
μαι».
- **ἡρέθη:** γ' ενικό πρόσωπο παθητικού αορί-
στου του ρ. *αἰρέομαι-οὔμαι*.
- **κατεδουλώσατο:** γ' ενικό πρόσωπο αορί-
στου του ρ. *καταδουλοῦμαι* (*κατὰ* + *δουλόο-
μαι-οὔμαι*).
- **Ομόρριζα:** δούλος, δουλικός, δουλοπρέ-
πεια.
- **ἠύρηκέναι:** απαρέμφατο παρακειμένου
ενεργητικής φωνής του ρ. *εὕρισκω*.
- **Ομόρριζα:** εύρημα, ευρηματικός, ευρη-
ματικότητα, εύρετρα, ευρετήριο, εφευ-
ρέτης.
- **δούς:** μετοχή αορίστου β' του ρ. *δίδωμι*.

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *περὶ Θηραμένους... τῶν αὐτῶν ἔργων μετεῖχε*

Ο Θηραμένης έγινε ένας από τους Τριάκοντα, αλλά επειδή διαφώνησε με τις ακραίες πράξεις βίας, εκείνοι τον οδήγησαν στη Βουλή των Πεντακοσίων, όπου ο Κριτίας τον κατηγορήσε ως προδότη του καθεστώτος. Επειδή εκείνος υπερασπίστηκε τον εαυτό του επιτυχώς, οι βουλευτές δεν δέχτηκαν να τον καταδικάσουν. Τότε ο Κριτίας τον καταδί-
κασε μόνος του και τον οδήγησε στον θάνατο με βίαιο τρόπο. Είναι πιθανό η θανάτωσή του να τον είχε μετατρέψει σε πολιτικό μάρτυρα στα μάτια πολλών Αθηναίων. Ο Λυσίας γνώριζε τη φήμη που είχε δημιουργηθεί για τον Θηραμένη, οπότε προσπαθεί εδώ να αναιρέσει την προσπάθεια του Ερατοσθένη να εμφανιστεί ως φίλος και συνεργάτης του.

- **Θεμιστοκλέους πολιτευόμενον... ὁ μὲν γὰρ Λακεδαιμονίων ἀκόντων ὤκοδόμησεν**
Ο Θεμιστοκλής, ο γνωστός Αθηναίος πολιτικός και στρατηγός, είχε λάβει μέρος στη μάχη του Μαραθώνα, στη ναυμαχία του Αρτεμισίου και ήταν ο βασικός συντελεστής νίκης των Ελλήνων εναντίον των Περσών στη ναυμαχία της Σαλαμίνας. Οι Αθηναίοι ήθελαν να τειχίσουν την πόλη τους μετά την αποχώρηση των Περσών, αλλά οι Σπαρτιάτες αρνήθηκαν, λέγοντας ότι, αν οι Πέρσες επέστρεφαν, θα εκμεταλλεύονταν την οχυρωμένη Αθήνα αλλά και τις άλλες πόλεις. Ο Θεμιστοκλής, όμως, κατάφερε να πείσει τους συμπολίτες του να κατασκευάσουν τείχη.

■ *περιέστηκεν οὖν τῇ πόλει τούναντίον ἢ ὡς εἰκὸς ἦν*
Ο Λυσίας δηλώνει την έκπληξή του για την υστεροφημία του Θηραμένη στην πόλη, παρότι είχε μεσολαβήσει στο να γκρεμιστούν τα τείχη.

■ *τῆς προτέρας ὀλιγαρχίας... τὴν ἐπὶ τῶν τετρακοσίων πολιτείαν*

Ο Λυσίας αναφέρεται στο καθεστώς των Τετρακοσίων, οι οποίοι ανέτρεψαν το δημοκρατικό πολίτευμα το 411 π.Χ. Ηγετικό τους στέλεχος ήταν ο Αντιφών, ο οργανωτής του πραξικοπήματος, αλλά και ο Πείσανδρος, ο Φρύνιχος και ο Θηραμένης.

■ *καὶ ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ τῶν προβούλων*

Ο πατέρας του Θηραμένη ονομαζόταν Ἄγνω. Οι *πρόβουλοι* ήταν ένα σώμα γεροντότερων αξιωματούχων, οι οποίοι είχαν την ευθύνη να επιβλέπουν τη συζήτηση των θεμάτων στην Εκκλησία του Δήμου. Οι *πρόβουλοι* και άλλοι εἰκοσι αποτέλεσαν την ομάδα που θα συνέγραφε το σύνταγμα του ολιγαρχικού καθεστώτος. Το γεγονός αυτό εξηγεί γιατί ο Λυσίας αναφέρεται με αρνητικό τρόπο σε αυτούς.

■ *Πείσανδρον καὶ Κάλλαισχρον*

Είδαμε προηγουμένως ότι ο Πείσανδρος ήταν ένας από τα ηγετικά στελέχη των Τετρακοσίων. Ο Κάλλαισχος ήταν επίσης ένας από αυτούς.

■ *Μετέσχε τῶν Ἀριστοκράτους ἔργων*

Ο Αριστοκράτης ήταν, μαζί με τον Θηραμένη, ένας από τους ηγέτες εκείνης της ομάδας εντός των Τετρακοσίων που φοβούνταν ότι τα ακραία μέλη του καθεστώτος θα διαπραγματευόταν την παράδοση της Αθήνας στους Σπαρτιάτες.

■ *Ἀντιφῶντα καὶ Ἀρχεπτόλεμον φιλάτους ὄντας αὐτῷ κατηγορῶν ἀπέκτεινεν*

Μετά την καθαίρεση των Τετρακοσίων ο Αντιφών και ο Αρχεπτόλεμος καταδικάστηκαν σε θάνατο ως προδότες. Ο Θηραμένης, έχοντας ήδη αποκοπεί από τους ακραίους ολιγαρχικούς, στράφηκε εναντίον τους και δικαστικά.

■ *τιμώμενος δὲ καὶ τῶν μεγίστων ἀξιούμενος... τὰς ναῦς παραδούς*

Ο Λυσίας κάνει ένα χρονολογικό άλμα και από τη δίκη του Αρχεπτόλεμου και του Αντιφώντα αναφέρεται στο θέμα της παράδοσης της Αθήνας στους Σπαρτιάτες το 405/404 π.Χ.

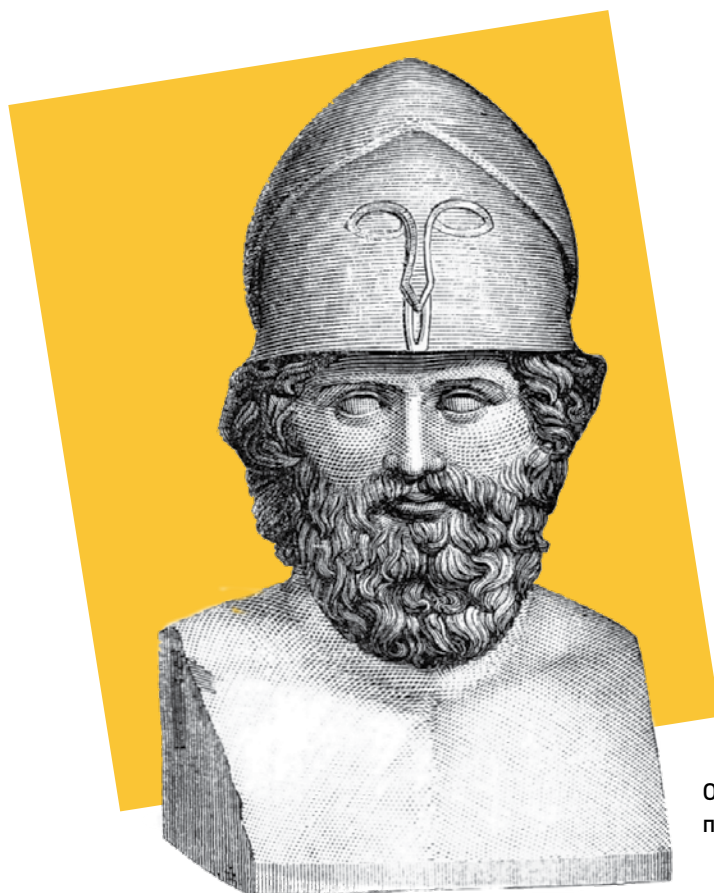
Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ Τι μελετήσαμε:

Ο Λυσίας παρουσίασε επιχειρήματα με τα οποία κατηγορεί τον Θηραμένη ως εχθρό της πόλης του και ως πολιτικό καιροσκόπο.

▶ Πώς μελετάμε:

Καθώς προχωράτε στην ανάγνωση του λόγου του Λυσία, αφού μελετήσετε τις παραγράφους 2.3.11-2.3.34 από τα *Ἑλληνικά* του Ξενοφώντα, όπου περιγράφονται η προσωπικότητα αλλά και η εξόντωση του Θηραμένη, να εξετάσετε αν τα όσα λέει ο Λυσίας εδώ συμφωνούν με τα όσα παραδίδει ο ιστορικός. Να καταγράψετε τα συμπεράσματά σας σε ένα χειρόγραφο ή ηλεκτρονικό αρχείο.

Ο σπουδαίος Αθηναίος
πολιτικός Θεμιστοκλής.

Απόδειξη

Παράγραφοι 69-71

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Τις κατηγορίες που εξαπολύει ο Λυσίας τόσο κατά του Θηραμένη για αντιπατριωτικές πράξεις όσο και κατά των Αθηναίων πολιτών για την ανοχή που έδειξαν.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να εντοπίσουμε τις πληροφορίες που προσκομίζει ο Λυσίας, προκειμένου να παρουσιάσει την προσωπικότητα του μυστικοπαθούς και ύπουλου Θηραμένη.
- ▶ Να αξιολογήσουμε τη στρατηγική του Λυσία κατά την παρουσίαση των μεθοδεύσεων του Θηραμένη.

Σύνοψη

Ο Θηραμένης όχι μόνο κρατούσε μυστικά από τους συμπολίτες του, αλλά και με προθυμία ενεργούσε σύμφωνα με τα συμφέροντα των αντιπάλων της πόλης, οι οποίοι, ωστόσο, δεν αντιτάχθηκαν στις μεθοδεύσεις του.

Αρχαίο κείμενο

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

[69] ὑμεῖς δέ, ὧ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πραττούσης μὲν τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς σωτήρια, ἀντιλεγόντων δὲ πολλῶν Θηραμένει, εἰδότες δὲ ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρωποι τῶν πολεμίων ἔνεκα τἀπόρρητα ποιοῦνται, ἐκεῖνος δ' ἐν τοῖς αὐτοῦ πολίταις οὐκ ἠδέλησεν εἰπεῖν ταῦθ' ἃ πρὸς τοὺς πολεμίους ἔμελλεν ἐρεῖν, ὅμως ἐπετρέψατε αὐτῷ πατρίδα καὶ παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ ὑμᾶς αὐτοῦς. [70] ὁ δὲ ὧν μὲν ὑπέσχετο οὐδὲν ἔπραξεν, οὕτως δὲ ἐνετεθύμητο ὡς χρῆ μικρὰν καὶ ἀσθενῆ γενέσθαι τὴν πόλιν, ὥστε περὶ ὧν οὐδεὶς πώποτε οὔτε τῶν πολεμίων ἐμνήσθη οὔτε τῶν πολιτῶν ἤλπισε, ταῦθ' ὑμᾶς ἔπεισε πράξαι, οὐχ ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἀναγκαζόμενος, ἀλλ' αὐτὸς ἐκείνοις ἐπαγγελόμενος, τοῦ τε Πειραιῶς τὰ τεῖχη περιελεῖν καὶ τὴν ὑπάρχουσαν πολιτείαν καταλῦσαι, εὖ εἰδὼς ὅτι, εἰ μὴ πασῶν τῶν ἐλπίδων ἀποστερηθήσεσθε, ταχῆϊαν παρ' αὐτοῦ τὴν τιμωρίαν κομιεῖσθε. [71] καὶ τὸ τελευταῖον, ὧ ἄνδρες δικασταί, οὐ πρότερον εἴασε τὴν ἐκκλησίαν γενέσθαι, ἕως ὃ λεγόμενος ὑπ' ἐκείνων καιρὸς ἐπιμελῶς ὑπ' αὐτοῦ ἐτηρήθη, καὶ μετεπέμψατο μὲν τὰς μετὰ Λυσάνδρου ναῦς ἐκ Σάμου, ἐπεδήμησε δὲ τὸ τῶν πολεμίων στρατόπεδον.

Γλωσσικές παρατηρήσεις

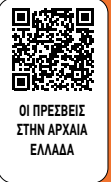
ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΕΣ
ΚΑΡΤΕΣ

- *πραττούσης μὲν τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς... ἀντιλεγόντων δὲ πολλῶν*: οἱ μετοχές *πραττούσης* καὶ *ἀντιλεγόντων* εἶναι γενικές ἀπόλυτες χρονικές. Ὑποκείμενο τῆς μετοχῆς *πραττούσης* εἶναι ἡ γενική τῆς βουλῆς, ἐνῶ αὐτό τῆς μετοχῆς *ἀντιλεγόντων* εἶναι ἡ γενική πολλῶν.
- **Ομόρριζα**: πράξη, πρακτικός.
- *εἰδότες*: μετοχή ἐνεστώτα (ονομαστική: εἰδώς) τοῦ ρ. *οἶδα* που σημαίνει «γνωρίζω».
- **Ομόρριζα**: εἶδηση, εἰδήμων, ἱστορία, ἱστόρημα.
- *ἃ πρὸς τοὺς πολεμίους ἔμελλεν ἐρεῖν*: δευτερεύουσα αναφορική προσδιοριστική πρόταση, ἡ οποία εἰσάγεται με τὴν ἀντωνυμία *ἃ* καὶ λειτουργεῖ ὡς ἐπεξήγηση τῆς ἀντωνυμίας *ταῦτα* (ταῦθ').
- *ὥστε περὶ ὧν οὐδεὶς πώποτε οὔτε τῶν πολεμίων ἐμνήσθη οὔτε τῶν πολιτῶν ἤλπισε*: δευτερεύουσες συμπερασματικές προτάσεις, οἱ οποίες εἰσάγονται με τὸν σύνδεσμο *ὥστε* καὶ ἐκφέρονται με ἀπλή οριστική (*ἐμνήσθη, ἤλπισε*).
- *ἕως ὃ λεγόμενος ὑπ' ἐκείνων καιρὸς ἐπιμελῶς ὑπ' αὐτοῦ ἐτηρήθη*: δευτερεύουσα χρονική πρόταση, ἡ οποία εἰσάγεται με τὸν χρονικό σύνδεσμο *ἕως* καὶ ἐκφέρεται με οριστική. Προσδιορίζει χρονικά τὸ περιεχόμενο τῆς κύριας πρότασης *οὐ πρότερον εἴασε τὴν ἐκκλησίαν γενέσθαι* καὶ δηλώνει τὸ προτερόχρονο.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ
ΛΕΞΕΩΝ

Νεοελληνική απόδοση

[69] Και εσείς, άνδρες Αθηναίοι, ενώ η βουλή του Αρείου Πάγου έπαιρνε σωτήρια μέτρα και πολλοί αντιδρούσαν στις δραστηριότητες του Θηραμένη, και ενώ όλοι φυσικά ξέρατε ότι οι άλλοι άνθρωποι φυλάγουν τα μυστικά τους για προστασία από τους αντιπάλους, αντίθετα εκείνος δεν θέλησε να αποκαλύψει στους ίδιους τους συμπολίτες του τα όσα επρόκειτο να πει στους εχθρούς, παρ' όλ' αυτά του εμπιστευτήκατε την πατρίδα και τα παιδιά και τις γυναίκες και τους ίδιους τους εαυτούς σας. [70] Εκείνος όμως από όσα υποσχέθηκε δεν έκανε τίποτε, αλλά είχε τόσο πολύ ενστερνιστεί ότι η πόλη πρέπει να καταστεί μικρή και αδύναμη, ώστε σας έπεισε να πράξετε αυτά τα πράγματα, που ως τότε κανείς ποτέ ούτε από τους εχθρούς σας θυμήθηκε να εκφράσει ούτε από τους συμπολίτες σας περίμενε· και αυτά όχι γιατί εξαναγκαζόταν από τους Λακεδαιμονίους, αλλά ο ίδιος αυτοβούλως επειδή υποσχέθηκε σε εκείνους και τα τείχη του Πειραιά να κατεδαφίσει και το υπάρχον πολίτευμα να καταλύσει – ξέροντας βέβαια καλά ότι θα επιδιώξετε γρήγορα την τιμωρία του, εάν από όλες τις ελπίδες δεν στερηθείτε. [71] Και στο τέλος, άνδρες δικαστές, δεν άφησε να συγκληθεί η συνέλευση του λαού, παρά μόνο όταν τήρησε με επιμέλεια την προθεσμία που του είχαν εκείνοι ορίσει και έστειλε και έφερε εδώ από τη Σάμο τα πλοία που ήταν μαζί με τον Λύσανδρο, και εγκαταστάθηκε το στρατόπεδο των εχθρών στην πόλη μας.

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *πραττούσης μὲν τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς σωτήρια*

Το δικαστήριο του Αρείου Πάγου προστάτευε το σύνταγμα και τη δημοκρατία στην Αθήνα. Ο Λυσίας ισχυρίζεται εδώ ότι το πολίτευμα βρισκόταν σε κίνδυνο μετά την ήττα στους Αιγός ποταμούς, αλλά και εξαιτίας του Θηραμένη.

■ *τοὺς πολεμίους*

Ο Λυσίας εννοεί τους Σπαρτιάτες, στους οποίους ο Θηραμένης θα πήγαινε ως πρέσβης, αφού είχε σχέδιο σωτηρίας της πόλης, όπως υποσχόταν (βλ. § 68 παραπάνω).

■ *ὅμως ἐπετρέψατε αὐτῷ πατρίδα καὶ παῖδας καὶ γυναῖκας καὶ ὑμᾶς αὐτοὺς*

Ο Λυσίας υπονοεί εδώ ότι οι Αθηναίοι διόρισαν τον Θηραμένη πρέσβη στη Σπάρτη και ότι αυτός ουσιαστικά παρέδωσε όλους τους συμπολίτες του σε αυτήν.

■ *οὕτως δὲ ἐνετεθύμητο ὡς χρὴ μικρὰν καὶ ἀσθενῆ γενέσθαι τὴν πόλιν*

Ο ρήτορας κατηγορεί τον Θηραμένη ότι σκοπός του ήταν να κάνει την Αθήνα μικρή και αδύναμη. Με την κατηγορία αυτή επιχειρεί, για μία ακόμη φορά, να τον στιγματίσει, παρουσιάζοντάς τον ως εντελώς αναξιόπιστο.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ Τι μελετήσαμε;

Ο Λυσίας επιχειρήσε να παρουσιάσει τις μεθοδεύσεις του Θηραμένη, οι οποίες στρέφονταν κατά της πόλης, αλλά και να επιπλήξει όσους Αθηναίους πολίτες τις ανέχτηκαν.

▶ Πώς μελετάμε;

Στις ενότητες που εξετάσαμε, καθώς και σε εκείνες που ακολουθούν, παρουσιάζεται από τον Λυσία το ήθος του Θηραμένη, με αξιοποίηση από τον ρήτορα των κατάλληλων στρατηγικών αλλά και εκφραστικών μέσων. Ξεκινήστε να καταγράφετε τις πληροφορίες που προσκομίζει ο ρήτορας ως προς την *ήθοποιία* του Θηραμένη και φτιάξτε έναν εννοιολογικό χάρτη, τον οποίο μπορείτε να συμπληρώνετε, καθώς θα μελετάτε και τις επόμενες παραγράφους.

Αττική ερυθρόμορφη λήκυθος, που απεικονίζει τη θεά Αθηνά, την προστάτιδα της αθηναϊκής πολιτείας, με κλαδί ελιάς. Μητροπολιτικό Μουσείο Τέχνης της Νέας Υόρκης

14

ΕΝΟΤΗΤΑ

Απόδειξη

Παράγραφοι 72-76

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Τις κατηγορίες του Λυσία εναντίον του Θηραμένη, ότι σκόπιμα υπέσκαψε την πόλη και τη δημοκρατία.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να κατανοήσουμε και να ερμηνεύσουμε το περιεχόμενο του κατηγορητηρίου εναντίον του Θηραμένη, καθώς και τη θέση του στην *Απόδειξη* του λόγου.

Σύνοψη

Ο Λυσίας κατηγορεί τον Θηραμένη για αντιδημοκρατικές μεθοδεύσεις, οι οποίες σκοπό είχαν να βλάψουν την Αθήνα και να ενισχύσουν την αντίπαλό της, τη Σπάρτη.

Αρχαίο κείμενο

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

[72] τότε δὲ τούτων ὑπαρχόντων, καὶ παρόντος Λυσάνδρου καὶ Φιλοχάρους καὶ Μιλτιάδου, περὶ τῆς πολιτείας τὴν ἐκκλησίαν ἐποίουν, ἵνα μήτε ῥήτωρ αὐτοῖς μηδεὶς ἐναντιοῖτο μηδὲ διαπειλοῖτο ὑμεῖς τε μὴ τὰ τῆ πόλει συμφέροντα ἔλοισθε, ἀλλὰ τὰκείνους δοκοῦντα ψηφίσαισθε. [73] ἀναστὰς δὲ Θηραμένης ἐκέλευσεν ὑμᾶς τριάκοντα ἀνδράσιν ἐπιτρέψαι τὴν πόλιν καὶ τῇ πολιτεία χρῆσθαι ἣν Δρακοντίδης ἀπέφαινε. ὑμεῖς δ' ὅμως καὶ οὕτω διακείμενοι ἐθορυβεῖτε ὡς οὐ ποιήσοντες ταῦτα· ἐγιγνώσκετε γὰρ ὅτι περὶ δουλείας καὶ ἐλευθερίας ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἠκκλησιάζετε. [74] Θηραμένης δέ, ὃ ἄνδρες δικασταί, (καὶ τούτων ὑμᾶς αὐτοὺς μάρτυρας παρεξομαί) εἶπεν ὅτι οὐδὲν αὐτῷ μέλοι τοῦ ὑμετέρου δορυβού, ἐπειδὴ πολλοὺς μὲν Ἀθηναίων εἰδείη {τους} τὰ ὅμοια πράττοντας αὐτῷ, δοκοῦντα δὲ Λυσάνδρῳ καὶ Λακεδαιμονίοις λέγοι. μετ' ἐκείνον δὲ Λύσανδρος ἀναστὰς ἄλλα τε πολλὰ εἶπε καὶ ὅτι παρασπόνδους ὑμᾶς ἔχοι, καὶ ὅτι οὐ περὶ πολιτείας ὑμῖν ἔσται ἀλλὰ περὶ σωτηρίας, εἰ μὴ ποιήσαιδ' ἃ Θηραμένης κελεύει. [75] τῶν δ' ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὅσοι ἄνδρες ἀγαθοὶ ἦσαν, γνόντες τὴν παρασκευὴν καὶ τὴν ἀνάγκην, οἱ μὲν αὐτοῦ μένοντες ἡσυχίαν ἦγον, οἱ δὲ ὄχοντο ἀπίοντες, τοῦτο γοῦν σφίσι αὐτοῖς συνειδότες, ὅτι οὐδὲν κακὸν τῇ πόλει ἐψηφίσαντο· ὀλίγοι δὲ τινες καὶ πονηροὶ καὶ κακῶς βουλευόμενοι τὰ προσταχθέντα ἐχειροτόνησαν. [76] παρηγγέλλετο γὰρ αὐτοῖς δέκα μὲν οὖς Θηραμένης ἀπέδειξε χειροτονῆσαι, δέκα δὲ οὖς οἱ καθεστηκότες ἔφοροι κελεύοιεν, δέκα <δ'> ἐκ τῶν παρόντων· οὕτω γὰρ τὴν ὑμετέραν ἀσθένειαν ἐώρων καὶ τὴν αὐτῶν δύναμιν ἠπίσταντο, ὥστε πρότερον ἤδυσαν τὰ μέλλοντα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳπραχθήσεσθαι.

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **αὐτῷ μέλοι τοῦ ὑμετέρου δορυβού:** το μέλοι εἶναι ἀπρόσωπο ρῆμα καὶ συντάσσεται με δοτική καὶ γενική, δηλαδή μέλει μοί τινος καὶ σημαίνει «φροντίζω για κάτι».
- **παρασπόνδους:** παράσπονδος = «αὐτὸς που καταπατᾷ συμφωνία, συνθήκη».
Ομόρριζα: παρασπονδία (= ἀθέτηση συνθήκης).
- **ἀπίοντες:** μετοχή ἐνεστώτα (με σημασία μέλλοντα) τοῦ ρ. ἄπειμι = «ἀπέρχομαι, ἀποχωρῶ».
- **συνειδότες:** μετοχή ἐνεστώτα τοῦ ρ. σύνιδα, σύνθετο ρῆμα ἀπὸ τὴν πρόθεση σύν καὶ το ρῆμα οἶδα (= «γνωρίζω»).
- **οἱ καθεστηκότες:** μετοχή παρακειμένου τοῦ ρ. καθίστημι = «ορίζω, καθιστώ». Στὸ θηλυκὸ γένος, ἀπαντοῦμε τὴ μετοχὴ στη λόγια φράση «καθεστηκυία τάξις» = κυρίαρχη, ἐπιβεβλημένη.
- **ἐώρων < ὁράω-ῶ = «βλέπω».**
Ομόρριζα: ὄραση, ορατός, ορατότητα, πανάραμα.

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *παρόντος Λυσάνδρου και Φιλοχάρους και Μιλτιάδου*

Ο Λύσανδρος ήταν ο Σπαρτιάτης ναύαρχος, που είχε νικήσει τον αθηναϊκό στόλο στους Αιγός ποταμούς. Ο Φιλοχάρης και ο Μιλτιάδης ήταν, ενδεχομένως, Σπαρτιάτες ή Αθηναίοι ολιγαρχικοί.

■ *ήν Δρακοντίδης απέφαινε*

Ο Δρακοντίδης ήταν ένας από τους Τριάκοντα, σχεδιαστής του νέου καθεστώτος στην Αθήνα.

■ *έθορυβεῖτε*

Οι φωνασκίες ήταν ένας τρόπος αποδοκιμασίας του ρήτορα στην Εκκλησία του Δήμου ή το δικαστήριο.

■ *ὅτι παρασπόνδους ὑμᾶς ἔχοι*

Ο Λύσανδρος κατηγορεί τους Αθηναίους ότι είχαν παραβιάσει τους όρους (σπονδές) παράδοσης της πόλης τους στη Σπάρτη.

■ *ἄνδρες ἀγαθοὶ*

Η λέξη *ἀγαθός* απαντά στα Ομηρικά Έπη, για να δηλώσει τον ευγενή ως προς την καταγωγή και κοινωνική τάξη, αλλά και τον ηθικό άνθρωπο. Με τη λέξη αυτή χαρακτηριζόταν και ο ανδρείος πολεμιστής στο πεδίο της μάχης. Η λέξη συνέχισε να χρησιμοποιείται και στην κλασική εποχή, για να χαρακτηρίσει τους Αθηναίους πολίτες, προσδίδοντάς τους ηθική ακεραιότητα και ανδρεία. Στο κείμενό μας ο Λυσίας χαρακτηρίζει ως ηθικούς και έντιμους εκείνους που δεν συμφώνησαν με τον Θηραμένη.

■ *τὴν παρασκευὴν*

Η λέξη σημαίνει «προετοιμασία» κι εδώ ειδικότερα «ενορκήστρωση συνωμοσίας».

■ *δέκα μὲν οὖς Θηραμένης ἀπέδειξε χειροτονῆσαι*

Η ψηφοφορία στην Εκκλησία του Δήμου γινόταν με *χειροτονία*, δηλαδή με ανάταση των χεριών των μελών της. Εδώ πρόκειται για προφανέστατη παραβίαση της δημοκρατικής διαδικασίας, αφού οι εκκλησιαστές ήταν αναγκασμένοι να ψηφίσουν ανθρώπους που υποδείκνυε ο Θηραμένης.

Παράλληλο κείμενο

Ο Θουκυδίδης, στο 8ο βιβλίο των *Ιστοριών* του, (παράγραφοι 66.1-2), αφηγείται τον τρόπο με τον οποίο οι Τετρακόσιοι ανέτρεψαν τη δημοκρατία στην Αθήνα το 411 π.Χ. Στο κείμενο αυτό υπάρχει ένα παράδειγμα απουσίας θορύβου στην Εκκλησία του Δήμου. Να το συγκρίνετε με όσα λέει ο Λυσίας στις παραγράφους 72-76 σχετικά με την κατάσταση στο δικαστήριο.

[8.66.1] Όλα αυτά ήταν εύσημα προσχήματα για τους περισσότερους, ενώ στην πραγματικότητα θα έπαιρναν την εξουσία όσοι και πρόκειτο να αλλάξουν το πολίτευμα. Όμως συνέρχονταν πάντα η Εκκλησία του Δήμου και η Βουλή που εκλέγεται με κλήρο· ωστόσο δεν συζητούσαν τίποτε το οποίο δεν φαινόταν ορθό στους συνωμότες. Αλλά και οι ρήτορες που μιλούσαν ήταν δικοί τους [μέλη της συνωμοσίας τους] και τους λόγους που εκφώνούσαν τους είχαν σκεφτεί εκ των προτέρων. **[8.66.2]** Κανείς από τους άλλους [πολίτες] δεν έφερνε αντίρρηση, επειδή φοβόταν και επειδή έβλεπε το πλήθος των συνωμοτών. Αν κανείς έφερνε αντίρρηση στα λεγόμενά τους [στις συνεδριάσεις της Εκκλησίας του Δήμου και της Βουλής], αμέσως θανατωνόταν με κατάλληλο τρόπο, και δεν γινόταν αναζήτηση των δραστών ούτε γινόταν δίωξη αν υποπεύονταν κάποιον, αλλά ο λαός καθόταν ήσυχος, και υπήρχε τέτοια τρομοκρατία, ώστε θεωρούσε κέρδος να μην πάθει κάτι βίαιο ακόμη και αν σιωπούσε.

Νεοελληνική απόδοση: Άγγελος Καπέλλος

Ασκήσεις – Δραστηριότητες

Κείμενο και συμφραζόμενα

- Να διαβάσετε την **απολογία του Θηραμένη** όπως την παραθέτει ο ιστορικός Ξενοφώντας (*Ελληνικά* 2.3.29-34). Ποιες πληροφορίες λαμβάνουμε από τον Ξενοφώντα για την προσωπικότητα του Θηραμένη; Συμφωνούν με όσα αναφέρει εδώ ο Λυσίας;
- Τι υποδηλώνει σε σχέση με τον χαρακτήρα αλλά και τα πολιτικά φρονήματα του Θηραμένη η, κατά τον Λυσία, δήλωσή του ότι αδιαφορεί για τον θόρυβο που έκαναν οι συμπολίτες του στην Εκκλησία του Δήμου;

Κείμενο και περιεχόμενο

- Στις παραγράφους 72-76 ο Λυσίας κάνει επικριτικές αναφορές στις αντιπατριωτικές και αντιδημοκρατικές μεθοδεύσεις του Θηραμένη. Ο λόγος, ωστόσο, που εκφωνείται στο δικαστήριο είναι κατηγορία κατά του Ερατοσθένη. Πώς, κατά τη γνώμη σας, συνδέεται η επίκριση κατά του Θηραμένη με αυτήν κατά του Ερατοσθένη;

Κείμενο και μορφή

- *ἀναστὰς δὲ Θηραμένης ἐκέλευσεν ὑμᾶς τριάκοντα ἀνδράσιν ἐπιτρέψαι τὴν πόλιν καὶ τῇ πολιτεία χρῆσθαι*: να προσδιορίσετε τη συντακτική λειτουργία της μετοχής *ἀναστὰς*, του απαρεμφάτου *ἐπιτρέψαι* και του ουσιαστικού *τῇ πολιτεία*.
- *καὶ τοσούτων καὶ ἐτέρων κακῶν καὶ αἰσχροῶν καὶ πάλαι καὶ νεωστὶ καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων αἰτίου γεγεννημένου*: Ποιο ρητορικό σχήμα εντοπίζετε στην πρόταση και ποια είναι η χρησιμότητά του κατά τη γνώμη σας;

Το αρχαίο κείμενο και ο σύγχρονος κόσμος

- *ἠκκλησιάζετε, χειροτονῆσαι*: με ποια σημασία χρησιμοποιούνται οι λέξεις στο αρχαίο κείμενο; Να γράψετε δύο προτάσεις στα Νέα Ελληνικά, στις οποίες οι παραπάνω λέξεις (ή άλλες, παράγωγές τους), να χρησιμοποιούνται με τη σύγχρονη σημασία τους.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

► Τι μελετήσαμε;

Ο Λυσίας παρουσίασε λεπτομερώς τις πράξεις του Θηραμένη, που στρέφονταν κατά της αθηναϊκής δημοκρατίας και των συμφερόντων της πόλης.

► Πώς μελετάμε;

Διαβάζοντας το κείμενο της ενότητας, προσπαθήστε για κάθε επιχείρημα του Λυσία εναντίον του Θηραμένη να σκεφτείτε ποιο αντίστοιχο επιχείρημά του εναντίον του Ερατοσθένη υποκρύπτεται. Για την καταγραφή σας, μπορείτε να χρησιμοποιήσετε το εργαλείο κατασκευής εννοιολογικών χαρτών.

«Κύλησε ο τέντζερης και βρήκε το καπάκι...» Μία εύγλωττη και εύστοχη αναφορά στη συνάφεια του χαρακτήρα και των πράξεων του Θηραμένη και του Ερατοσθένη. (Γελοιογραφία του ΑΡΚΑ, 2016)

15

ΕΝΟΤΗΤΑ

Απόδειξη

Παράγραφοι 77-80

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Τη συνέχεια του κατηγορητηρίου εναντίον του Θηραμένη και τη σύνδεσή του με τις κατηγορίες κατά του Ερατοσθένη.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να εξετάσουμε πώς ο Ερατοσθένης θα χρησιμοποιήσει το κατηγορητήριο εναντίον του Θηραμένη ως μέσο πίεσης προς τους δικαστές.

Σύνοψη

Ο Λυσίας επεξηγεί τους λόγους τιμωρίας του Θηραμένη από το καθεστώς των Τριάκοντα, ενώ ταυτόχρονα ζητά από τους δικαστές να τιμωρήσουν τον Ερατοσθένη, τον συνεργό του Θηραμένη στις εχθρικές προς την πόλη πράξεις.

Αρχαίο κείμενο

[77] ταῦτα δὲ οὐκ ἐμοὶ δεῖ πιστεῦσαι, ἀλλὰ ἐκεῖνῳ· πάντα γὰρ τὰ ὑπ' ἐμοῦ εἰρημέ-
 να ἐν τῇ βουλῇ ἀπολογούμενος ἔλεγεν, ὄνειδίζων μὲν τοῖς φεύγουσιν, ὅτι δι' αὐτὸν
 κατέλθοιεν, οὐδὲν φροντιζόντων Λακεδαιμονίων, ὄνειδίζων δὲ τοῖς τῆς πολιτείας
 μετέχουσιν, ὅτι πάντων τῶν πεπραγμένων τοῖς εἰρημένοις τρόποις ὑπ' ἐμοῦ αὐτὸς
 αἴτιος γεγενημένος τοιούτων τυγχάνοι, πολλὰς πίστεις αὐτοῖς ἔργῳ δεδωκὼς καὶ
 παρ' ἐκεῖνων ὄρκους εἰληφώς. [78] καὶ τοσούτων καὶ ἐτέρων κακῶν καὶ αἰσχροῶν
 καὶ πάλαι καὶ νεωστὶ καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων αἰτίου γεγενημένου τολμήσουσιν
 αὐτοὺς φίλους ὄντας ἀποφαίνειν, οὐχ ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθανόντος Θηραμένους ἀλλ'
 ὑπὲρ τῆς αὐτοῦ πονηρίας, καὶ δικαίως μὲν ἐν ὀλιγαρχίᾳ δίκην δόντος (ἤδη γὰρ
 αὐτὴν κατέλυσε), δικαίως δ' ἂν ἐν δημοκρατίᾳ· δις γὰρ ὑμᾶς κατεδουλώσατο, τῶν
 μὲν παρόντων καταφρονῶν, τῶν δὲ ἀπόντων ἐπιθυμῶν, καὶ τῷ καλλίστῳ ὀνόματι
 χρώμενος δεινοτάτων ἔργων διδάσκαλος καταστάς. [79] περὶ μὲν τοίνυν Θηραμέ-
 νους ἱκανά μοι ἐστὶ τὰ κατηγορημένα· ἤκει δ' ὑμῖν ἐκεῖνος ὁ καιρὸς, ἐν ᾧ δεῖ συγ-
 γνώμην καὶ ἔλεον μὴ εἶναι ἐν ταῖς ὑμετέραις γνώμαις, ἀλλὰ παρὰ Ἐρατοσθένους
 καὶ τῶν τούτου συναρχόντων δίκην λαβεῖν, μηδὲ μαχομένους <μὲν> κρείττους
 εἶναι τῶν πολεμίων, ψηφίζομένους δὲ ἥττους τῶν ἐχθρῶν. [80] μηδ' ὧν φασὶ μέλλειν
 πράξειν πλείω χάριν αὐτοῖς ἴστε, ἢ ὧν ἐποίησαν ὀργίζεσθε· μηδ' ἀποῦσι μὲν τοῖς
 τριάκοντα ἐπιβουλεύετε, παρόντας δ' ἀφῆτε· μηδὲ τῆς τύχης, ἢ τούτους παρέδω-
 κε τῇ πόλει, κάκιον ὑμῖν αὐτοῖς βοηθήσητε.

 ΑΣΚΗΣΕΙΣ
 ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **κατέλθοιεν**: γ' πρόσωπο πληθυντικού αριθμού, ευκτική αορίστου β' του ρ. *κατέρχομαι* = «κατεβαίνω, επιστρέφω».
- **Ομόρριζα**: ερχομός, ἔλευση (από τον μέλλοντα *ἐλεύσομαι*), διέλευση.
- **εἰληφώς**: μετοχή παρακειμένου του ρ. *λαμβάνω*.
- **Ομόρριζα**: επανάληψη, ηχοληψία, θρησκοληψία, λαβή, παραλαβή, λάφυρο.
- **δίκην δόντος**: η μετοχή *δόντος*, από το ρ. *δίδωμι*, είναι σε χρόνο αόριστο β'. Η φράση *δίκην δίδωμί τι* σημαίνει «τιμωρούμαι».
- **ἤκει**: γ' ενικό πρόσωπο του ρ. *ἤκω*, του οποίου ο ενεστώτας έχει σημασία παρακειμένου, ο παρατατικός σημασία υπερσυντέλικου και ο μέλλοντας σημασία συντελεσμένου μέλλοντα. Στην ενεστωτική του μορφή το ρ. *ἤκω* σημαίνει «έχω ἔλθει, έχω φθάσει».

 ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΕΣ
 ΚΑΡΤΕΣ

 ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
 ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ
 ΛΕΞΕΩΝ

Νεοελληνική απόδοση

[77] Και γι' αυτά δεν χρειάζεται να δώσετε πίστη σ' εμένα αλλά σ' εκείνον· γιατί όλα όσα έχουν ειπωθεί από εμένα τα ανέφερε στη βουλή κατά την απολογία του, προσβάλλοντας κυριολεκτικά και τους εξόριστους, ότι τάχα επέστρεψαν χάρη σ' αυτόν, ενώ οι Λακεδαιμόνιοι δεν έδειχναν κανένα ενδιαφέρον, προσβάλλοντας και τους πολιτικούς συνεργάτες του, ότι τάχα παρότι ήταν υπεύθυνος για όλα όσα είχαν γίνει, καθώς ακριβώς σας έχω εκθέσει, του συμπεριφέρονταν με αυτόν τον τρόπο, αν και είχε δώσει έμπρακτα πίστη σε αυτούς και από εκείνους είχε λάβει όρκους πίστης προς αυτόν. [78] Και μολονότι είχε υπάρξει αιτία για τόσα και άλλα δεινά και επονειδιστά και παλαιά και πρόσφατα, και για μικρά και μεγάλα, θα τολμήσουν αυτοί να αποκαλύψουν ότι είναι φίλοι του, αν και ο Θηραμένης εκτελέστηκε όχι από το ενδιαφέρον του για εσάς αλλά εξαιτίας της φαυλότητας του· και δίκαια κατά την περίοδο της ολιγαρχίας τιμωρήθηκε (αφού ήδη την κατέλυσε) και κατά την περίοδο της δημοκρατίας (δίκαια θα είχε τιμωρηθεί)· γιατί σας υποδούλωσε δύο φορές, περιφρονώντας αυτά που είχε και επιζητώντας αυτά που δεν είχε και χρησιμοποιώντας την πιο ωραία λέξη, ενώ έγινε δάσκαλος των χειρότερων πράξεων. [79] Για τον Θηραμένη λοιπόν οι κατηγορίες που έχω διατυπώσει είναι αρκετές· έχει όμως φτάσει η ευκαιρία σε σας, σύμφωνα με την οποία επιβάλλεται να μη δείξετε συγγνώμη και ευσπλαχνία στις αποφάσεις σας, αλλά να τιμωρήσετε τον Ερατοσθένη και τους συνεργάτες του, ούτε όταν πολεμάτε να είστε ισχυρότεροι από τους εχθρούς σας, ενώ όταν ψηφίζετε να είστε κατώτεροι από τους πολιτικούς σας αντιπάλους. [80] Ούτε να χρωστάτε ευγνωμοσύνη για όσα αυτοί διατείνονται ότι τάχα θα πράξουν και όχι οργή για όσα έχουν πράξει· και ούτε να λαμβάνετε μέτρα εναντίον των Τριάκοντα όσο είναι απόντες και να τους απαλλάσετε όταν είναι παρόντες· και ούτε εσείς οι ίδιοι να βοηθήσετε τους εαυτούς σας λιγότερο από ό,τι η τύχη που σας τους έχει παραδώσει.

ΤΟ ΚΑΛΥΤΕΡΟ
ΟΝΟΜΑ ΓΙΑ ΤΑ
ΠΙΟ ΔΕΙΝΑ ΕΡΓΑ

- **κρείττους**: συγκριτικός βαθμός του επιθέτου *ἀγαθός*, δεύτερος τύπος· υπάρχει και ο πρώτος τύπος *κρείττονας*. Σημαίνει «δυνατότερους».
- **Ομόρριζα**: αγαθότητα, αγαθοσύνη, αγαθιάρης.
- **ἥττους**: συγκριτικός βαθμός των επιθέτων *κακός* και *μικρός*, δεύτερος τύπος· υπάρχει και ο πρώτος τύπος *ἥττονας*.
- **ἴστε**: β' πληθυντικό προστακτικής ενεστώτα του ρ. *οἶδα* = «γνωρίζω».

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *έν τῇ βουλῇ ἀπολογούμενος ἔλεγεν*

Ο ιστορικός Ξενοφώντας (*Ελληνικά*) αναφέρει ότι οι Τριάκοντα οδήγησαν σε δίκη τον Θηραμένη ενώπιον της Βουλής των Πεντακοσίων. Εκεί ο Κριτίας τον κατηγορήσε ως προδότη του καθεστώτος των Τριάκοντα. Ο Θηραμένης απάντησε στον Κριτία και εξήγησε τους λόγους διαφωνίας του με τη βιαιότητα των Τριάκοντα απέναντι στους Αθηναίους. Ο Λυσίας όμως παρουσιάζει τον Θηραμένη να κατηγορεί τους Τριάκοντα για διαφορετικούς λόγους, προκειμένου να αμαυρώσει τη φήμη του Θηραμένη.

■ *πολλὰς πίστεις αὐτοῖς ἔργῳ δεδωκὼς καὶ παρ' ἐκείνων ὄρκους εἰληφὼς*

Ο Λυσίας, αναφερόμενος στις έμπρακτες αποδείξεις πίστης μεταξύ των Τριάκοντα και στην ανταλλαγή όρκων, επιχειρεί να τους προσδώσει την εικόνα μιας καλά δεμένης και γι' αυτό εξαιρετικά επικίνδυνης συνωμοτικής ομάδας, η οποία υπονόμει τη δημοκρατία.

■ *καὶ τοσούτων καὶ ἑτέρων κακῶν καὶ αἰσχρῶν καὶ πάλαι καὶ νεωστὶ καὶ μικρῶν καὶ μεγάλων αἰτίου γεγενημένου:*

Ο Λυσίας χρησιμοποιεῖ πολυσύνδετο σχήμα, δηλαδή επαναλαμβάνει τον σύνδεσμο *καί*.

■ *δὶς γὰρ ὑμᾶς κατεδουλώσατο*

Ο ρήτορας εννοεῖ ότι ο Θηραμένης υποδούλωσε τους Αθηναίους και κατά τη διάρκεια του καθεστώτος των Τετρακοσίων, στο οποίο αναφέρθηκε προηγουμένως (παράγραφος 66), και κατά τη διάρκεια του καθεστώτος των Τριάκοντα (παράγραφος 76).

■ *τῷ καλλίστῳ ὀνόματι χρώμενος δεινῶτων ἔργων διδάσκαλος καταστάς*

Το καλύτερο όνομα για τα πιο δεινά έργα είναι, ενδεχομένως, η ειρήνη, την οποία υποσχέθηκε ο Θηραμένης στους Αθηναίους πριν από την παράδοση της πόλης, και η ενεργή συμμετοχή του στην ανατροπή της δημοκρατίας κατά τη διάρκεια της Εκκλησίας του Δήμου, στην οποία ήταν παρών ο Λύσανδρος.

■ *ἔλεον*

Τα συναισθήματα αποτελούν μέσο πειθούς σε μια δίκη και η διεγερσή τους (η λεγόμενη «*παθοποιία*») γίνεται με τρόπο έντεχνο, αν και συχνά υπόγειο. Ο Λυσίας, ακριβώς επειδή είναι γνώστης της ρητορικής, γνωρίζει ότι η υπεράσπιση του Ερατοσθένη θα στοχεύσει να ελέγξει τους δικαστές συναισθηματικά, γι' αυτό και ρητά τους αποτρέπει από το να αισθανθούν λύπηση για έναν άνθρωπο που έβλαψε την πόλη τους.

■ *χάριν αὐτοῖς ἴστε*

Η *χάρις* δηλώνει την ευγνωμοσύνη που μπορεί να δείχνουν οι δικαστές στους διαδίκους για προηγούμενες ευεργεσίες τους, όπως είναι, για παράδειγμα, οι τριηραρχίες και οι χορηγίες. Αξίζει να θυμηθούμε ότι στην παράγραφο 38 ο Λυσίας είχε ισχυρισθεί ότι κάποιοι από τους κατηγορούμενους θα προσπαθήσουν να εξαπατήσουν τους δικαστές, λέγοντάς τους ότι οι Τριάκοντα υπηρέτησαν ως τριηραρχοί την Αθήνα.

ΘΗΡΑΜΕΝΗΣ

- 45/50 ετών
- Γενειάδα/Μαύρα μαλλιά
- Μεγάλη μύτη
- Ομοιότητα με Μωυσή
- Κάπως λιπόσαρκος
- Ταινία μαλλιών

Μία απόπειρα φυσιογνωμικής και βιογραφικής παρουσίασης του Θηραμένη.

Jave Galt-Miller, *POLIS: The Trial of Socrates*,
Big Things Productions 2019 [Η Δίκη του Σωκράτη]

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ Τι μελετήσαμε;

Το τελευταίο σκέλος του κατηγορητηρίου του Λυσία εναντίον του Θηραμένη και τη σύνδεσή του με την υπόθεση κατά του Ερατοσθένη.

▶ Πώς μελετάμε;

Συγκεντρώνοντας τα στοιχεία που παρέχουν οι τελευταίες αυτές παράγραφοι της *Απόδειξης*, να συμπληρώσετε τον εννοιολογικό χάρτη του Θηραμένη, που έχετε ξεκινήσει από τις προηγούμενες παραγράφους. Έπειτα, να τον εκτυπώσετε και να τον κολλήσετε στα τετράδιά σας, για να έχετε μια εύχρηστη σύνοψη των πληροφοριών που σχετίζονται με το πρόσωπο αυτό.

Πώς θα αισθανόταν, άραγε, ο Ερατοσθένης, ακούγοντας στο δικαστήριο το βαρύ κατηγορητήριο του Λυσία εναντίον του;

16

ΕΝΟΤΗΤΑ

Επίλογος

Παράγραφοι 81-84

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Το περιεχόμενο των πρώτων επιλογικών παραγράφων του λόγου: πώς ο ρήτορας προσπαθεί να πείσει τους δικαστές να τιμωρήσουν παραδειγματικά τον Ερατοσθένη.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να εντοπίσουμε και να αξιολογήσουμε με ποια ρητορικά μέσα επιχειρεί ο Λυσίας να πείσει τους δικαστές να επιβάλουν στον Ερατοσθένη την καταδίκη που του αξίζει.

Σύνοψη

Ο Λυσίας τονίζει πόσο δίκαιη δίκη διασφαλίζει ο κατηγορούμενος στη δημοκρατία, τονίζοντας παράλληλα ότι πρέπει να τιμωρηθεί για τα εγκλήματά του και τις πράξεις του που στρέφονταν κατά της πόλης.

Αρχαίο κείμενο

[81] κατηγορηται δὴ Ἐρατοσθένους καὶ τῶν τούτου φίλων, οἷς τὰς ἀπολογίας ἀνοίσει καὶ μεθ' ὧν αὐτῶ ταῦτα πέπρακται. ὁ μέντοι ἀγὼν οὐκ ἐξ ἴσου τῇ πόλει καὶ Ἐρατοσθένει· οὗτος μὲν γὰρ κατήγορος καὶ δικαστὴς αὐτὸς ἦν τῶν κρινομένων, ἡμεῖς δὲ νυνὶ εἰς κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν καθέσταμεν. [82] καὶ οὗτοι μὲν τοὺς οὐδὲν ἀδικοῦντας ἀκρίτους ἀπέκτειναν, ὑμεῖς δὲ τοὺς ἀπολέσαντας τὴν πόλιν κατὰ τὸν νόμον ἀξιούτε κρίνειν, παρ' ὧν οὐδ' ἂν παρανόμως βουλόμενοι δίκην λαμβάνειν ἀξίαν τῶν ἀδικημάτων ὧν τὴν πόλιν ἠδικήκασι λάβοιτε. τί γὰρ ἂν παθόντες δίκην τὴν ἀξίαν εἶησαν τῶν ἔργων δεδωκότες; [83] πότερον εἰ αὐτοὺς ἀποκτείναιτε καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν, ἰκανὴν ἂν τοῦ φόνου δίκην λάβοιμεν, ὧν οὗτοι πατέρας καὶ υἱεῖς καὶ ἀδελφοὺς ἀκρίτους ἀπέκτειναν; ἀλλὰ γὰρ εἰ τὰ χρήματα τὰ φανερά δημεύσατε, καλῶς ἂν ἔχοι ἢ τῇ πόλει, ἧς οὗτοι πολλὰ εἰλήφασιν, ἢ τοῖς ιδιώταις, ὧν <τὰς> οἰκίας ἐξεπόρθησαν; [84] ἐπειδὴ τοίνυν πάντα ποιοῦντες <ἰκανὴν> δίκην παρ' αὐτῶν οὐκ ἂν δύνασθε λαβεῖν, πῶς οὐκ αἰσχρὸν ὑμῖν καὶ ἡντιοῦν ἀπολιπεῖν, ἥντινά τις βούλοιο παρὰ τούτων λαμβάνειν; πᾶν δ' ἂν μοι δοκεῖ τολμῆσαι, ὅστις νυνὶ οὐχ ἑτέρων ὄντων τῶν δικαστῶν ἀλλ' αὐτῶν τῶν κακῶς πεπονθότων, ἥκει ἀπολογησόμενος πρὸς αὐτοὺς τοὺς μάρτυρας τῆς τούτου πονηρίας· τοσοῦτον ἢ ὑμῶν καταπεφρόνηκεν ἢ ἑτέροις πεπίστευκεν.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **ἀνοίσει**: μέλλοντας του ρ. *ἀναφέρω*.
- **Ομόρριζα**: αναφορά, αναφορικό.
- **νυνί**: τύπος του νῦν, επιτεταμένος με το δεικτικό -ι «τώρα δα, αυτήν τη στιγμή».
- **ἀκρίτους**: (ἀ + κρίνω) «χωρίς να έχουν περάσει τη διαδικασία της δίκης».
- **ἀπολέσαντας**: μετοχή αορίστου του ρ. ἀπόλλυμι (= «αυτοί που κατέστρεψαν»).
- **ἀποκτείναιτε**: ευκτική αορίστου του ρ. ἀποκτείνω = «σκοτώνω».
- **υἱεῖς**: το ουσιαστικό υἱός σχηματίζει και κάποιους τριτόκλιτους τύπους, όπως τον τύπο που έχουμε εδώ (κατά το *πῆχυς*). Το ουσιαστικό κλίνεται ως εξής: υἱεύς, υἱέος, υἱεῖ, υἱεῖς, υἱέων, υἱέσι.
- **Ομόρριζα**: υιοθετώ, υιοθεσία, υιοθέτηση.
- **ἡντιοῦν** και **ἥντινα**: τύποι της αιτιατικής ενικού του θηλυκού της αναφορικής αντωνυμίας ὅστις, ἥτις, ὅ,τι (εδώ ἡ ἡντιοῦν εἶναι τύπος της ὀστισοῦν, ἡτισοῦν, ὀτιοῦν) = «οποιαδήποτε».

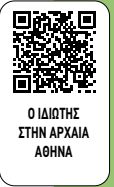
ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΕΣ
ΚΑΡΤΕΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ
ΛΕΞΕΩΝ

Νεοελληνική απόδοση

[81] Έχουν ήδη διατυπωθεί οι κατηγορίες εναντίον του Ερατοσθένη και των φίλων του, τους οποίους θα αναφέρει στην απολογία του και μαζί με τους οποίους αυτά έχουνπραχθεί από αυτόν. Ωστόσο, ο παρών δικαστικός αγώνας δεν διεξάγεται με τους ίδιους όρους και για την πόλη και για τον Ερατοσθένη· αυτός βέβαια ήταν ο ίδιος κατηγορος και δικαστής αυτών που κρίνονταν, ενώ εμείς τώρα θα έχουμε ταυτόχρονα έναν που κατηγορεί και έναν που απολογείται. [82] Και αυτοί βέβαια θανάτωσαν χωρίς δίκη εντελώς αθώους ανθρώπους, εσείς όμως θεωρείτε επιβεβλημένο να κρίνετε σύμφωνα με τον νόμο αυτούς που εξολόθρευσαν την πόλη, αυτούς που και παράνομα να θέλατε να τιμωρήσετε δεν θα ήταν δυνατόν να τους επιβάλετε ποινή ανάλογη με τα εγκλήματα που έχουν διαπράξει εις βάρος της πόλης. Τι πράγματι θα μπορούσαν να υποστούν, για να τιμωρηθούν ισάξια με τα έργα τους; [83] Ποιο από τα δύο, μήπως αν θανατώνατε αυτούς και τα παιδιά τους, θα υφίσταντο άξια τιμωρία για τα φονικά, τα οποία έκαναν εξοντώνοντας χωρίς δίκη τους πατέρες, τους γιους και τους αδελφούς μας; Ή μήπως αν δημεύατε τις φανερές περιουσίες τους, αυτό θα ήταν ικανοποιητικό για την πόλη, από την οποία έχουν υπεξαιρέσει τόσα πολλά, ή για τους συμπολίτες μας των οποίων λεηλάτησαν τα σπίτια τους; [84] Αφού λοιπόν κάνοντας όλα αυτά δεν θα μπορούσατε να τους τιμωρήσετε δίκαια, πώς δεν θα ήταν αισχρό για σας να αρνηθείτε και οποιαδήποτε έστω ικανοποίηση που θα ήθελε κανείς να λάβει από αυτούς; Νομίζω θα τολμούσε τα πάντα ένας άνθρωπος, ο οποίος αυτή τη στιγμή έχει έλθει να απολογηθεί –ενώ δικαστές του δεν είναι άλλοι παρά αυτοί που είχαν υπάρξει θύματά του– ενώπιον των ίδιων των μαρτύρων της αχρειότητάς του· τόσο πολύ ή εσάς έχει περιφρονήσει ή έχει εμπιστοσύνη σε άλλους.

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *ὁ μέντοι ἀγὼν οὐκ ἐξ ἴσου τῇ πόλει καὶ Ἐρατοσθένει*

Καθώς ο Λυσίας εκφωνεί το επιλογικό τμήμα του λόγου του, ανακεφαλαιώνει, επιδιώκοντας εκ νέου να παρουσιάσει το σύνολο των πολιτών (*τῇ πόλει*) ως διάδικους στη δίκη εναντίον του Ερατοσθένη. Τονίζει ότι η δίκη αυτή δεν γίνεται επί ίσοις όροις, καθώς, όπως αναφέρει αμέσως έπειτα, ο Ερατοσθένης υπήρξε στη θέση του κατηγορου αλλά και του δικαστή την εποχή του ανάληπτου καθεστώτος των Τριάκοντα, οι οποίοι αυθαίρετα καταργούσαν τον νόμο, τα δημοκρατικά δικαστήρια και εν γένει τις δημοκρατικές, διαφανείς διαδικασίες ανάλογα με τα προσωπικά τους συμφέροντα.

■ *παρ' ὧν οὐδ' ἂν παρανόμως βουλόμενοι δίκην λαμβάνειν ἀξίαν τῶν ἀδικημάτων ὧν τὴν πόλιν ἠδικήκασι λάβοιτε*

Με αυτή τη ρητορική υπερβολή ο Λυσίας επιδιώκει να επηρεάσει την κρίση των δικαστών, πιθανότατα φοβούμενος ότι θα δείξουν επιείκεια στην τιμωρία που θα επιβάλουν στον Ερατοσθένη. Λέει, επομένως, στους δικαστές ότι, ακόμη κι αν έπεφταν στο επίπεδο της παρανομίας των Τριάκοντα και τιμωρούσαν τον Ερατοσθένη με μια αυθαί-

ρητη, αστήρικτα σκληρή ποινή, και πάλι δεν θα έφταναν το μέγεθος των εγκλημάτων των τυράννων εναντίον της πόλης.

■ **πότερον εἰ αὐτοὺς ἀποκτείναιτε... ἀπέκτειναν**

Με αυτό το ρητορικό ερώτημα, ο Λυσίας κατασκευάζει ένα επιχείρημα που στοχεύει αρχικά να δείξει ότι η θανάτωση των οικείων προσώπων των Τριάκοντα, ως ένα είδος αντιποίνων, δεν είναι αρκετή μπροστά στα φριχτά εγκλήματα που εκείνοι έχουν διαπράξει ούτε θα απέδιδε το αίσθημα της δικαιοσύνης στο σύνολο των δημοκρατικών πολιτών. Με το επιχείρημα αυτό γίνεται αισθητή η διάκριση μεταξύ δημοκρατικής νομιμότητας και αυθαίρετης εξουσίας.

■ **ὧν οὗτοι πατέρας καὶ υἱεῖς καὶ ἀδελφοὺς ἀκρίτους ἀπέκτειναν**

Συχνή ήταν στα αττικά δικαστήρια η αναφορά στις συνέπειες για τους συγγενείς των θυμάτων από την εγκληματική συμπεριφορά των απολογουμένων, όπως αντίστοιχα εδώ ο Λυσίας αναφέρεται στη θανάτωση των συγγενών πολλών δημοκρατικών πολιτών. Οι ομιλητές αναφέρονταν στα πρόσωπα της οικογένειας, ιδίως στα παιδιά, για να διεγείρουν τα συναισθήματα συμπόνιας των δικαστών. Έφερναν μάλιστα τα παιδιά στο δικαστήριο, για να προκαλέσουν τον οίκτο των δικαστών.

■ **τὰ χρήματα τὰ φανερά**

Η φανερή περιουσία είναι το σύνολο των ακίνητων αλλά και κινητών αντικειμένων (δούλοι) σε αντιδιαστολή με τα αφανή χρήματα (*τὸ ἀργύριον*).

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ **Τι μελετήσαμε;**

Το πρώτο τμήμα από τον επίλογο του λόγου, στο οποίο ο ρήτορας κάνει έκκληση στους δικαστές να αποφασίσουν παραδειγματική τιμωρία για τον Ερατοσθένη.

▶ **Πώς μελετάμε;**

Καθώς ο Λυσίας φτάνει στο τέλος του λόγου του, είναι πολύ πιθανό ότι ο αναγνώστης αρχίζει να αναρωτιέται πώς έχει διαμορφωθεί η ψυχосύνθεση του Ερατοσθένη, ακούγοντας το δριμύ κατηγορητήριο εναντίον του. Μπορείτε να διοργανώσετε ημέρες κινηματογραφικών προβολών στην τάξη σας και, αφορμώμενοι από τις ταινίες, να συζητήσετε σχετικά με τα συναισθήματα ενός ενόχου. Μπορείτε να παρακολουθήσετε, για παράδειγμα, την ταινία «Θα ζήσω» («Dead Man Walking», δικαστικό δράμα του 1995, σε σκηνοθεσία Τιμ Ρόμπινς) ή «Το Πράσινο Μίλι» («The Green Mile», δραματική ταινία φαντασίας, παραγωγής 1999, σε σκηνοθεσία Φρανκ Ντάρραμποντ).

17

ΕΝΟΤΗΤΑ

Επίλογος

Παράγραφοι 85-89

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Τις κατηγορίες που ο Λυσίας εξακοντίζει κατά των υποστηρικτών του Ερατοσθένη στο δικαστήριο, καταγγέλοντάς τους για φαυλότητα και εξυπηρέτηση προσωπικού συμφέροντος.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να αντιληφθούμε τη σημασία που έχει η σκιαγράφηση του αρνητικού ήθους των υποστηρικτών του Ερατοσθένη στο επιλογικό αυτό τμήμα του ρητορικού λόγου.

Σύνοψη

Ο Λυσίας καταδικάζει τόσο το θράσος του Ερατοσθένη, που έρχεται να δικαστεί ελπίζοντας στην αθώωσή του, όσο και το θράσος εκείνων που προσέρχονται για να υποστηρίξουν δημόσια ότι ο Ερατοσθένης διέπραξε τα λιγότερα αδικήματα σε σχέση με τα άλλα μέλη του συγγενικού καθεστώτος των Τριάκοντα, επομένως πρέπει να αθωωθεί. Ο Λυσίας τονίζει ότι ίσως έτσι ευελπιστούν και σε δική τους μελλοντική ευνοϊκή μεταχείριση.

Αρχαίο κείμενο

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

[85] ὣν ἀμφοτέρων ἄξιον ἐπιμεληθῆναι, ἐνθυμουμένους ὅτι οὐτ' ἂν ἐκεῖνα ἐδύναντο ποιεῖν μὴ ἐτέρων συμπραττόντων οὐτ' ἂν νῦν ἐπεχείρησαν ἔλθεῖν μὴ ὑπὸ τῶν αὐτῶν οἰόμενοι σωθῆσθαι, οἳ οὐ τούτοις ἤκουσι βοηθήσοντες, ἀλλὰ ἡγούμενοι πολλὴν ἄδειαν σφίσις ἔσεσθαι τῶν <τε> πεπραγμένων καὶ τοῦ λοιποῦ ποιεῖν ὅ,τι ἂν βούλωνται, εἰ τοὺς μεγίστων κακῶν αἰτίους λαβόντες ἀφήσετε. [86] ἀλλὰ καὶ τῶν συνεργούντων αὐτοῖς ἄξιον θαυμάζειν, πότερον ὡς καλοὶ κάγαθοὶ αἰτήσονται, τὴν αὐτῶν ἀρετὴν πλείονος ἀξίαν ἀποφαίνοντες τῆς <τούτων> πονηρίας· ἐβουλόμην μὲντ' ἂν αὐτοὺς οὕτω προθύμους εἶναι σφῆξιν τὴν πόλιν, ὥσπερ οὗτοι ἀπολλύναι ἢ ὡς δεινοὶ λέγειν ἀπολογήσονται καὶ τὰ τούτων ἔργα πολλοῦ ἄξια ἀποφανοῦσιν. Ἄλλ' οὐχ ὑπὲρ ὑμῶν οὐδεὶς αὐτῶν οὐδὲ τὰ δίκαια πώποτε ἐπεχείρησεν εἰπεῖν. [87] ἀλλὰ τοὺς μάρτυρας ἄξιον ἰδεῖν, οἳ τούτοις μαρτυροῦντες αὐτῶν κατηγοροῦσι, σφόδρα ἐπιλήσμονας καὶ εὐήθεις νομίζοντες ὑμᾶς εἶναι, εἰ διὰ μὲν τοῦ ὑμετέρου πλήθους ἀδεῶς ἡγούνται τοὺς τριάκοντα σφῆξιν, διὰ δὲ Ἐρατοσθένην καὶ τοὺς συνάρχοντας αὐτοῦ δεινὸν ἦν καὶ τῶν τεθνεώτων ἐπ' ἐκφορὰν ἔλθεῖν. [88] καίτοι οὗτοι μὲν σωθέντες πάλιν ἂν δύναιτο τὴν πόλιν ἀπολέσαι· ἐκεῖνοι δέ, οὓς οὗτοι ἀπώλεσαν, τελευτήσαντες τὸν βίον πέρας ἔχουσι τῆς παρὰ τῶν ἐχθρῶν τιμωρίας. οὐκ οὖν δεινὸν εἰ τῶν μὲν ἀδίκως τεθνεώτων οἱ φίλοι συναπάλλυντο, αὐτοῖς δὲ τοῖς τὴν πόλιν ἀπολέσασιν ἢ που <ἐπ'> ἐκφορὰν πολλοὶ ἤξουσιν, ὅποτε βοηθεῖν τοσοῦτοι παρασκευάζονται; [89] καὶ μὲν δὴ πολλῶ ῥᾶον ἡγοῦμαι εἶναι ὑπὲρ ὧν ὑμεῖς ἐπάσχετε ἀντειπεῖν, ἢ ὑπὲρ ὧν οὗτοι πεποίηκασιν ἀπολογήσασθαι. καίτοι λέγουσιν ὡς Ἐρατοσθένης ἐλάχιστα τῶν τριάκοντα κακὰ εἴργασται, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν ἀξιοῦσι σωθῆναι· ὅτι δὲ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων πλεῖστα εἰς ὑμᾶς ἐξημάρτηκεν, οὐκ οἴονται χρῆναι αὐτὸν ἀπολέσθαι;

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΕΣ
ΚΑΡΤΕΣ

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **μὴ συμπραττόντων**: υποθετική μετοχή, με απόδοση *οὐτ' ἂν ἐδύναντο* = «εάν δεν συνεργάζονταν». Ο υποθετικός λόγος που σχηματίζεται εδώ δηλώνει το μη πραγματικό. Παρομοίως: *μὴ οἰόμενοι ... οὐτ' ἂν νῦν ἐπεχείρησαν*.
- **τῶν συνεργούντων**: μετοχή μέλλοντα του ρ. *συναγορεύω* = «συνηγورώ, υπερασπίζομαι».
Ομόρριζο: συνήγορος.
- **ἐπιλήσμονας**: αιτιατική πληθυντικού του αρσενικού του επιθ. *ὁ, ἡ ἐπιλήσμων*, τὸ *ἐπιλήσμων* = «ξεχασιάρης».
Ομόρριζο: λησμονώ, λησμονιά, λησμονημένος.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ
ΛΕΞΕΩΝ

Νεοελληνική απόδοση

[85] Και για τα δύο αυτά αξίζει να ενδιαφερθείτε, αν αναλογιστείτε ότι ούτε εκείνα θα είχαν τη δύναμη να κάνουν, αν δεν συνεργάζονταν μαζί τους και άλλοι· ούτε τώρα θα επιχειρούσαν να παρουσιαστούν στη δίκη, αν δεν πίστευαν ότι θα σωθούν από αυτούς, που ήλθαν όχι για να τους βοηθήσουν, αλλά επειδή φαντάζονται ότι οι ίδιοι θα εξασφαλίσουν απόλυτη ατιμωρησία και για όσα έχουν πράξει και για να κάνουν από τώρα και στο εξής ό,τι θέλουν, αν απαλλάξετε αυτούς που έχετε στα χέρια σας, οι οποίοι σας προξένησαν πολύ μεγάλα δεινά. **[86]** Αλλά αξίζει να απορεί κανείς και με αυτούς που θα συνηγορήσουν υπέρ τους· ποιο από τα δύο, μήπως θα ζητήσουν την αθώωσή τους με το σκεπτικό ότι είναι ενάρετοι άνθρωποι, αποδεικνύοντας ότι η δική τους αρετή έχει μεγαλύτερη σημασία από τη φαυλότητα αυτών (θα ευχόμενοι πράγματι αυτοί να έδειχναν την ίδια προθυμία να σώσουν την πόλη, όση έδειξαν αυτοί για να την αφανίσουν) ή μήπως έχουν την ιδέα ότι είναι ικανότατοι ρήτορες και θα αποδείξουν, συνηγορώντας υπέρ τους ότι τα έργα αυτών έχουν μεγάλη αξία; Ωστόσο για χάρη σας κανένας από αυτούς, ούτε ακόμη και τα δίκαια δεν επιχειρήσε ποτέ ως τώρα να υποστηρίξει. **[87]** Αλλά αξίζει να δείτε τους μάρτυρες, οι οποίοι, ενώ καταθέτουν υπέρ αυτών, κατηγορούν ταυτόχρονα τον ίδιο τον εαυτό τους, θεωρώντας ότι εσείς είστε ολωσδιόλου επιλήσμονες και ανόητοι, αφού φαντάζονται ότι με τη βοήθεια του δημοκρατικού λαού σας θα σώσουν ακίνδυνα τους Τριάκοντα, μολονότι με τον Ερατοσθένη και τους συνάρχοντές του ήταν επικίνδυνο ακόμη και να παραστεί κανείς στην κηδεία νεκρών. **[88]** Και όμως αυτοί, αν σωθούν, θα μπορούσαν να καταστρέψουν και πάλι την πόλη· ωστόσο εκείνοι που αυτοί εξόντωσαν, αφού έχασαν τη ζωή τους, δεν έχουν καμιά δυνατότητα να τιμωρήσουν τους εχθρούς τους. Δεν θα ήταν λοιπόν φοβερό, αν οι φίλοι εκείνων που εκτελέστηκαν άδικα, εξοντώνονταν και αυτοί μαζί τους, ενώ γι' αυτούς εδώ που εξολόθρευσαν την πόλη θα έρθουν πολλοί, ως φαίνεται, στην κηδεία τους, εφόσον τόσοι ετοιμάζονται τώρα να τους προσφέρουν βοήθεια. **[89]** Κι όμως πιστεύω ότι ήταν πολύ ευκολότερο να αντιδράσει τότε κανείς για όσα εσείς υποφέρατε παρά να απολογηθεί τώρα για αυτά που αυτοί έχουν διαπράξει. Εντούτοις διατείνονται ότι τάχα ο Ερατοσθένης υπήρξε ο λιγότερο ένοχος για τα εγκλήματα που έχουν γίνει από τους Τριάκοντα και γι' αυτό προβάλλουν την αξίωση να αθωωθεί· για το ότι σας έχει βλάψει πιο πολύ από όσο οι υπόλοιποι Έλληνες, για αυτό δεν πιστεύουν ότι πρέπει να θανατωθεί;

- **εὐήθεις**: αιτιατική πληθυντικού του επιθ. *ὁ, ἡ εὐήθης, τὸ εὐήθες* = «αφελής».
- **πέρας ἔχω** (έκφρ.): «φέρνω σε (ένα) τέλος, τελειώνω».
- **ῥᾶον**: συγκριτικός βαθμός του ουδετέρου του επιθ. *ῥᾶδιος, -α, -ον* = «εύκολος».
- **ἀδεῶς** (επίρρ.): «χωρίς φόβο».

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *ἐπεχείρησαν ἔλθεῖν*

Ο Λυσίας χρησιμοποιεί το ρήμα *ἐπεχείρησαν* (= «τόλμησαν») σκόπιμα, στην προσπάθειά του να διασκεδάσει τη θετική εντύπωση που ενδεχομένως είχαν οι δικαστές λόγω της επιλογής του Ερατοσθένη να μείνει στην πόλη και να δικαστεί, αντί να προσπαθήσει να διαφύγει, όπως έκαναν άλλοι εμπλεκόμενοι στο τυραννικό καθεστώς των Τριάκοντα. Θα επιδιώξει, επομένως, ο ρήτορας να παρουσιάσει αυτήν την κίνηση του Ερατοσθένη ως δείγμα θράσους και αδιαντροπιάς, όχι αυτοπεποίθησης λόγω αθωότητας.

■ *ἡγούμενοι πολλὴν ἄδειαν σφίσιν ἔσσεσθαι*

Ο Λυσίας υπονοεί εδώ ότι βρίσκονται στο ακροατήριο διάφοροι «φίλοι» του Ερατοσθένη, οι οποίοι έχουν έρθει όχι επειδή διαπνέονται από αισθήματα συμπάθειας προς αυτόν, αλλά για να βεβαιωθούν για μια επεικλή ποινή προς τον Ερατοσθένη, η οποία πιθανότατα θα σημάνει κάτι αντίστοιχο και για τους ίδιους (η λέξη *ἄδεια* με τη σημασία της βεβαιότητας εδώ). Παρότι το αθηναϊκό ποινικό σύστημα δεν στηριζόταν στο «δικαστικό προηγούμενο», ενίοτε οι διάδικοι αναφέρονταν σε παλαιότερες υποθέσεις, για να επηρεάσουν τους δικαστές.

■ *τῶν συνερούντων αὐτοῖς*

Είναι οι μάρτυρες υπεράσπισης του Ερατοσθένη.

■ *τὴν αὐτῶν ἀρετὴν πλείονος ἀξίαν ἀποφαίνοντες τῆς <τούτων> πονηρίας*

Ο Λυσίας εννοεί ότι όσοι μάρτυρες υπερασπίζονται τον Ερατοσθένη θα χρησιμοποιήσουν πιθανότατα το τεκμήριο της δικῆς τους αθωότητας, προκειμένου να επηρεάσουν θετικά το δικαστήριο και να αποσπαστεί έτσι η προσοχή από την *πονηρία* (= «φαυλότητα») του κατηγορουμένου.

■ *σφόδρα ἐπλήσμονας καὶ εὐήθεις νομίζοντες ὑμᾶς εἶναι*

Η έμμεση επίκληση προς το ήθος των δικαστών, οι οποίοι θα χαρακτηριστούν αφελείς και με επιλεκτική μνήμη, αν αθώωσουν τον Ερατοσθένη, αποτελεί ουσιαστικά επίθεση προς το ήθος των κατηγορουμένων και των υποστηρικτών τους, οι οποίοι θεωρούν ότι οι δικαστές είναι ανόητοι και με «βραχεία μνήμη». Με αυτή την αναφορά στο ήθος των δικαστών, ο Λυσίας επιχειρεί να διεγείρει το πάθος τους και συγκεκριμένα αισθήματα εκθρότητας και αποστροφής και κατά του κατηγορουμένου και κατά των συνεργών και των μαρτύρων υπεράσπισής του.

■ *αὐτοῖς δὲ τοῖς τὴν πόλιν ἀπολέσασιν ἢ που <ἐπ’> ἐκφορὰν πολλοὶ ἤξουσιν, ὁπότε βοηθεῖν τοσοῦτοι παρασκευάζονται*

Ο Λυσίας εκφράζει την αγανάκτησή του για την εμφάνιση αρκετών, όπως φαίνεται, φίλων του Ερατοσθένη στο δικαστήριο, οι οποίοι είναι πανέτοιμοι να τον υπερασπίσουν, ελπίζοντας ότι το ακροατήριο θα έχει ξεχάσει τις αυθαιρεσίες των Τριάκοντα. Έτσι, οι συνεργάτες των Τριάκοντα στις κηδεῖες τους (εάν τους επιβληθεί η θανατική ποινή) θα έχουν φίλους να τους ξεπροβοδίσουν, ενώ οι δημοκρατικοί που δολοφονήθηκαν δεν είχαν καν αυτό το προνόμιο, αφού οι φίλοι τους θα σφαγιάζονταν κι αυτοί από τους τυράννους. Ο Λυσίας λοιπόν εξαίρει όχι μόνο την αξία της ζωής αλλά και το δικαίωμα σε έναν αξιοπρεπή θάνατο, το οποίο μόνο η δημοκρατία μπορεί να εγγυηθεί.

Η ΜΝΗΜΗ
ΣΤΗ ΡΗΤΟΡΙΚΗ

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ Τι μελετήσαμε;

Το πρώτο τμήμα του επιλόγου του λόγου του Λυσίας, το οποίο καταγράφει την κριτική του ρήτορα εναντίον των υποστηρικτών του Ερατοσθένη και τη συγκρότηση επιχειρημάτων που σκοπό έχουν να διεγείρουν το συναίσθημα των δικαστών.

▶ Πώς μελετάμε;

Στο παρόν απόσπασμα, ο Λυσίας κάνει αναφορά στην κηδεία τόσο δημοκρατικών όσο και ολιγαρχικών πολιτών. Αφού διαβάσετε ξανά τις παραγράφους 16-19 του λόγου, όπου ο ρήτορας περιγράφει την εκφορά του Πολέμαρχου, να συζητήσετε γιατί στο επιλογικό μέρος του λόγου ο Λυσίας αναφέρει ξανά την κηδεία των Αθηναίων πολιτών.

Οι «φίλοι» και υποστηρικτές του Ερατοσθένη διέθεταν την ίδια έλλειψη αρετής με τον ίδιο. «Δείξε μου τον φίλο σου, να σου πω ποιος είσαι»!

Επίλογος

Παράγραφοι 90-91

Περιγραμματα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Θα εξετάσουμε ένα ακόμα τμήμα του επιλόγου, με το οποίο ο ρήτορας καλεί τους δικαστές να τιμωρήσουν παραδειγματικά τον Ερατοσθένη, για να αποδείξουν την προσήλωσή τους στη δημοκρατία.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να κατανοήσουμε και να αξιολογήσουμε με ποιους τρόπους επιχειρεί ο Λυσίας να επηρεάσει την ψήφο των δικαστών, αναδεικνύοντας την ευθύνη που αυτοί έχουν για την ψήφο τους.

Σύνοψη

Ο Λυσίας τονίζει στους δικαστές ότι, αν αθώσουν τον Ερατοσθένη, θα φανούν όμοιοί του στον χαρακτήρα αλλά και συνεργάτες στις πολιτικές πράξεις υπονόμευσης της δημοκρατίας.

Αρχαίο κείμενο

[90] ὑμεῖς δὲ δείξατε ἦντινα γνώμην ἔχετε περὶ τῶν πραγμάτων. εἰ μὲν γὰρ τούτου καταψηφιῖσθε, δῆλοι ἔσεσθε ὡς ὀργιζόμενοι τοῖς πεπραγμένοις· εἰ δὲ ἀποψηφιῖσθε, ὀφθήσεσθε τῶν αὐτῶν ἔργων ἐπιδυμηταὶ τούτοις ὄντες, καὶ οὐχ ἔξετε λέγειν ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν τριάκοντα προσταχθέντα ἐποιεῖτε· [91] νυνὶ μὲν γὰρ οὐδεὶς ὑμᾶς ἀναγκάζει παρὰ τὴν ὑμετέραν γνώμην ψηφίζεσθαι. ὥστε συμβουλευέω μὴ τούτων ἀποψηφισαμένους ὑμῶν αὐτῶν καταψηφίσασθαι. μηδ' οἴεσθε κρύβδην <εἶναι> τὴν ψῆφον εἶναι φανεράν γὰρ τῇ πόλει τὴν ὑμετέραν γνώμην ποιήσετε.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

Νεοελληνική απόδοση

[90] Εσείς ωστόσο να δηλώσετε ποια γνώμη έχετε για αυτά τα θέματα. Γιατί αν τον καταδικάσετε, θα δείξετε ότι συνεχίζετε να είστε οργισμένοι με τις πράξεις τους· αν όμως τον αθώσετε, θα φανείτε ότι και εσείς επιδιώκετε τα ίδια έργα με αυτούς και τότε δεν θα μπορείτε να ισχυρίζεσθε ότι εκτελούσατε εντολές των Τριάκοντα. [91] Γιατί τώρα βέβαια κανείς δεν σας αναγκάζει να ψηφίζετε αντίθετα σε ό,τι έχετε αποφασίσει. Συνεπώς σας συμβουλευώ να μην καταδικάσετε τον ίδιο τον εαυτό σας, αφού αθώσετε αυτούς εδώ. Ούτε να νομίζετε ότι η ψήφος σας θα μείνει μυστική· γιατί θα καταστήσετε φανερή την απόφασή σας στην πόλη.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΚΕΣ
ΚΑΡΤΕΣ

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **δείξατε:** β' πληθυντικό προστακτικής αορίστου του ρ. *δείκνυμι*.
- **Ομόρριζα:** δείκτης, απόδειξη, ένδειξη, υπόδειξη.
- **καταψηφιῖσθε:** μέλλοντας του ρ. *καταψηφίζομαι* = «καταδικάζω».
- **ἀποψηφιῖσθε:** μέλλοντας του ρ. *ἀποψηφίζομαι* = «αθώνω».
- **ὀφθήσεσθε:** παθητικός μέλλοντας του ρ. *ὀράω-ῶ*.
- **Ομόρριζα:** ὄραμα, οραματικός, διορατικός.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ
ΛΕΞΕΩΝ

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ **δῆλοι ἔσεσθε ὡς ὀργιζόμενοι τοῖς πεπραγμένοις**
Σε αντίθεση με τις σημερινές αποδεκτές απόψεις ότι οι ποινές δεν πρέπει να εμπεριέχουν το στοιχείο της εκδίκησης αλλά να χαρακτηρίζονται από αμεροληψία, ο Λυσίας αναφέρει το συναίσθημα της οργής των δικαστών ως έναν καθ' όλα θεμιτό παράγοντα διαμόρφωσης της τελικής τους απόφασης.

- *νυνὶ μὲν γὰρ οὐδεὶς ὑμᾶς ἀναγκάζει παρὰ τὴν ὑμετέραν γνώμην ψηφίζεσθαι*
Το στοιχείο του εξαναγκασμού των δικαστών στη λήψη της δικαστικής απόφασης δεν υπάρχει τώρα χάρη στο δημοκρατικό πολίτευμα.

■ *μηδ' οἴεσθε κρύβδην <εἶναι> τὴν ψῆφον εἶναι*
Η ατομική ψήφος των δικαστών στα αττικά δικαστήρια χαρακτηριζόταν από μυστικότητα, η οποία διασφάλιζε την αδέκαστη και αδωροδόκητη κρίση τους. Όμως η συνολική ψήφος του δικαστικού σώματος δεν μένει κρυφή, τονίζει ο Λυσίας, αφού όποιος θα έχει συμβάλει στην έκβαση της δίκης θα φέρει και την ευθύνη για το αποτέλεσμα.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

▶ Τι μελετήσαμε;

Την επιχειρηματολογία του Λυσία, με την οποία προσπαθεί να επηρεάσει την ψήφο των δικαστών, επισημαίνοντάς τους πόσο καταστρεπτική για τους ίδιους θα είναι η αθωωτική ψήφος προς τον Ερατοσθένη.

▶ Πώς μελετάμε;

οὐχ ἔξετε λέγειν ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν τριάκοντα προσταχθέντα ἐποιεῖτε:
πώς κρίνετε αυτή τη φράση του Λυσία προς τους δικαστές; Τι θέλει να πετύχει μέσω αυτής; Τι ὑφος θεωρείτε ότι θα χρησιμοποίησε ο ρήτορας, ποια συναισθήματα φαίνεται ότι τον διακατέχουν και ποια συναισθήματα επιδιώκει να διεγείρει στους δικαστές; Να καταγράψετε τις απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα σε μορφή σημειώσεων και να τις εντάξετε στον εννοιολογικό χάρτη μελέτης που εκπονείτε για τον λόγο.

19

ΕΝΟΤΗΤΑ

Επίλογος

Παράγραφοι 92-94

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Τους τρόπους, με τους οποίους ο Λυσίας επιχειρεί να καθορίσει την ψήφο της ολιγαρχικής μερίδας των δικαστών, επισημαίνοντας τόσο τα δεινά που προέκυψαν από το τυραννικό καθεστώς των Τριάκοντα όσο και την ευθύνη των δικαστών απέναντι στους συμπολίτες τους.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να καταλάβουμε και να μπορούμε να αξιολογήσουμε τους ρητορικούς τρόπους, με τους οποίους ο Λυσίας προσπαθεί να επηρεάσει την ψήφο των δικαστών εις βάρος του Ερατοσθένη.

Σύνοψη

Ο Λυσίας απευθύνεται στους ολιγαρχικούς δικαστές, θυμίζοντάς τους ότι έπαθαν πολλά δεινά λόγω του τυραννικού καθεστώτος των Τριάκοντα και τώρα πρέπει να επιδείξουν θάρρος και, αφού πια υπηρετούν τους δημοκρατικούς θεσμούς, να αποκαταστήσουν τα σφάλματα του παρελθόντος.

Αρχαίο κείμενο

[92] βούλομαι δὲ ὀλίγα ἑκατέρους ἀναμνήσας καταβαίνειν, τοὺς τε ἐξ ἄστεως καὶ τοὺς ἐκ Πειραιέως, ἵνα τὰς ὑμῖν τούτων γεγενημένας συμφορὰς παραδείγματα ἔχοντες τὴν ψῆφον φέρητε. καὶ πρῶτον μὲν ὅσοι ἐξ ἄστεώς ἐστε, σκέψασθε ὅτι ὑπὸ τούτων οὕτω σφόδρα ἤρχεσθε, ὥστε ἀδελφοῖς καὶ ὑέσι καὶ πολίταις ἠναγκάξεσθε πολεμεῖν τοιοῦτον πόλεμον, ἐν ᾧ ἠττηθέντες μὲν τοῖς νικήσασι τὸ ἴσον ἔχετε, νικήσαντες δ' ἂν τούτοις ἐδουλεύετε. [93] καὶ τοὺς ἰδίους οἴκους οὗτοι μὲν {ἂν} ἐκ τῶν πραγμάτων μεγάλους ἐκτήσαντο, ὑμεῖς δὲ διὰ τὸν πρὸς ἀλλήλους πόλεμον ἐλάττους ἔχετε· συνωφελεῖσθαι μὲν γὰρ ὑμᾶς οὐκ ἠξίου, συνδιαβάλλεσθαι δ' ἠνάγκαζον, εἰς τοσοῦτον ὑπεροψίας ἐλθόντες ὥστε οὐ τῶν ἀγαθῶν κοινούμενοι πιστοὺς ὑμᾶς ἐκτῶντο, ἀλλὰ τῶν ὀνειδῶν μεταδιδόντες εὐνοὺς ᾤοντο εἶναι. [94] ἀνθ' ὧν ὑμεῖς νῦν ἐν τῷ θαρραλέῳ ὄντες, καθ' ὅσον δύνασθε, καὶ ὑπὲρ ὑμῶν αὐτῶν καὶ ὑπὲρ τῶν ἐκ Πειραιέως τιμωρήσασθε, ἐνθυμηθέντες μὲν ὅτι ὑπὸ τούτων πονηροτάτων ὄντων ἤρχεσθε, ἐνθυμηθέντες δὲ ὅτι μετ' ἀνδρῶν νῦν ἀρίστων πολιτεύεσθε καὶ τοῖς πολεμίοις μάχεσθε καὶ περὶ τῆς πόλεως βουλευέσθε, ἀναμνησθέντες δὲ τῶν ἐπικούρων, οὓς οὗτοι φύλακας τῆς σφετέρας ἀρχῆς καὶ τῆς ὑμετέρας δουλείας εἰς τὴν ἀκρόπολιν κατέστησαν.

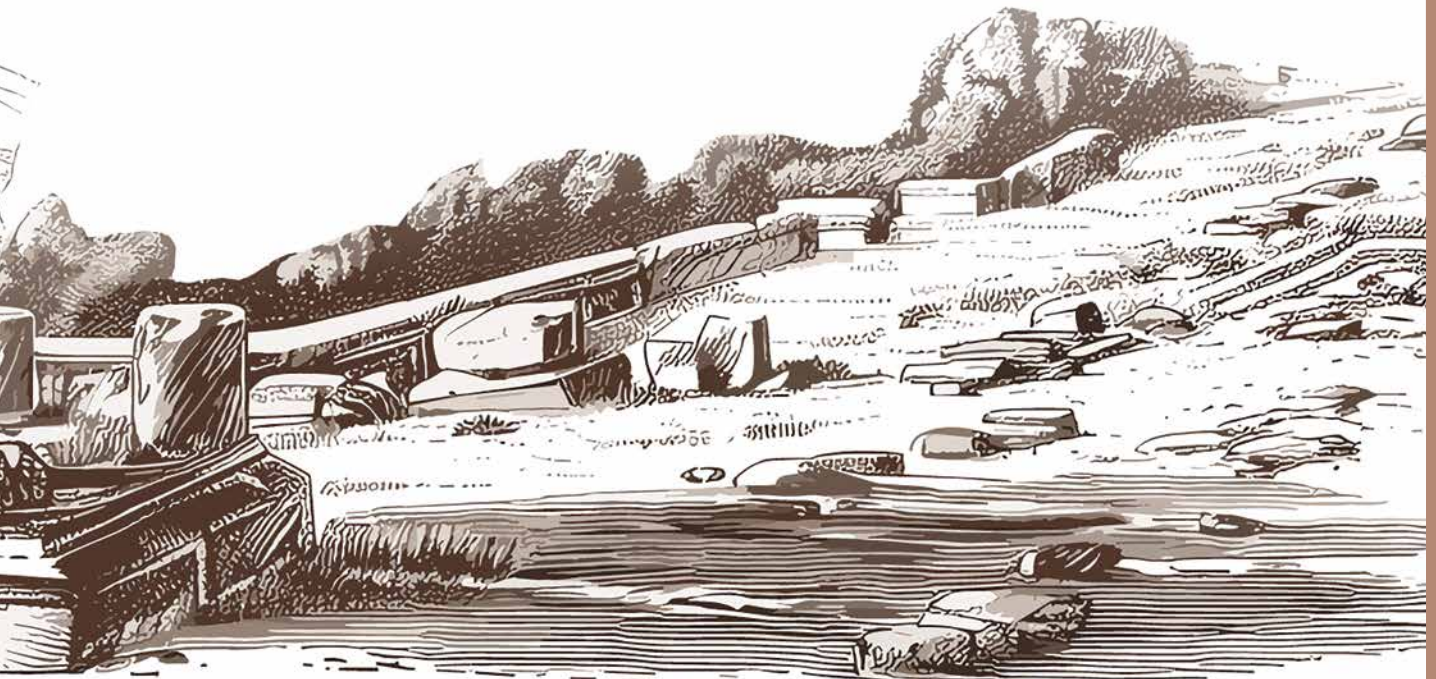

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

Νεοελληνική απόδοση

[92] Θέλω να κατεβώ από το βήμα, αφού πρώτα υπενθυμίσω λίγα πράγματα και στις δύο μερίδες των πολιτών, και στη μερίδα της πόλης και στη μερίδα του Πειραιά, για να ψηφίσετε όλοι, λαμβάνοντας ως κριτήρια τις συμφορές που έχετε υποστεί εξαιτίας τους. Και πρώτα βέβαια όσοι προέρχετε από την πόλη αναλογιστείτε ότι κυβερνήσασταν τόσο καταπιεστικά από αυτούς, ώστε αναγκαστήκατε να κάνετε τέτοιο πόλεμο με τα αδέρφια σας και τους γιους σας και τους συμπολίτες σας, όπου ενώ έχετε ηττηθεί, είστε στην ίδια μοίρα με τους νικητές, ενώ, αν νικούσατε θα γινόσασταν δούλοι των Τριάκοντα. [93] Και αυτοί με την πολιτική κατάσταση που δημιούργησαν την ιδιωτική τους περιουσία αύξησαν, εσείς όμως εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου την έχετε μειώσει· γιατί προφανώς δεν θεωρούσαν απαραίτητο να είστε συμμετοχοί στα κέρδη, ενώ σας εξανάγκαζαν να γίνετε συνυπεύθυνοι στις κατηγορίες που τους βάραιναν, και αφού έφτασαν σε τέτοιο βαθμό αλαζονείας, ώστε δεν κέρδιζαν την εμπιστοσύνη σας διανέμοντάς σας από τα αγαθά τους, αλλά νόμιζαν ότι αποκτούσαν την εύνοιά σας, μεταδίδοντάς σας τα αίσχη τους. [94] Για όλα αυτά τώρα, που κι εσείς βρήκατε το θάρρος σας, όσο σας είναι δυνατό, επιδιώξτε την τιμωρία τους και για χάρη σας και για χάρη της μερίδας του Πειραιά, αφού σκεφτείτε ότι εξουσιαστήκατε απ' αυτούς τους τρισάθλιους ανθρώπους, και αφού λάβετε υπόψη ότι τώρα ασκείτε τα πολιτικά σας δικαιώματα μαζί με άριστους συμπολίτες σας και βρίσκεστε σε πόλεμο με τους εχθρούς σας και ασχολείστε με τα προβλήματα της πόλης· και επίσης αναλογιστείτε τους ξένους μισθοφόρους που αυτοί εγκατέστησαν στην ακρόπολη, για να διασφαλίζουν την εξουσία τους και τη δική σας δουλεία.

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *τούς τε ἐξ ἄστεως καὶ τούς ἐκ Πειραιέως*

Η αναφορά του Λυσία στο σύνολο των πολιτών, τόσο των ολιγαρχικών όσο και των δημοκρατικών, έναντι της συνήθους στα αττικά δικαστήρια κλητικής προσφώνησης *ὧ ἄνδρες δικασταί*, προτιμάται από τον ρήτορα εδώ, καθώς πρόκειται στη συνέχεια να απευθυνθεί διαφορετικά στην κάθε μερίδα πολιτών, χρησιμοποιώντας τα επιχειρήματα και τα εκφραστικά μέσα που θεωρεί καταλληλότερα για την κάθε πλευρά. Από την άλλη, δεν είναι τυχαία η χρήση αυτής της πολιτικής προσφώνησης, καθώς με την αποκατάσταση της δημοκρατίας έχουν πια ενταχθεί και οι ολιγαρχικοί στο σύνολο των δημοκρατικών πολιτών και ο Λυσίας τονίζει έτσι την υποχρέωσή τους ως πολιτών της δημοκρατούμενης πόλης να μετέχουν συνετά στις λαοκρατικές διαδικασίες, όπως είναι βεβαίως η δίκη αυτή.

■ *ὥστε οὐ τῶν ἀγαθῶν κοινούμενοι πιστοὺς ὑμᾶς ἐκτῶντο, ἀλλὰ τῶν ὀνειδῶν μεταδιδόντες εὐνοὺς ᾧοντο εἶναι*

Ο Λυσίας σκόπιμα αναφέρει ότι οι Τριάκοντα δεν μοιράζονταν με τους συνεργάτες τους όσα κέρδιζαν, αλλά τους έκαναν συνενόχους στην εγκληματική τους δράση, καθιστώντας τους, ουσιαστικά, υποτακτικούς και όχι ισότιμούς τους. Η τύχη των οπαδών των Τριάκοντα, αν νικούσαν οι τελευταίοι στη σύγκρουση με τους δημοκρατικούς, θα ήταν να καταντήσουν δούλοι των αυθαίρετων προσταγμάτων των αφεντικών τους. Ενώ τώρα, με τη νίκη των δημοκρατικών, αν και έχουν χάσει οι οπαδοί των Τριάκοντα, η δημοκρατία εγγυάται και σε αυτούς ίσα δικαιώματα στην πόλη.

■ *ἀναμνησθέντες δὲ τῶν ἐπικούρων, οὓς οὗτοι φύλακας τῆς σφετέρας ἀρχῆς καὶ τῆς ὑμετέρας δουλείας εἰς τὴν ἀκρόπολιν κατέστησαν*

Πρόκειται για τη σπαρτιατική φρουρά υπό τον Καλλίβιο, την οποία ζήτησαν από τους Σπαρτιάτες οι Τριάκοντα μετά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο, για να ισχυροποιήσουν την εξουσία τους και να τρομοκρατούν τους συμπολίτες τους. Όπως χαρακτηριστικά είχε πει ο Κριτίας, για να δικαιολογήσει την αποδοχή της ξενόφερτης φρουράς: «Κι αν φαντάζεσαι [Θηραμένη] ότι επειδή είμαστε Τριάκοντα κι όχι ένας η εξουσία μας δε χρειάζεται τόση φροντίδα όσο και μια προσωπική τυραννία, είσαι ανόητος» (Ξενοφώντας, *Ἑλληνικά* 2.3.16, μτφρ. Ρ. Ρούφος).

Παράλληλο κείμενο

Ο Ξενοφώντας, στα *Ἑλληνικά* 2.4.1, διηγείται ότι αμέσως μετά τη θανάτωση του Θηραμένη οι Τριάκοντα έκλεβαν τη γη όσων δεν είχαν συμπεριλάβει στον κατάλογο των Τριών Χιλιάδων (ολιγαρχικών). Μέρος αυτών των Τριών Χιλιάδων ήταν δικαστές στην παρούσα δίκη, αλλά ο Λυσίας παρουσιάζει και αυτούς ως θύματα των Τριάκοντα. Ποια συναισθήματα διεγείρει ο αγορητής και τι θέλει να πετύχει με τη ρητορική τεχνική της *παθοποιίας*:

Οι Τριάκοντα, μόλις θεώρησαν πως ήταν πλέον δυνατόν σε αυτούς να τυραννούν χωρίς φόβο, προείπαν [προανήγγειλαν] σε αυτούς που ήταν εκτός του καταλόγου [των Τριών Χιλιάδων ολιγαρχικών] να μην εισέρχονται στην πόλη και τους οδήγησαν έξω από τα κωράφια τους, για να έχουν τους αγρούς τους αυτοί και οι φίλοι τους. Οι κυνηγημένοι πήγαν στον Πειραιά, αλλά και από εκεί οι Τριάκοντα έδωξαν πολλούς κι έτσι γέμισαν τα Μέγαρα και η Θήβα από αυτούς που υποχωρούσαν [από την Αττική] [δηλαδή πρόσφυγες].

Νεοελληνική απόδοση: Άγγελος Καπέλλος

Ο Λυσίας περιγράφει τις διώξεις που εξαπέλυσαν οι Τριάκοντα κατά πάντων στην αρχαία Αθήνα. Διώξεις κατά του λαού είχαν επίσης εξαπολύσει και οι Χουντικοί. Το περίφημο κολαστήριο της στρατονομίας, το «ΕΑΤ-ΕΣΑ», ήταν τόπος φρικτών και απάνθρωπων βασανιστηρίων.

Ο βασανισμός του ταγματάρχη Σπύρου Μουστακλή ήταν τόσο βάρβαρος που τον άφησε παράλυτο. Στη φωτογραφία παρουσιάζεται ο χώρος βασανισμού του στο μουσειακό-ιστορικό στρατόπεδο του «ΕΑΤ-ΕΣΑ», το σημερινό Πάρκο Ελευθερίας.

Ασκήσεις – Δραστηριότητες

Κείμενο και συμφραζόμενα

- Αφού μελετήσετε τις παραγράφους 2.4.1–2.4.17 από τα Έλληνικά του Ξενοφώντα, να εξηγήσετε γιατί οι ολιγαρχικοί και οι δημοκρατικοί ονομάζονταν, αντίστοιχα, μερίδα της πόλης και μερίδα του Πειραιά.

Κείμενο και περιεχόμενο

- Στις παραγράφους που μελετάμε εδώ, ο Λυσίας απευθύνεται στους ολιγαρχικούς δικαστές, αναφερόμενος στις πράξεις των Τριάκοντα που επέφεραν αρνητικές συνέπειες ακόμα και στους συνεργάτες τους. Να εντοπίσετε ποιες είναι αυτές οι συνέπειες και ποια συναισθήματα επιδιώκει να διεγείρει ο Λυσίας στους ολιγαρχικούς δικαστές, παραθέτοντας τα αντίστοιχα χωρία της νεοελληνικής απόδοσης.

- «νόμιζαν ότι αποκτούσαν την ευνοιά σας μεταδίδοντάς σας τα αίσχητους»: αν ο Λυσίας λέει την αλήθεια εδώ, ποια σκοπιμότητα έχει, όταν αναφέρεται στη μη συμμετοχή των ολιγαρχικών στα κέρδη των Τριάκοντα; Τι επιτυγχάνει, θυμίζοντάς τους τη συμπεριφορά των Τριάκοντα Τυράννων;

Κείμενο και μορφή

- Να εντοπίσετε τις αντωνυμίες που υπάρχουν στην παράγραφο 92 και να τις καταγράψετε στην ίδια πτώση του άλλου αριθμού.

Το αρχαίο κείμενο και ο σύγχρονος κόσμος

- Η ιστορία έχει δείξει διαχρονικά ότι οι άνθρωποι που συνεργάζονται με τα απολυταρχικά καθεστώτα συχνά δείχνουν υποκριτικές συμπεριφορές λόγω φόβου ή ξεχνούν τα όσα έχουν υποστεί λόγω του καθεστώτος. Να εντοπίσετε τέτοιες συμπεριφορές στο παρακάτω ποίημα του Μανόλη Αναγνωστάκη, το οποίο δημοσιεύτηκε το 1983, και αφορά στην περίοδο της δικτατορίας των Συνταγματαρχών (1967-1974). Έπειτα, να τις συσχετίσετε με τα όσα απευθύνει ο Λυσίας στους δικαστές στις παραγράφους 92-94:

Φοβάμαι

Φοβάμαι
τους ανθρώπους που επτά χρόνια
έκαναν πως δεν είχαν πάρει χαμπάρι
και μια ωραία πρωία –μεσούντος κάποιου Ιουλίου–
βγήκαν στις πλατείες με σημαιάκια κραυγάζοντας
«Δώστε τη χούντα στο λαό».

ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ

Ο ΦΟΒΟΣ
ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ
ΕΛΛΑΔΑ

Φοβάμαι τους ανθρώπους
 που με καταλερωμένη τη φωλιά
 πασχίζουν τώρα να βρουν λεκέδες στη δική σου.
 Φοβάμαι τους ανθρώπους
 που σου 'κλειναν την πόρτα
 μην τυχόν και τους δώσεις κουπόνια
 και τώρα τους βλέπεις στο Πολυτεχνείο
 να καταθέτουν γαρίφαλα και να δακρύζουν.
 Φοβάμαι τους ανθρώπους
 που γέμιζαν τις ταβέρνες
 και τα 'σπαζαν στα μπουζούκια
 κάθε βράδυ
 και τώρα τα ξανασπάζουν
 όταν τους πιάνει το μεράκι της Φαραντούρη
 και έχουν και «απόψεις».
 Φοβάμαι τους ανθρώπους
 που άλλαζαν πεζοδρόμιο όταν σε συναντούσαν
 και τώρα σε λιοδορούν
 γιατί, λέει, δεν βαδίζεις στον ίσιο δρόμο.
 Φοβάμαι, φοβάμαι πολλούς ανθρώπους.
 Φέτος φοβήθηκα ακόμα περισσότερο.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

► Τι μελετήσαμε;

Μελετήσαμε την επιχειρηματολογία του Λυσία, με την οποία προσπάθησε να στρέψει την ψήφο των ολιγαρχικών δικαστών εναντίον των Τριάκοντα και, κατ' επέκταση, και εναντίον του Ερατοσθένη, του συνεργάτη τους. Έχουν την υποχρέωση, τόνισε ο Λυσίας, να αποζημιώσουν την πόλη για τα δεινά που προκάλεσαν οι άσπονδοι φίλοι τους.

► Πώς μελετάμε;

Ποια στάση παρατηρείτε να κρατά συνολικά στις παραγράφους 92-94 ο Λυσίας απέναντι στους ολιγαρχικούς που είχαν συνεργαστεί με τους Τριάκοντα και τώρα βρίσκονται στη θέση κάποιων από τους δικαστές; Αφού παραθέσετε τα αντίστοιχα χωρία, να συζητήσετε τους λόγους που επέβαλαν στον Λυσία να μιλήσει έτσι. Ποια συναισθήματα πιστεύετε ότι τον κατακλύζουν; Καταγράψτε τα συμπεράσματά σας και κρατήστε τα, για να τα συμπληρώσετε αφού μελετήσετε και τις επόμενες παραγράφους!

Επίλογος

Παράγραφοι 95-98

Περιγραμματα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Τις παραινέσεις του Λυσία προς τη δημοκρατική μερίδα των δικαστών, στους οποίους υπενθυμίζει τα δεινά που υπέστησαν λόγω των Τριάκοντα και προσπαθεί να διεγείρει τον θυμό και την εχθρότητά τους εναντίον των ταγών του καθεστώτος.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να κατανοήσουμε και να αξιολογήσουμε την τακτική, με την οποία προσπαθεί ο Λυσίας να διεγείρει το συναίσθημα των δημοκρατικών δικαστών, για να στρέψει την ψήφο τους εναντίον του Ερατοσθένη. Είναι πρόσφορη η τακτική αυτή για τον επίλογο του λόγου;

Σύνοψη

Οι δημοκρατικοί δικαστές πρέπει να ψηφίσουν, έχοντας κατά νου ότι οι Τριάκοντα είχαν προκαλέσει πολλά δεινά στους δημοκρατικούς πολίτες, καθώς τους είχαν επικηρύξει, είχαν κάνει κακό στις οικογένειές τους, τους είχαν στείλει στην εξορία και, γενικά, τους είχαν στερήσει από κάθε δικαίωμά τους, οδηγώντας τους στην απόλυτη καταστροφή.

Αρχαίο κείμενο

[95] καὶ πρὸς ὑμᾶς μὲν ἔτι πολλῶν ὄντων εἶπεῖν τοσαῦτα λέγω. ὅσοι δ' ἐκ Πειραιέως ἐστε, πρῶτον μὲν τῶν ὄπλων ἀναμνήσθητε, ὅτι πολλὰς μάχας ἐν τῇ ἀλλοτρίᾳ μαχεσάμενοι οὐχ ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀλλ' ὑπὸ τούτων εἰρήνης οὐσης ἀφηρέθητε τὰ ὅπλα, ἔπειδ' ὅτι ἐξεκηρύχθητε μὲν ἐκ τῆς πόλεως, ἦν ὑμῖν οἱ πατέρες παρέδοσαν, φεύγοντας δὲ ὑμᾶς ἐκ τῶν πόλεων ἐζητοῦντο. [96] ἀνθ' ὧν ὀργίσθητε μὲν ὥσπερ ὅτ' ἐφεύγετε, ἀναμνήσθητε δὲ καὶ τῶν ἄλλων κακῶν ἃ πεπόνθατε ὑπ' αὐτῶν, οἱ τοὺς μὲν ἐκ τῆς ἀγορᾶς τοὺς δ' ἐκ τῶν ἱερῶν συναρπάζοντες βιαίως ἀπέκτειναν, τοὺς δὲ ἀπὸ τέκνων καὶ γονέων καὶ γυναικῶν ἀφέλκοντες φονέας αὐτῶν ἠνάγκασαν γενέσθαι καὶ οὐδὲ ταφῆς τῆς νομιζομένης εἶσαν τυχεῖν, ἠγούμενοι τὴν αὐτῶν ἀρχὴν βεβαιότεραν εἶναι τῆς παρὰ τῶν θεῶν τιμωρίας. [97] ὅσοι δὲ τὸν θάνατον διέφυγον, πολλαχοῦ κινδυνεύσαντες καὶ εἰς πολλὰς πόλεις πλανηθέντες καὶ πανταχόθεν ἐκκηρυττόμενοι, ἐνδεεῖς ὄντες τῶν ἐπιτηδείων, οἱ μὲν ἐν πολέμῳ τῇ πατρίδι τοὺς παῖδας καταλιπόντες, οἱ δ' ἐν ξένη γῆ, πολλῶν ἐναντιουμένων ἤλθετε εἰς τὸν Πειραιᾶ. πολλῶν δὲ καὶ μεγάλων κινδύνων ὑπαρξάντων ἄνδρες ἀγαθοὶ γενόμενοι τοὺς μὲν ἠλευθερώσατε, τοὺς δ' εἰς τὴν πατρίδα κατηγάγετε. [98] εἰ δὲ ἐδυστυχήσατε καὶ τούτων ἡμάρτετε, αὐτοὶ μὲν ἂν δεῖσαντες ἐφεύγετε μὴ πάθῃτε τοιαῦτα οἷα καὶ πρότερον, καὶ οὐτ' ἂν ἱερὰ οὔτε βωμοὶ ὑμᾶς ἀδικουμένους διὰ τοὺς τούτων τρόπους ὠφέλησαν, ἃ καὶ τοῖς ἀδικοῦσι σωτήρια γίνεται· οἱ δὲ παῖδες ὑμῶν, ὅσοι μὲν ἐνθάδε ἦσαν, ὑπὸ τούτων ἂν ὑβρίζοντο, οἱ δ' ἐπὶ ξένης μικρῶν ἂν ἔνεκα συμβολαίων ἐδούλευον ἐρημία τῶν ἐπικουρησόντων.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ
ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **μάχας**: σύστοιχο αντικείμενο της μετοχής *μαχεσάμενοι*.
- **ἐξεκηρύχθητε**: παθ. αόριστος του ρ. *ἐκκηρύττομαι* = «κηρύσσομαι ἐκπτωτος».
- **ἀφηρέθητε**: παθ. αόριστος του ρ. *ἀφαιρέομαι*-*οὔμαι*.
Ομόρριζα: αφαίρεση, αφαιρετικός.
- **οὔσης**: ἀπόλυτη μετοχή με υποκείμενο τον ὄρο *εἰρήνης* = «σε καιρὸ εἰρήνης».
- **παρέδοσαν**: αόρ. β του ρ. *παραδίδωμι*.
Ομόρριζα: παράδοση, παραδοτέος.
- **ὀργίσθητε**: προστακτικὴ παθητικοῦ αορίστου του ρ. *ὀργίζομαι*.
- **ἀφέλκοντες**: μετοχή ενεστώτα του ρ. *ἀφέλκω* = «αποσπῶ, τραβῶ με τη βία».
- **πανταχόθεν**: (ἐπίρρ.) «ἀπὸ παντοῦ» ~ ἡ παραγωγικὴ κατάληξη *-θεν* σχημάτιζε ἐπιρρήματα που δήλωναν προέλευση, κίνηση ἀπὸ τόπο ἢ χρονικὴ ἀφετηρία, π.χ. *ἐκατέρωθεν*, *ἔξωθεν*, *ἀνέκαθεν*.
- **πανταχόθεν ἐκκηρυττόμενοι**: «ἐπικηρυγμένοι ἀπὸ παντοῦ».
- **ἐνδεεῖς τῶν ἐπιτηδείων**: ἡ γενικὴ τῶν *ἐπιτηδείων* λειτουργεῖ ὡς γενικὴ ἀντικειμενικὴ στο ἐπίθετο *ἐνδεεῖς* (τα ἐπίθετα που προέρχονται ἀπὸ ρήματα που δέχονται ἀντικείμενο σε γενικὴ, π.χ. *δέομαι* *τινος*, λαμβάνουν ὡς συμπλήρωμα γενικὴ ἀντικειμενικὴ) = «έχοντας ἀνάγκη τα ἀπαραίτητα».
Ομόρριζο: ἐνδεια.
- **ἂν δεῖσαντες ἐφεύγετε**: ἡ μετοχὴ *δεῖσαντες* μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ αιτιολογικὴ ἢ τροπικὴ· ἡ δυνητικὴ ευκτικὴ *ἂν ἐφεύγετε* δηλώνει τὸ ἀντίθετο του πραγματικοῦ (= «θα ἐξοριζόσασταν»).
- **μικρῶν ἔνεκα συμβολαίων**: «για μικρὰ χρέη».

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *ἀλλ' ὑπὸ τούτων εἰρήνης οὔσης*

Ο Λυσίας δεν παραλείπει να αναφέρει ότι η αυθαίρετη, εγκληματική δράση των Τριάκοντα έλαβε χώρα εν καιρῷ ειρήνης και όχι πολέμου, ωστόσο αναμφίβολα προκάλεσε εμφύλια, αδελφοκτόνο σύγκρουση με συνέπειες παρόμοιες ή και χειρότερες από κάποιον πόλεμο. Με την εναντιωματική μετοχή *οὔσης* τονίζεται από τον ρήτορα ο αλληλοσπαραγμός, τον οποίο επιθυμεί ίσως να παρουσιάσει ως χειρότερο ακόμη και από τον Πελοποννησιακό Πόλεμο που μόλις είχε τελειώσει. Όπως άλλωστε αναφέρει και ο Ξενοφώντας στα *Ἑλληνικά* 2.4, οι Τριάκοντα σε οκτώ μήνες σκότωσαν, εξυηρητώντας τα δικά τους συμφέροντα, περισσότερους Αθηναίους από ό,τι οι εχθροί των Αθηναίων σε δέκα χρόνια πολέμου (*οἱ ἰδίων κερδῶν ἔνεκα ὀλίγου δεῖν πλείους ἀπεκτόνασιν Ἀθηναίων ἐν ὀκτῶ μηνσὶν ἢ πάντες Πελοποννήσιοι δέκα ἔτη πολεμοῦντες*).

■ *ἀφηρέθητε τὰ ὄπλα*

Πρόκειται για τον αφοπλισμό όλων των πολιτών από τους Τριάκοντα, με εξαίρεση το σώμα των τριῶν χιλιάδων ολιγαρχικῶν, οι οποίοι μόνο κατείχαν πλήρη πολιτικά δικαιώματα (βλ. Ξενοφώντας, *Ἑλληνικά* 2.3.20).

■ *ἀναμνήσθητε δὲ καὶ τῶν ἄλλων κακῶν ἃ πεπόνθατε ὑπ' αὐτῶν*

Οι αττικοί ρήτορες συχνά αξιοποιούσαν τη δύναμη της αναφοράς γεγονότων (*ὑπόμνησις*) προς το ακροατήριό τους, όταν έκριναν απαραίτητο να υπενθυμίσουν συμβάντα, πρόσωπα και καταστάσεις σύμφωνα με τις προθέσεις τους.

■ *εἰς πολλὰς πόλεις πλανηθέντες καὶ πανταχόθεν ἐκκηρυττόμενοι*

Οι τότε γνωστοί, «δηλωμένοι» δημοκρατικοί, προκειμένου να διαφύγουν τη θανάτωσή τους, αυτοεξορίζονταν, έχοντας να αντιμετωπίσουν την επικήρυξή τους από το τυραννικό καθεστώς (βλ. Ξενοφώντας, *Ἑλληνικά* 2.4.1).

■ *οὔτ' ἂν ἱερά οὔτε βωμοὶ ὑμᾶς ἀδικουμένους διὰ τοὺς τούτων τρόπους ὠφέλησαν*

Οι Τριάκοντα δεν θα σεβαστούν ούτε τα ιερά, ούτε θα φοβηθούν την τιμωρία των θεῶν, όπως επίσης ανέφερε προηγουμένως ο Λυσίας (*τοὺς δ' ἐκ τῶν ἱερῶν συναρπάζοντες, τῆς παρὰ τῶν θεῶν τιμωρίας*), παρά το γεγονός ότι οι τόποι λατρείας αποτελούσαν χώρους ασυλίας. Ο Λυσίας εύστοχα απευθύνεται στο θρησκευτικό αίσθημα του ακροατηρίου, παρουσιάζοντας τους Τριάκοντα ως αδίστακτους εκτελεστές, ακόμη και μέσα σε ιερούς χώρους. Γνωστή είναι, άλλωστε, η ιστορία του Θηραμένη, ο οποίος είχε καταφύγει ως ικέτης στον βωμό, προκειμένου να μην τον εκτελέσουν: «Το ξέρω βέβαια, μα τους θεούς, ότι σε τίποτα δεν θα με βοηθήσει αυτός ο βωμός. Θέλω όμως να δείξω ακόμα ότι τούτοι δὼ δεν είναι μονάχα φριχτά άδικοι με τους ανθρώπους, αλλά και ασεβέστατοι προς τους θεούς» (*Ἑλληνικά* 2.3.53, μτφρ. Ρ. Ρούφος).

Παράλληλο κείμενο

Στον λόγο που έγραψε ο ρήτορας Δημοσθένης κατά ενός άνδρα που ονομαζόταν Ανδροτίων το 355/54 π.Χ., δηλαδή σχεδόν εξήντα χρόνια μετά τη δίκη κατά του Ερατοσθένη, οι Αθηναίοι θυμούνται ακόμα το βίαιο καθεστώς των Τριάκοντα. Να σχολιάσετε την υπόμνηση των αδικιών των Τριάκοντα από τον Δημοσθένη τόσα χρόνια μετά. Πώς λειτουργεί η ρητορική τεχνική της *παθοποιίας* ως μέσο πειθούς;

Αλλά πότε έγιναν τα πιο φοβερά πράγματα στην πόλη; Κατά τη διάρκεια [του καθεστώτος] των Τριάκοντα θα λέγατε όλοι. Τότε λοιπόν, όπως όλοι ακούμε, κανένας δεν στερούνταν τη δυνατότητα να σώσει τη ζωή του, αφού μπορούσε να κρύψει τον εαυτό του στο σπίτι του, αλλά αυτό που κατηγορούμε τους Τριάκοντα είναι ότι συνέλαμβαναν ανθρώπους αδικώς από την αγορά.

Δημοσθένης, *Κατὰ Ἀνδροτίωνος* 52, νεοελληνική απόδοση: Άγγελος Καπέλλος

Ασκήσεις – Δραστηριότητες

Κείμενο και συμφραζόμενα

- *ἡγούμενοι τὴν αὐτῶν ἀρχὴν βεβαιότεραν εἶναι τῆς παρὰ τῶν θεῶν τιμωρίας*: ποια σύγκριση εντοπίζετε στο απόσπασμα; Αξιοποιώντας τις γνώσεις σας από τη μελέτη της τραγωδίας, με την οποία ασχοληθήκατε στο Γυμνάσιο, να συζητήσετε πώς η αναφορά στη θεϊκή τιμωρία γίνεται εργαλείο στα χέρια του ρήτορα και ποιον σκοπό υπηρετεί.

Κείμενο και περιεχόμενο

- Ποια ρηματικά πρόσωπα βλέπετε να εναλλάσσονται στις παραγράφους 96 και 97; Θεωρείτε ότι είναι τυχαία αυτή η εναλλαγή ή γίνεται σκόπιμα από τον Λυσία; Να λάβετε υπόψη σας το νοηματικό περιεχόμενο των ρημάτων που αντιστοιχούν σε κάθε πρόσωπο.
- Ποια γεγονότα υπενθυμίζει ο Λυσίας στους δημοκρατικούς δικαστές και γιατί;

Κείμενο και μορφή

- Στην παράγραφο 95 ο Λυσίας χρησιμοποιεί αρκετές μετοχές στον λόγο του. Να τις εντοπίσετε, να τις αναγνωρίσετε συντακτικά και να συζητήσετε πώς υπηρετούν το νόημα των όσων λέει ο Λυσίας.
- Να εντοπίσετε τους παθητικούς ρηματικούς τύπους που υπάρχουν στην παράγραφο 95. Ποιο είναι το υποκείμενό τους και τι θέλει να δείξει ο Λυσίας, χρησιμοποιώντας τους;
- Στην παράγραφο 98 χρησιμοποιείται κυρίως δυνητική οριστική. Να εντοπίσετε τους αντίστοιχους ρηματικούς τύπους και να τους μεταφράσετε κα-

τάλληλα. Σε τι εξυπηρετεί τους σκοπούς του ρήτορα η συγκεκριμένη έγκλιση;

Το αρχαίο κείμενο και ο σύγχρονος κόσμος

- *Υπόμνημα, πάθος, καθέλκυση, γενέθλια, πρωταρχικός*: με ποιες λέξεις της παραγράφου 96 συγγενεύουν ετυμολογικά οι παραπάνω νεοελληνικές λέξεις;
- Στο απόσπασμα γίνεται λόγος για τους δημοκρατικούς, οι οποίοι εξορίστηκαν, ηθελημένα ή αθέλητα, από το καθεστώς των Τριάκοντα. Να αναζητήσετε αντίστοιχα γεγονότα στη νεότερη και σύγχρονη ελληνική, ευρωπαϊκή και παγκόσμια ιστορία.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός**► Τι μελετήσαμε;**

Την επιχειρηματολογία, με την οποία προσπάθησε ο Λυσίας να υπενθυμίσει στη δημοκρατική μερίδα των δικαστών ότι πρέπει να καταψηφίσουν τον Ερατοσθένη, γιατί οι συμφορές που προκάλεσαν σε αυτούς οι Τριάκοντα είναι ανυπολόγιστες.

► Πώς μελετάμε;

Σε αυτές τις τελευταίες παραγράφους του λόγου του, ο Λυσίας, απευθυνόμενος προς τους δικαστές της δημοκρατικής μερίδας, επιδιώκει να επιτύχει την ευνοϊκή τους στάση, υπενθυμίζοντάς τους τις εγκληματικές ενέργειες των Τριάκοντα. Να εξετάσετε συνολικά ποια εκφραστικά μέσα αξιοποιεί, ποια συναισθήματα προσπαθεί να διεγείρει και να συζητήσετε την αποτελεσματικότητα της πειθούς του ρήτορα, αφού λάβετε υπόψη σας και το διπλανό απόσπασμα:

«Για να προκαλέσει ο ομιλητής πάθος, θα πρέπει να καταληφθεί ο ίδιος από αυτό. Ένας τρόπος, για να το πετύχει, είναι να φανταστεί εικόνες (*φαντασίοι, visiones*) για τα πράγματα, τις δράσεις ή τα πρόσωπα στα οποία θα αναφερθεί: πράγματα και πρόσωπα αναπαριστώνται στον νου του ομιλητή, ώστε ο λόγος του να μεταδίδει αυτούσια την εντύπωση πως βλέπει ο ίδιος μπροστά του ό,τι φαντάζεται κι έτσι να προκαλεί την ίδια εντύπωση στο ακροατήριο, ότι συμμετέχει δηλαδή το ίδιο με τις δικές του αισθήσεις στη φαντασία του ομιλητή» (Χρυσάνθη Τσίτσιου-Χελιδώνη, *Ρητορεία και Ρητορική στην Αρχαιότητα, Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός - Ψηφίδες για την ελληνική γλώσσα, ΚΕΓ*).

ΡΗΤΟΡΕΙΑ
ΚΑΙ ΡΗΤΟΡΙΚΗ

21

ΕΝΟΤΗΤΑ

Επίλογος

Παράγραφοι 99-100

Περίγραμμα μαθήματος

Τι θα εξετάσουμε στην ενότητα:

- ▶ Το καταληκτικό τμήμα του λόγου του Λυσία, στο οποίο εκθέτει το μέγεθος των ιερόσυλων εγκλημάτων των Τριάκοντα και των συνεργατών τους και ζητά την καταδίκη τους από τους δικαστές.

Τι θέλουμε να πετύχουμε:

- ▶ Να εξετάσουμε, να κατανοήσουμε και να αξιολογήσουμε την επιχειρηματολογία του Λυσία στο καταληκτήριο μέρος του λόγου του και να σκεφτούμε ποιες σκέψεις και ποια συναισθήματα δημιουργήθηκαν στο ακροατήριο μετά τα όσα άκουσε από τον ρήτορα.

Σύνοψη

Κλείνοντας τον λόγο του, ο Λυσίας τονίζει ξανά το μέγεθος των εγκλημάτων των Τριάκοντα και του Ερατοσθένη και καλεί τους δικαστές να πράξουν το καθήκον τους, καταδικάζοντάς τους.

Αρχαίο κείμενο

[99] ἀλλὰ γὰρ οὐ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι βούλομαι λέγειν, τὰ πραχθέντα ὑπὸ τούτων οὐ δυνάμενος εἰπεῖν. οὐδὲ γὰρ ἐνὸς κατηγοροῦ οὐδὲ δυοῖν ἔργον ἐστίν, ἀλλὰ πολλῶν. ὅμως δὲ τῆς ἐμῆς προθυμίας <οὐδὲν> ἐλλέλειπται, ὑπὲρ <τε> τῶν ἱερῶν, ἃ οὔτοι τὰ μὲν ἀπέδοντο τὰ δ' εἰσιόντες ἐμίαινον, ὑπὲρ τε τῆς πόλεως, ἣν μικρὰν ἐποίουν, ὑπὲρ τε τῶν νεωρίων, ἃ καθεῖλον, καὶ ὑπὲρ τῶν τεθνεώτων, οἷς ὑμεῖς, ἐπειδὴ ζῶσιν ἐπαμῦναι οὐκ ἐδύνασθε, ἀποθανοῦσι βοηθήσατε. [100] οἶμαι δ' αὐτοὺς ἡμῶν τε ἀκροᾶσθαι καὶ ὑμᾶς εἴσεσθαι τὴν ψῆφον φέροντας, ἡγουμένους, ὅσοι μὲν ἂν τούτων ἀποψηφίσησθε, αὐτῶν θάνατον καταψηφιεῖσθαι, ὅσοι δ' ἂν παρὰ τούτων δίκην λάβωσιν, ὑπὲρ αὐτῶν <τὰς> τιμωρίας πεποιημένους <ἔσεσθαι>. παύσομαι κατηγορῶν. ἀκηκόατε, ἐοράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε· δικάζετε.

Γλωσσικές παρατηρήσεις

- **δυοῖν**: δυϊκός αριθμός. Χρησιμοποιήθηκε κυρίως στους αρχαϊκούς χρόνους, όταν επρόκειτο για αναφορά σε ζεύγη προσώπων και πραγμάτων. Εδώ γίνεται αναφορά σε δύο κατηγορούς.
- **<οὐδὲν>**, **<τε>**: οι πλάγιες αγκύλες (οξυγώνιες) δηλώνουν προσθήκες στο κείμενο από τους εκδότες, που γίνονται για να ολοκληρωθεί το νόημα.
- **ἐλλέλειπται**: παρακείμενος του ρ. *ἐλλείπω* (ἐν + λείπω) = «παραλείπω».
- **προθυμία**: «ζήλος» (εδώ).
- **Ομόρριζα**: πρόθυμος, προθυμοποιούμαι.
- **ἀπέδοντο**: ἀποδίδωμι = «πουλώ».
- **νεώριον, τό**: «ναυπηγείο».
- **καθεῖλον**: αόριστος β' του ρ. *καθαίρω-ῶ* (κατὰ + αἰρέω-ῶ) = «γκρεμίζω».
- **οἷς ὑμεῖς ἀποθανοῦσι βοηθήσατε**: στην αναφορική αυτή πρόταση, η αναφορική αντωνυμία λειτουργεί ως αντικείμενο του ρήματος *βοηθήσατε* (τα ρήματα που δηλώνουν φιλική διάθεση συντάσσονται με αντικείμενο σε δοτική) και η μετοχή *ἀποθανοῦσι* μπορεί να θεωρηθεί χρονική.
- **εἴσεσθαι**: απαρέμφατο μέλλοντα του ρ. *οἶδα*.
- **Ομόρριζα**: ιστορώ, φιλίστωρ, πολυίστωρ.

Παράλληλο κείμενο

Στις Αχαρνές (σημερινό Μενίδι Αττικής), σε μαρμάρινη στήλη, αναγράφεται ο όρκος των Αθηναίων εφήβων. Όπως θα διαβάσετε παρακάτω, σε αυτόν οι έφηβοι ορκίζονταν ότι δεν θα παραδώσουν την Αθήνα μικρότερη, αλλά μεγαλύτερη και καλύτερη. Ωστόσο, ο Λυσίας ισχυρίζεται στην § 99 ότι οι Τριάκοντα έκαναν την Αθήνα μικρότερη. Πώς επιχειρεί ο Λυσίας να πείσει τους δικαστές να καταψηφίσουν τον αντίπαλό του;

Δεν θα ντροπιάσω τα ιερά όπλα ούτε θα εγκαταλείψω τον παραστάτη, όπου αν στοιχηθώ [στη γραμμή της μάχης], θα αμυνθώ υπέρ των ιερών και οσίων, και δεν θα παραδώσω την πατρίδα μικρότερη, αλλά μεγαλύτερη και καλύτερη και μόνος μου και μαζί με όλους [τους συμπολεμιστές μου].

Επιγραφή SEG xxi 519, αριθμός 88, παράγραφος 1, γραμμές 5-10, έκδοση R.Osborne-P.Rhodes, νεοελληνική απόδοση: Άγγελος Καπέλλος

Ερμηνευτικές – Πραγματολογικές παρατηρήσεις

■ *ἀλλὰ πολλῶν*

Από τον επίλογο του λόγου δεν θα μπορούσε να λείπει άλλη μία, ενδεχομένως υπερβολική, διατύπωση του ρήτορα, η οποία σκοπό έχει να αναδείξει το μέγεθος των εγκλημάτων των Τριάκοντα.

■ *ἃ οὗτοι τὰ μὲν ἀπέδοντο τὰ δ' εἰσιόντες ἐμίαινον*

Ο Λυσίας δεν παραλείπει να επαναλάβει στην κατακλείδα του λόγου την ανηθικότητα των Τριάκοντα, και μάλιστα τη θρησκευτική ανοσιότητα που τους χαρακτηρίζει, παρουσιάζοντάς τους ως *μιάσματα*, δηλαδή εστίες «μόλυνσης» για την πόλη και τους πολίτες, λόγω της ανίερης και ανόσιας συμπεριφοράς τους. Η αναφορά στο *μίσμα* που προσάπτουν με την παρουσία τους στην πόλη μεταθέτει το βάρος της ευθύνης στους δικαστές, οι οποίοι θα θεραπεύσουν την πόλη από τη μόλυνση αυτή με την καταδικαστική απόφασή τους.

■ *αὐτῶν θάνατον καταψηφιεῖσθαι*

Ο Λυσίας εννοεί εδώ ότι η αθωωτική απόφαση για τον κατηγορούμενο θα ισοδυναμεί με άλλη μία «καταδίκη» για όλα τα θύματα των Τριάκοντα και των συνεργατών τους.

■ *Παύσομαι κατηγορῶν. ἀκηκόατε, ἐοράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε δικάζετε*

Στην καταληκτική του φράση, ο ρήτορας παρατάσσει σε ασύνδετο σχήμα μεμονωμένα ρήματα, ρήματα χωρίς αντικείμενα, καθώς πλέον έχουν τελειώσει τα λόγια (δηλ. το

κατηγορητήριο) κι έχει φτάσει η ώρα των πράξεων (δηλ. της καταδίκης). Η εκφραστική αυτή επιλογή επιτυγχάνει όχι μόνο να συγκλονίσει συναισθηματικά τους δικαστές, αλλά και να εντυπώσει στη μνήμη τους το καθήκον τους. Γίνεται, με απλά λόγια, ένα σύνθημα. Ο κοφτός ρυθμός είναι αυτός που αρμόζει σε έναν δυνατό ρήτορα, σε ένα δικαστήριο που στέκει άτεγκτο απέναντι στους τυράννους, σε μια δημοκρατία που πατά γερά στα πόδια της.

Ασκήσεις – Δραστηριότητες

Κείμενο και συμφραζόμενα

- *ἦν μικρὰν ἐποίουν*: με ποιους τρόπους πιστεύετε ότι υποβάθμιζαν, όπως αναφέρει ο Λυσίας, οι Τριάκοντα την πόλη; Να αναζητήσετε σχετικές πληροφορίες διαβάζοντας, με τη βοήθεια του/της καθηγητή/τριας σας τις σχετικές παραγράφους στα *Ἑλληνικά* του Ξενοφώντα.

Κείμενο και περιεχόμενο

- *ἀλλὰ γὰρ οὐ τὰ μέλλοντα ἔσσεσθαι βούλομαι λέγειν*: τι εννοεί ο ρήτορας; Συζητήστε στην τάξη αν κρίνετε κατάλληλη μια τέτοια διατύπωση στην κατακλείδα του λόγου του.
- Στο απόσπασμα *ὅμως δὲ... βοηθήσατε* υπάρχει κλιμάκωση στα λόγια του Λυσία. Να την εντοπίσετε, λαμβάνοντας υπόψη τις γλωσσικές και εκφραστικές επιλογές του Λυσία κι έπειτα να συζητήσετε τη λειτουργία μιας τέτοιας κλιμάκωσης λίγο πριν ολοκληρωθεί ο λόγος του.

Κείμενο και μορφή

- *αὐτοὺς ἡμῶν*: σε ποιους αναφέρεται ο Λυσίας με τις δύο αυτές αντωνυμίες; Ποια σκοπιμότητα υπάρχει σε αυτήν την αναφορά του και ποια εντύπωση θέλει να αφήσει στο τέλος του λόγου του;
- *ὅσοι μὲν ἂν τούτων ἀποψηφίσσθε, αὐτῶν θάνατον καταψηφίσθαι, ὅσοι δ' ἂν παρὰ τούτων δίκην λάβωσιν, ὑπὲρ αὐτῶν <τὰς> τιμωρίας πεποιημένους*: στην περίοδο αυτή να εντοπίσετε τα πρόσωπα των ρηματικών τύπων. Για ποιον λόγο υπάρχει αυτή η ασάφεια εδώ; Λάβετε υπόψη σας το είδος του κειμένου αλλά και το γεγονός ότι βρισκόμαστε στον επίλογο.

Το αρχαίο κείμενο και ο σύγχρονος κόσμος

- *ἔσσεσθαι*: με τη βοήθεια του/της καθηγητή/τριας σας, να βρείτε παράγωγες λέξεις, απλές ή σύνθετες, από τη Νέα Ελληνική, λαμβάνοντας υπόψη σας τους αρχικούς χρόνους του ρήματος αυτού.

Ανακεφαλαίωση – Αναστοχασμός

► Τι μελετήσαμε;

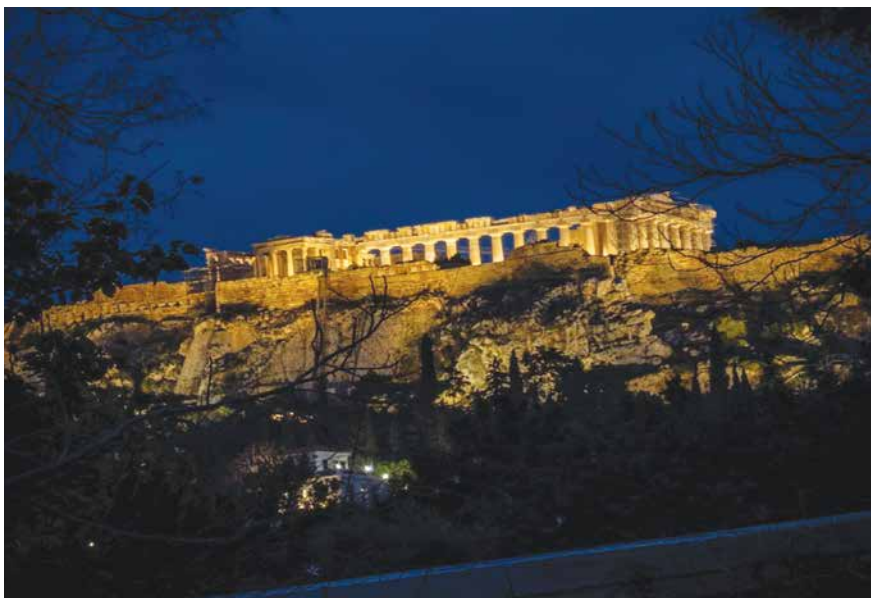
Εξετάσαμε τους ρητορικούς τρόπους ολοκλήρωσης του λόγου, με τους οποίους ο Λυσίας επισήμανε στους δικαστές ότι είναι επιβεβλημένη η παραδειγματική τιμωρία του Ερατοσθένη και των συνεργατών των Τριάκοντα.

► Πώς μελετάμε;

Έχετε διαβάσει τις τελευταίες παραγράφους του λόγου και έχετε αποκομίσει τις δικές σας, προσωπικές εντυπώσεις από τα όσα είπε ο Λυσίας. Να καταγράψετε αυτές τις εντυπώσεις, όπως και τις σκέψεις και τα συναισθήματά σας, εάν εσείς ήσασταν στη θέση των δικαστών. Σας έχει πείσει ο Λυσίας για την ανάγκη να καταδικάσετε τον Ερατοσθένη ή όχι;

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ
ΑΣΚΗΣΕΙΣ
(ΕΝΟΤ. 19-21)

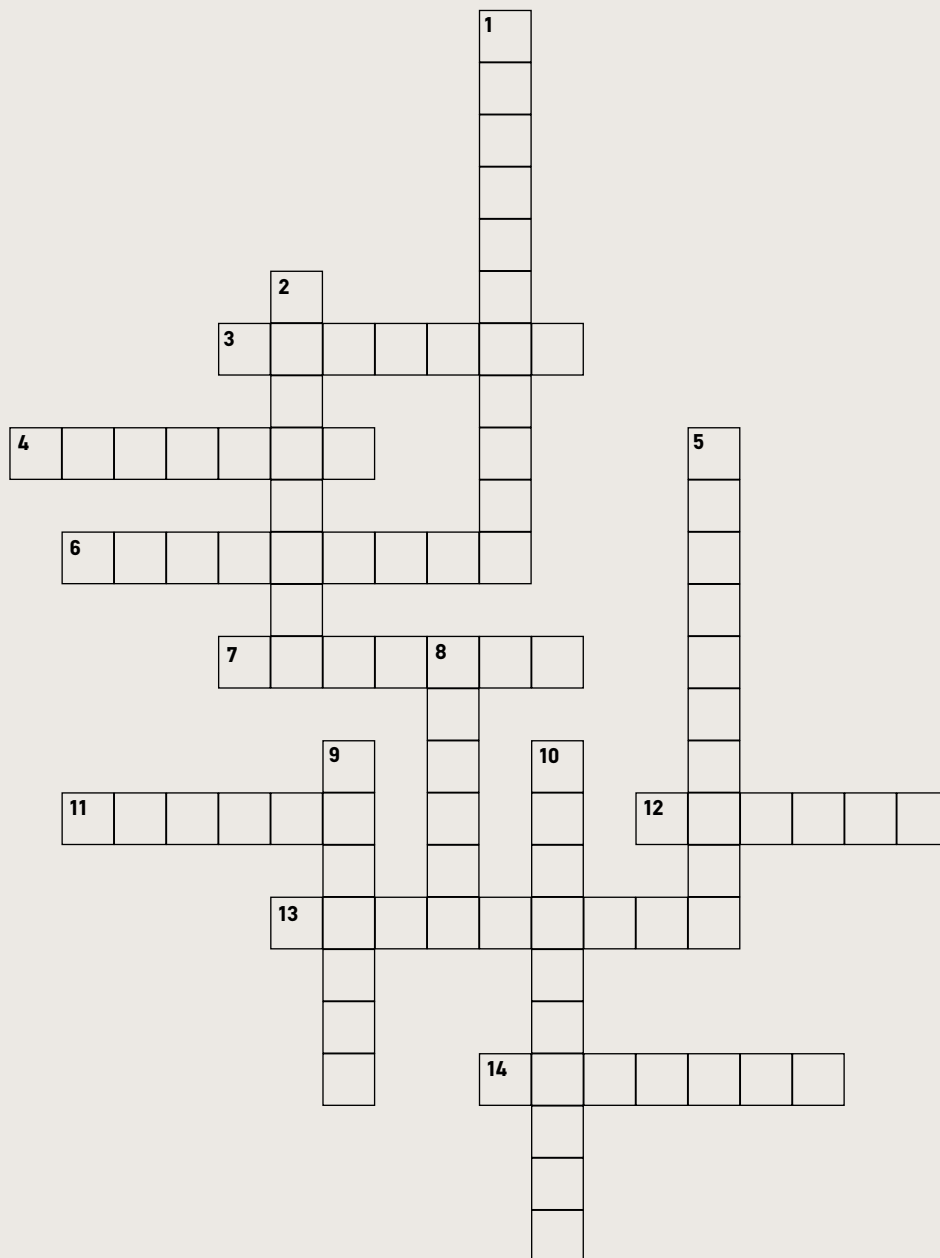

Η Αθήνα, η πόλη της δικαιοσύνης.
Οι δικαστές καλούνται από τον Λυσία
να τιμήσουν την ένδοξη ιστορία της πόλης τους.

Ο λόγος του Λυσία αναδεικνύει τη σπουδαιότητα της δημοκρατίας έναντι άλλων μορφών διακυβέρνησης ενός τόπου. Η δημοκρατία στηρίζεται στην πιστή εφαρμογή του νόμου, διασφαλίζει τα δικαιώματα των πολιτών, εξαλείφει αυθαιρεσίες και κατοχυρώνει την ελευθερία λόγου και πράξης. Ευθύνη των πολιτών είναι να αντιστέκονται σε κάθε είδους παραφθορά της δημοκρατίας και να επιλέγουν με σύνεση όσους τους εκπροσωπούν. Μήνυμα διαχρονικό και σύγχρονικό!

Σταυρόλεξο

Κάθετα

1. Ηγέτης των δημοκρατικών.
2. Μετανάστες στην αρχαία Αθήνα.
5. Αρχαίος ιστορικός που έγραψε για τα γεγονότα της εποχής του Λυσία.
9. Μια από τις «λειτουργίες» της αρχαίας Αθήνας.
10. Ο αδελφός του Λυσία.

Οριζόντια

3. Ο πατέρας του Λυσία.
4. Τρόπος αποδοκιμασίας του ρήτορα στο αρχαίο δικαστήριο.
6. Νόμισμα από την Κύζικο.
7. Το μέρος του λόγου που αφηγείται τα παρελθόντα.
11. Είδος φυτού από το οποίο εξαγόταν δηλητήριο.
12. Στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων.
13. Ο ... μετριοπαθής φίλος του Ερατοσθένη.
14. Τόσοι ήταν οι τύραννοι.

Γλωσσάρι όρων

Αιγός ποταμοί: περιοχή στον Ελλήσποντο. Εκεί ο Σπαρτιάτης στρατηγός Λύσανδρος νίκησε τον αθηναϊκό στόλο και τερμάτισε τον Πελοποννησιακό Πόλεμο

Άρειος Πάγος: δικαστήριο που πήρε το όνομά του από το πρώτο δικαστήριο ανδροφονιών, δηλαδή εγκλημάτων φόνου, που ιδρύθηκε στον βραχώδη λόφο του Θεού Άρεως που βρίσκεται βορειοδυτικά της Ακρόπολης των Αθηνών. Πάνω στον λόφο αυτό, κατά την παράδοση, έγινε η πρώτη «φονική δίκη», κατά την οποία οι δώδεκα Θεοί του Ολύμπου δίκασαν τον Άρη. Σήμερα είναι το ανώτατο ακυρωτικό δικαστήριο της Ελλάδας

ασύνδετο σχήμα: σχήμα λόγου κατά το οποίο παραθέτουμε όρους μιας πρότασης ή προτάσεις, χωρίς να βάζουμε ανάμεσά τους κάποιο σύνδεσμο, αλλά απλώς κόμματα

άτιμία: στέρηση πολιτικών δικαιωμάτων

βάσανος (ή): ανάκριση

δαρεικοί: χρυσά νομίσματα, τα οποία πήραν το όνομά τους από τον Πέρση βασιλιά Δαρείο Α΄

οι Δέκα: οι αξιωματούχοι που διαδέχθηκαν τους Τριάκοντα

διάδικοι: ο κατηγορος και ο κατηγορούμενος σε μια δίκη

διαψήφισις (ή): ψηφοφορία

διήγησις: μέρος του ρητορικού λόγου στο οποίο ο αγορητής εκθέτει τα σχετικά με το θέμα γεγονότα με σαφήνεια, συντομία και πειστικότητα

δίκην δικάζομαί τινι: έρχομαι σε δίκη ως κατηγορος, καταγγέλλω κάποιον

Δρακοντίδης: οργανωτής του καθεστώτος των Τριάκοντα

είσφορά: άμεσος φόρος που επέβαλλε ο δήμος των Αθηναίων στους πλούσιους πολίτες σε περίοδο πολέμου για κάλυψη στρατιωτικών δαπανών

έλικτήρες: σκουλαρίκια

έταιροι: σύμμαχοι, συνεργάτες εντός πολιτικής ομάδας

έφοροι: οι πέντε έφοροι της Σπάρτης, οι οποίοι διηύθυναν τη συνεδρίαση της σπαρτιατικής συνέλευσης των πολιτών, της Απέλλας, και επόπτευαν την υλοποίηση των αποφάσεών της. Επίσης, είχαν δικαστικές εξουσίες

ήθος: ο χαρακτήρας του ατόμου

Θηραμένης: ένας από τους μετριοπαθείς ηγέτες των Τριάκοντα

δόρυθος: η αντίδραση του κόσμου σε μαζικές συνελεύσεις, όπως ήταν αυτές στην Εκκλησία του Δήμου, τα δικαστήρια, τα θέατρα και τα στρατόπεδα. Η αντίδραση αυτή μπορούσε να είχε τη μορφή φωνασκιών, αποδοκιμασιών των ομιλητών, χειροκροτημάτων κ.λπ.

Θρασύβουλος: ηγέτης των δημοκρατικών, οι οποίοι κατέλαβαν το φρούριο της Φυλής, με σκοπό να δημιουργήσουν ένα σημείο οργάνωσης και επίθεσης εναντίον των Τριάκοντα

Κέφαλος: ο πατέρας του Λυσία

κλεισίον: καλύβα

κλεψύδρα: όργανο καταμέτρησης του χρόνου, το οποίο αποτελείται από δύο δοχεία που συγκοινωνούν μέσω ενός στενού σωλήνα, αφήνοντας να ρεύσει νερό ή άμμος που υπάρχει στο ένα

κόσμος: κοσμήματα

κυζικηνοί: νομίσματα από την πόλη της Κυζίκου

κώνειο: δηλητήριο που φτιαχνόταν από το ομώνυμο φυτό, *κώνειον το σικτόν*, το οποίο προκαλούσε θάνατο με παράλυση αισθητήριων νεύρων, απώλεια μυικών δυνάμεων, ύπνο, εγκεφαλική νάρκη και θάνατο. Με κατάποση αυτού του δηλητηρίου εκτελέστηκε ο φιλόσοφος Σωκράτης, αλλά και ο Θηραμένης, ένας από τους μετριοπαθείς Τριάκοντα

λειτουργίες: οικονομικές υποχρεώσεις προς το δημόσιο που αναλάμβαναν οι πλουσιότεροι Αθηναίοι πολίτες

μερίδα της πόλης: οι τρεις χιλιάδες ολιγαρχικοί που παρέμειναν στην Αθήνα κατά τη διάρκεια του καθεστώτος των Τριάκοντα

μερίδα του Πειραιά: οι δημοκρατικοί με επικεφαλής τον Θρασύβουλο, οι οποίοι κατέφυγαν στη Φυλή στον Πειραιά και συγκρούστηκαν με τους ολιγαρχικούς

μιάσμα: εστία «μόλυνσης» για την πόλη και τους πολίτες λόγω ανίερης και ανόσιδας συμπεριφοράς

πάθος: τα έντονα συναισθήματα

παρέκβασις: εκτροπή από το θέμα της διήγησης

ή πίστις: τα λογικά επιχειρήματα

Πελοποννησιακός Πόλεμος: η ένοπλη σύγκρουση μεταξύ της Δηλιακής Συμμαχίας υπό την ηγεσία της Αθήνας και της Πελοποννησιακής Συμμαχίας υπό την ηγεσία της Σπάρτης, η οποία ξεκίνησε το 431 π.Χ. και διήρκησε 27 χρόνια, λήγοντας το 404 π.Χ.

πολυσύνδετο σχήμα: σχήμα λόγου κατά το οποίο περισσότεροι από δύο όροι ή όμοιες προτάσεις συνδέονται με

συμπλεκτικούς συνδέσμους, π.χ. *καί*. Το σχήμα χρησιμοποιείται για πρόσδοση έμφασης στο νόημα μιας πρότασης

πρόθεση: η πρώτη χρονικά από τις φάσεις του τυπικού κήδευσης των νεκρών, η έκθεση του νεκρού στην οικία του. Ακολουθούσαν η εκφορά, η ταφή και οι τιμές

προοίμιον: το πρώτο μέρος, η αρχή ενός ρητορικού λόγου

προτίθημι: αποθέτω τη σορό κάποιου για ταφή

σκυλεύω: αρπάζω τα όπλα και την πανοπλία ενός νεκρού στη μάχη πολεμιστή, ως λάφυρα

σπονδαί: οι όροι παράδοσης μιας πόλης

συναγωγείς: αυτοί που συγκαλούσαν τις συνελεύσεις εκ μέρους των Τριάκοντα

συνήγοροι: πολίτες που μιλούσαν υπέρ ενός από τους διαδίκους

τὰ πράγματα: οι δικαστικές υποθέσεις

Τέχνη: το πρώτο εγχειρίδιο ρητορικής, το οποίο αποδίδεται στον Τ(ε)ίσια, μαθητή του φημισμένου ρητοροδιδασκάλου Κόρακα

φύλαρχος: αξιωματούχος, άρχοντας της κάθε φυλής

χάρις: η ευγνωμοσύνη που έδειχναν οι δικαστές στους διαδίκους για ευεργεσίες τους προς την πόλη

χειροτονέω-ῶ: ο τρόπος ψηφοφορίας στην Εκκλησία του Δήμου με ανάταση του χεριού από τους συμμετέχοντες

χορηγία: κάλυψη των δαπανών, μεταξύ άλλων, της προετοιμασίας και της διδασκαλίας των χορευτών και των ηθοποιών μιας παράστασης (έμμεση φορολογία)

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΠΟΔΟΣΕΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βάρναλης, Κ. (1956), *Αριστοφάνους Πλούτος* (Εκδόσεις Ι. Ν. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα).
- Βλάχος, Ά. (1965-1968/2008), *Θουκυδίδου Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου* (Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα).
- Εφταλιώτης, Α. (1900), *Ομήρου Οδύσσεια* (Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα).
- Ιακώβ, Δ. Ι. (επιμ.) (2006), *Ανθολόγιο Αρχαίων Ελληνικών Κειμένων* (ΚΕΓ, Θεσσαλονίκη) [μτφρ. Α. Τυφλόπουλος].
- Καράμπελας, Δ. et al. (επιμ.) (2008), *Πηγές Ιστορίας του Δικαίου*, Εταιρεία Ιστορίας του Δικαίου (Πατάκης, Αθήνα).
- Λυπουρλής, Δ. (2002), *Αριστοτέλης, Ρητορική Γ΄* (Εκδόσεις Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη).
- Μοσκόβης, Β. (1989), *Αριστοτέλους Πολιτικά I-II* (Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα).
- Ξανθάκη-Καραμάνου, Γ. (1989), *Δημοσθένους Κατά Μειδείου*, Ακαδημία Αθηνών – Κέντρον Εκδόσεων Ελλήνων Συγγραφέων (Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα).
- Παπαγεωργίου, Α. (1993), *Ξενοφών: Οικονομικός, Πόροι. Άπαντα 11* (Εκδόσεις Κάκτος, Αθήνα).
- Παπακωνσταντίνου, Θ. & Ε. Πανέτσος (1980), *Ισοκράτης, Λόγοι* (Εκδόσεις Ι. Ν. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα).
- Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα. https://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=332&m=1
- Ράπτης, Γ. Α. (2003), *Λυσίας II, Καταγγελτικοί Λόγοι*, πρόλ. Χ. Τσολάκης (Εκδόσεις Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη).
- Ράπτης, Γ. Α. (2004), *Λυσίας 3: Πανηγυρικοί και Άλλοι Λόγοι* (Εκδόσεις Ζήτηρος, Θεσσαλονίκη).
- Ρούφος, Ρ. (1966/2012), *Ξενοφώντος Ελληνικά* (ΚΕΓ, Θεσσαλονίκη).
- Σκουτερόπουλος, Ν. Μ. (2002), *Πλάτων: Πολιτεία* (Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα).
- Στεφανόπουλος, Θ. Κ. (υπό έκδοση), *Λυσίου Λόγοι* (Εκδόσεις Κίχλη, Αθήνα).
- Τζουμελέας, Σ. (1939), *Λυσίας Λόγοι*. Μετάφραση, Σχόλια. I-II (Εκδόσεις Ι. Ν. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα).
- Χουρμουζιάδης, Ν. Χ. (1978² με αλληπάλληλες ανατυπώσεις), *Λυσίας, Λόγος εναντίον του Ερατοσθένη* (ΟΕΔΒ, Αθήνα).

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bers, V. (2009), *Genos Dikanikon: Amateur and Professional Speech in the Courtrooms of Classical Athens* (Κέμπριτζ, Μασ. & Λονδίνο).
- Carey, C. (1989), *Lysias: Selected Speeches* (Κέμπριτζ).
- Carey, C. (1994), «Rhetorical Means of Persuasion», στο I. Worthington (επιμ.) (1994), *Persuasion: Greek Rhetoric in Action* (Λονδίνο & Νέα Υόρκη) 26-45.
- Carey, C. (2007), *Lysiae Orationes cum Fragmentis* (Οξφόρδη).
- Easterling, P. E. & B. M. W. Knox (επιμ.), *Ιστορία της Αρχαίας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, μτφρ. Ν. Κονομής et al. (Εκδόσεις Παπαδήμας, Αθήνα).
- Edwards, M. J. (1994), *The Attic Orators* (Λονδίνο).
- Galanaki M. E. (2019), «Conon's Sons and Meidias; *Ethopoia* and *Hypokrisis* in *Against Conon* and *Against Meidias*», *New Classicists* 1, 21-40.
- Kapellos, A. (2014), *Lysias 21: A Commentary* (Βερολίνο & Βοστώνη).
- Kennedy, G. A. (1963), *The Art of Persuasion in Greece* (Πρίνστον).
- Todd, S. C. (2020), *A Commentary on Lysias. Speeches 12-16* (Οξφόρδη).
- Usher, S. (1999), *Greek Oratory: Tradition and Originality* (Οξφόρδη).
- Σεραφείμ, Α. (2020), *Λυσίου Ολυμπιακός. Εισαγωγή, Μετάφραση, Σχόλια* (Εκδόσεις Σμίλη, Αθήνα).
- Τσίτσιου-Χελιδώνη, Χ. (2012), *Ρητορεία και Ρητορική στην Αρχαιότητα*. Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για την Αρχαία Ελληνική Γραμματεία (ΚΕΓ, Θεσσαλονίκη).
- Χαλκιαδάκης, Ε. Γ. (2022), *Διεπιστημονικές Διαστάσεις και Προσεγγίσεις της Ιστορίας. Ενδεικτικά Παραδείγματα στη Διδακτική Πράξη και στην Έρευνα* (Αθήνα).

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Το εικονογραφικό υλικό του παρόντος βιβλίου αντλήθηκε ως επί το πλείστον από τον δημόσιο χώρο του διαδικτύου (public domain), καθώς επίσης κάποιες εικόνες δημιουργήθηκαν με τη βοήθεια της Τεχνητής Νοημοσύνης (TN), ιδίως μέσω του ChatGPT-4.

